

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШУГАЛО АЛОЇЗА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 343.54

ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ

081 – Право

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ / А. Я. Шугало

Наукові керівники – Марін Олександр Костянтинович, кандидат юридичних наук, доцент; Скрекля Леся Іванівна, кандидат юридичних наук

Львів – 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	23
1.1 Стан теоретичного дослідження	
кримінальної відповідальності за домашнє насильство.....	23
1.2 Історія розвитку кримінальної відповідальності	
за домашнє насильство	31
1.3 Міжнародний та зарубіжний досвід регламентації	
кримінальної відповідальності за домашнє насильство.....	48
Висновки до першого розділу	65
РОЗДІЛ 2 ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ	
СКЛАДУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	67
2.1 Об'єкт складу домашнього насильства	67
2.2 Об'єктивна сторона складу домашнього насильства	80
2.3 Суб'єкт складу домашнього насильства	115
2.4 Суб'єктивна сторона складу домашнього насильства	124
Висновки до другого розділу.....	133
РОЗДІЛ 3 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ	
КВАЛІФІКАЦІЇ, КАРАНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ	
ПОКАРАННЯ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	136
3.1 Кримінально-правова кваліфікація домашнього насильства	136
3.2 Межі караності та призначення покарання за домашнє насильство	156
Висновки до третього розділу	176
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	185
ДОДАТКИ	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Австрія – Австрійська Республіка

Бельгія – Королівство Бельгія

Болгарія – Республіка Болгарія

ВСУ – Верховний Суд України

Данія – Королівство Данія

Естонія – Естонська Республіка

ЄС – Європейський Союз

ЄС – Європейський суд з прав людини

ЗУ – Закон України

Іспанія – Королівство Іспанія

Італія – Італійська Республіка

КК України – Кримінальний кодекс України 2001 року

КК УРСР – Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

Латвія – Латвійська Республіка

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Польща – Республіка Польща

Словенія – Республіка Словенія

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

Франція – Французька Республіка

Хорватія – Республіка Хорватія

Чехія – Чеська Республіка

Швеція – Королівство Швеція

АНОТАЦІЯ

Шугало А. Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2025.

Дисертація є комплексним дослідженням кримінально-правової протидії домашньому насильству як законодавчо виокремленого виду насильства, яке вирізняє системний підхід до насильства як наскрізного кримінально-правового поняття. На підставі отриманих результатів констатовано, що норма про домашнє насильство збільшує обсяг кримінально караних діянь, дає змогу забезпечити охороною потерпілих осіб від окремих видів психічного та економічного насильства, які не заборонені іншими кримінально-правовими нормами. Запропоновано виключити вказівку на фізичне насильство з диспозиції ст. 126-1 КК України, оскільки такі діяння охоплюватимуться загальними нормами КК України про фізичне насильство (без ознаки систематичності). Доведено, що вказівка на суспільно небезпечні наслідки у нормі про домашнє насильство (у виді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи) є надмірною, оскільки застосування насильства завжди тягне за собою негативні наслідки для потерпілого, а криміноутворююча складова криється у «систематичності» таких діянь. Виявлено законодавчо непослідовні формулювання окремих ознак домашнього насильства.

Розглянуто стан теоретичного дослідження кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні. Констатовано, що це питання отримало належну увагу з боку дослідників. Однак, кримінально-правові доробки вказують на наявність дискусійних чи таких, що зумовлюють потребу у більш

ретельній розробці питань щодо: співвідношення поняття психічного та психологічного насильства; образи та приниження, залякування та погрози як видів психологічного насильства; трактування економічного насильства; аналізу суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства, зокрема, емоційної залежності, погіршення якості життя; доцільності поділу домашнього насильства на фізичне, психологічне та економічне; розмежування аналізованого складу злочину із кримінальними правопорушеннями, передбаченими конкуруючими нормами, тощо.

Вивчено історію розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Встановлено, що за часів Київської Русі було передбачено чимало норм, які передбачали кримінально-правову заборону насильства як такого, однак, відповідні норми закріплювали нерівність людей за ознаками соціального стану та були спрямовані на охорону прав пануючого класу, тоді як інтереси феодално-залежного населення нівелювалися. До початку XIX століття кримінальне законодавство визнавало за батьком і матір'ю пріоритет у захисті їх від домашнього насильства, що засвідчує наявність безмежної батьківської влади, оскільки образи і побиття дітей не вважалися кримінально-караним діянням, тоді як за словесну образу батьків передбачалась смертна кара. За радянської доби надавалася прерогатива соціальних інтересів над індивідуальними, а тому питання протидії домашньому насильству кримінально-правовими засобами не було варте уваги. Із закріпленням у чинному КК України норми про домашнє насильство не можна стверджувати, що питання кримінально-правової охорони особи від цього злочинного явища є вичерпаним, оскільки відповідна норма продовжує розвиватися і сьогодні.

Проаналізовано міжнародно-правові стандарти протидії домашньому насильству. Здійснено аналіз кримінального законодавства окремих держав, які є членами ЄС, що дало змогу виокремити положення, які є вартими для наслідування (встановлення кримінально-правової заборони за одноразовий

прояв фізичного домашнього насильства; наявність кваліфікуючих ознак домашнього насильства – вчинення щодо інваліда, особи, яка перебуває в безпорадному стані, щодо малолітньої чи неповнолітньої особи чи в їх присутності), а також ті, які не слід враховувати (КК Польщі, де законодавець за домашнє насильство встановлює доволі широкі межі покарання).

Юридичний аналіз складу домашнього насильства дав змогу стверджувати, що небезпека домашнього насильства полягає в тому, що таке вчиняється у колі сімейних чи близьких відносин, де потерпіла особа зазнає систематичних фізичних та (або) психічних страждань і часто перебуває у безвихідній ситуації. Домашнє насильство є гострою глобальною проблемою та однією з найбільш поширених форм порушення прав людини, яке вчиняється за «зачиненими дверима». А тому усталені стереотипи розгляду домашнього насильства як «сімейних суперечок» блокують повне визнання цього явища як суспільно небезпечного.

Під час розгляду об'єктивної сторони складу домашнього насильства проаналізовано його види: фізичне, психічне, економічне. Обґрунтована позиція, що законодавець допустив термінологічну неточність, використовуючи у диспозиції ст. 126-1 КК України та Законі України від 07.12.2017 термін «психологічне насильство». Відтак, із огляду на семантичний аналіз, запропоновано вживання терміну «психічне насильство». Доведено, що «образа» та «приниження» як різновиди психічного насильства характеризуються однаковим змістом, адже, приниження – це завжди образа, і навпаки.

Під час характеристики суб'єкта складу домашнього насильства констатовано, що йому притаманні як загальні, так і спеціальні ознаки. Однак, коло суб'єктів домашнього насильства все-таки є вузьким, аніж коло потерпілих, адже окрема категорія осіб через свої вікові особливості, фізичні чи психічні властивості не може визнаватися суб'єктом аналізованого посягання, навіть якщо належить до одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої

особи, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах (малолітні та особи, які перебувають у безпорадному стані).

Аналіз чинної редакції ст. 126-1 КК України через опис ознак об'єктивної сторони дав підстави стверджувати, що для домашнього насильства характерна умисна форма вини у виді прямого чи непрямого умислу. Застосовуючи домашнє насильство, суб'єкт посягання демонструє нехтування загальних правил співжиття у сімейному чи близькому колі через свободу вибору діяти поза порядком відповідних суспільних відносин. Особа також розуміє, що її дії є поширеною формою порушення основоположних прав людини. Відтак винний усвідомлює, що його дії засуджуються з боку суспільства, яке визнає домашнє насильство аморальним злочинним явищем.

У частині кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства сформульовано правила кваліфікації для таких випадків: 1) кваліфікація домашнього насильства з урахуванням системних зв'язків норми про домашнє насильство; 2) кваліфікація домашнього насильства за наявності ознаки систематичності; 3) кваліфікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Розгляд питань караності домашнього насильства засвідчив, що відповідне посягання є нетяжким злочином, а отже, не характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Домашнє насильство належить до тих кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (за заявою потерпілої особи). Попри те, подальша відмова потерпілого від обвинувачення у справі про домашнє насильство не є підставою для закриття кримінального провадження, що засвідчує про особливу увагу законодавця до вказаної категорії посягань.

Ключові слова: кримінальне право; кримінальна відповідальність; склад злочину; домашнє насильство; фізичне насильство; психологічне насильство; економічне насильство; сексуальне насильство.

ABSTRACT

Shuhalo A. Ya. Criminal liability for domestic violence in Ukraine. Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 Law. Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2025.

This thesis constitutes a comprehensive study of criminal law counteraction to domestic violence as a legally distinct type of violence, distinguished by a systematic approach to violence as a cross-cutting criminal law concept. On the basis of the results obtained, it is stated that the provision on domestic violence increases the scope of criminal offences and allows for the protection of victims from certain types of mental and economic violence which are not prohibited by other criminal law provisions. It is hereby proposed that the reference to physical violence be excluded from the disposition of Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, since such acts will be covered by the general provisions of the aforementioned Code on physical violence (without the feature of systematic nature). The author demonstrates that the reference to socially dangerous consequences in the provision on domestic violence (in the form of physical or psychological suffering, health disorders, disability, emotional dependence or deterioration of the victim's quality of life) is excessive, since the use of violence always entails negative consequences for the victim, and the criminal component lies in the 'systematic nature' of such acts. Inconsistent wording of certain signs of domestic violence in the law has been identified.

The article examines the state of theoretical research on criminal liability for domestic violence in Ukraine. It is stated that this issue has received due attention from researchers. Nevertheless, the criminal law studies point to the existence of controversial issues or those which require a more thorough elaboration of the following issues: correlation of the concepts of mental and psychological violence;

insults and humiliation, intimidation and threats as types of psychological violence; interpretation of economic violence; analysis of socially dangerous consequences of domestic violence, in particular, emotional dependence, deterioration of the quality of life; expediency of dividing domestic violence into physical, psychological and economic; distinction between the analysed crime and criminal offences under competing norms, etc.

The author undertakes a detailed examination of the historical progression of criminal liability for domestic violence. It is an established fact that during the period of Kyivan Rus, a multitude of legal provisions existed which incorporated criminal law prohibitions against violence. However, these provisions were found to be characterised by the perpetuation of social inequality, with the rights of the ruling class being prioritised over those of the feudal-dependent population. Prior to the onset of the nineteenth century, the prevailing criminal law recognised the primacy of fathers and mothers in protecting them from domestic violence, thereby substantiating the notion of unrestrained parental authority. This is evidenced by the fact that the insulting and beating of children was not regarded as a criminal act, while the verbal abuse of parents was subject to penalties that included death. However, during the Soviet era, the ascendancy of social interests over individual interests led to the marginalisation of the issue of domestic violence within the criminal law framework. However, the recent inclusion of a provision on domestic violence in the current Criminal Code of Ukraine suggests that the issue of criminal law protection of an individual from this criminal phenomenon is not yet fully addressed, as the relevant provision continues to evolve.

International legal standards for combating domestic violence are analysed. The analysis of the criminal legislation of individual EU member states made it possible to identify provisions that are worthy of imitation (establishment of a criminal law prohibition for a single manifestation of physical domestic violence; the existence of qualifying signs of domestic violence – committed against a disabled person, a person

in a helpless state, a minor or underage person or in their presence), as well as those that should not be taken into account (the Criminal Code of Poland, where the legislator sets rather broad limits of punishment for domestic violence; the Criminal Code of Georgia, which duplicates responsibility for systematic insults in the basic and qualified elements of a criminal offence).

A legal analysis of the elements of domestic violence has made it possible to state that the danger of domestic violence lies in the fact that it is committed in the context of family or close relationships, where the victim suffers systematic physical and/or mental suffering and is often in a hopeless situation. Domestic violence is an acute global problem and one of the most widespread forms of human rights violations committed behind closed doors. Therefore, entrenched stereotypes of viewing domestic violence as a ‘family dispute’ impede full recognition of this phenomenon as a socially dangerous one.

When considering the objective side of *corpus delicti* of domestic violence, the author analyses its types: physical, mental, and economic. The author substantiates the position that the legislator made a terminological inaccuracy by using the term ‘psychological violence’ in the disposition of Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and the Law of Ukraine of 7 December 2017. Then, based on the semantic analysis, the author suggests using the term ‘mental violence’. It is proved that ‘insult’ and ‘humiliation’ as types of psychological violence are characterised by the same content, since humiliation is always an insult, and vice versa.

In the course of characterising the subject of *corpus delicti* of domestic violence, it is stated that it has both general and special features. However, the circle of perpetrators of domestic violence is still narrower than the circle of victims, because a certain category of persons, due to their age, physical or mental characteristics, cannot be recognised as the subject of the analysed offence, even if they are related to a spouse or former spouse or another person with whom the victim is or was in a family or close relationship (minors and persons in a helpless state).

The analysis of the current version of Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine through the description of the objective side features gave grounds to assert that domestic violence is characterised by a deliberate form of guilt in the form of direct or indirect intent. By using domestic violence, the perpetrator demonstrates a disregard for the general rules of cohabitation in a family or close circle through the freedom of choice to act outside the order of the relevant social relations. The person also understands that their actions are a common form of violation of fundamental human rights. Furthermore, the perpetrator is aware that his or her actions are condemned by society, which recognises domestic violence as an immoral criminal phenomenon.

As regards the criminal law qualification of domestic violence, the author formulates the qualification rules for the following cases: 1) qualification of domestic violence taking into account the systemic links of the provision on domestic violence; 2) qualification of domestic violence if the provision contains a sign of systematic nature; 3) qualification of criminal offences related to domestic violence.

Consideration of the punishability of domestic violence has shown that the relevant offence is a minor crime, and therefore not characterised by an increased degree of public danger. Domestic violence is one of those criminal offences for which criminal proceedings are carried out in the form of private prosecution (at the request of the victim). Nevertheless, the victim's subsequent refusal to press charges in a domestic violence case is not a ground for closing criminal proceedings, which indicates the legislator's special attention to this category of offences.

Keywords: criminal law; criminal liability; corpus delicti; domestic violence; physical violence; psychological violence; economic violence; sexual violence.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шугало А. Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство. *Право UA*. 2021. № 3. С. 126–130.
2. Шугало А. Я. Стан теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Наше право*. 2022. № 1. С. 118–123.
3. Шугало А. Історія розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 88–93.
4. Шугало А. Суб'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 Кримінального кодексу України. *Наше право*. 2024. № 2. С. 174–179.
5. Шугало А. Я. Питання караності та призначення покарання за домашнє насильство. *Європейські перспективи*. 2024. № 3. С. 46–51.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Шугало А. Особливості кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір*: матеріали Міжнародної конференції (29 жовтня 2021 року) / кафедра кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2021. С. 276–279.
7. Шугало А. Я. Ознака потерпілого у складі кримінального правопорушення «домашнє насильство». *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 травня 2023 р.) / відповід. за вип.: проф. Семак Б. Б. Львів: вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2023. С. 280–282.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Домашнє насильство є гострою глобальною проблемою, що не має соціальних, культурних і релігійних меж та є надактуальною для усієї світової спільноти, оскільки протидія цьому злочинному явищу є викликом для кожної, без винятку, цивілізованої держави. Щоправда не слід заперечувати, що попри засудження домашнього насильства, в окремих державах практика його застосування є не лише допустимою, а й невід'ємною складовою «культури» суспільства. Зокрема, в Афганістані уряд Талібану ув'язнює жінок, які стали жертвами домашнього насильства, з метою, так би мовити, їхнього захисту. В арабському світі побиття та вбивство чоловіком власної дружини в «ім'я честі» за порушення нею ісламських приписів є звичним явищем (Іран, Йорданія, Палестинська держава).

Водночас потрібно констатувати, що протидія домашньому насильству є викликом, який має «давні коріння», позаяк протягом тривалого часу цьому питанню не приділялася достатня увага. Відтак у свідомості людей усталилося поняття, що це є нормою поведінки, елементом «виховного процесу», який є приватною справою кожного та перебуває за межами сфери правового регулювання. Тому суспільство терпимо ставилося до виявів домашнього насильства. Так, скажімо, в Радянському Союзі обговорення на законодавчому рівні проблеми домашнього насильства вважалося темою «табу».

Утім, лише наприкінці ХХ ст. завдяки зусиллям правозахисних громадських організацій домашнє насильство почали розглядати як проблему світового масштабу, що зумовило потребу у розробленні комплексних заходів щодо її протидії. Поступом, який докорінно змінив ситуацію у цьому напрямі, слід вважати прийняття 11.05.2011 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Це, відтак, стало передумовою для появи відповідних норм

у законодавстві України. Відповідно до Закону України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» КК України доповнено с. 126-1 «Домашнє насильство». Водночас поява такої норми у КК зумовила у кримінально-правовій науці жваві дискусії щодо її дієвості.

Тимчасом аналіз даних основних показників діяльності органів досудового розслідування, підготовлених Офісом Генерального прокурора, засвідчує доволі значну кількість випадків притягнення до кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Так, протягом 2019 року зареєстровано 1068 кримінальних проваджень, із-поміж яких скеровано до суду з обвинувальним актом 755, у 2020 вказаний показник був вищим (зареєстровано – 2213, скеровано до суду – 1813 кримінальних проваджень); протягом 2021 року – 2432 (із обвинувальним актом – 2112). Водночас у 2022 році зазначений показник дещо знизився (відповідно 1498 і 1222). У 2023 році збільшилася кількість зафіксованих випадків домашнього насильства (зареєстровано 2705 кримінальних проваджень, направлено до суду 2220). Протягом 2024 року зафіксовано найвищий показник – відповідно 2810 та 2355 [112]. Однак, очевидно, що зазначені дані не висвітлюють реальний стан, позаяк замовчуються багато фактів домашнього насильства. Окрім того, вказана статистика відображає лише показники на території, підконтрольній українській владі, не враховано інформацію на окупованих територіях України. А отже, умовами воєнного часу також зумовлена латентність домашнього насильства.

Щоправда, потрібно констатувати, що питання протидії домашньому насильству були предметом дослідження науковців. Зокрема, слід відзначити праці таких науковців: В. В. Аніщука, А. О. Байди, І. О. Бандурки, О. Л. Беспаль, О. О. Біловола, О. С. Бондаренка, А. А. Вознюка, І. В. Гловюк, В. В. Голіної,

А. Л. Грищенко, Н. В. Довгань-Бочкової, О. О. Дудорова, З. А. Загиней-Заболотенко, А. А. Запорожця, О. В. Зінсу, Т. М. Малиновської, В. С. Мельянкова, У. М. Митник, В. М. Панькевича, К. М. Плутицької, А. С. Політової, І. З. Сень, С. О. Сороки, О. В. Степаненко, Т. І. Сухореброї, М. І. Хавронюка, О. В. Харитоновой, С. В. Якимової та інших.

Безсумнівно вказані наукові розвідки є вагомими, однак, доводиться констатувати про відсутність однастайності щодо місця домашнього насильства у системі Особливої частини КК України; визначення кола потерпілих; кримінально-правових наслідків домашнього насильства; тлумачення ознаки систематичності; співвідношення норми про домашнє насильство з іншими нормами КК України. І якщо для наукової спільноти це черговий виклик, то для практики застосування такий стан речей становить загрозу помилок під час здійснення кримінально-правової кваліфікації. Окрім того, норма про домашнє насильство не є лише кримінально-правовою. Вона відображена у міжнародному праві, регулятивному законодавстві, КУпАП, що засвідчує важливість питання протидії цьому ганебному явищу, яке слід досліджувати на засадах міждисциплінарного підходу.

Аналіз судової практики засвідчує неоднакове застосування КК України (в одних випадках тільки за ст. 126-1 КК України кваліфікується спричинення легкого тілесного ушкодження одному із подружжя чи колишнього подружжя або іншій особі, з якою винна особа перебуває (перебувала) у сімейних або близьких взаєминах, в інших випадках, натомість, – за сукупністю (ч. 1 ст. 125; ст. 126-1)). Водночас наявні також випадки порушення принципу *non bis in idem* (двічі притягнення особи до відповідальності за одні і ті самі діяння, які спершу кваліфіковані як адміністративне правопорушення, а згодом як кримінальне). Відтак, очевидно, що така непослідовність на законодавчому рівні в частині регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство зумовила відсутність однастайності з-поміж представників кримінально-правової теорії та наявність помилок серед практиків.

Загалом вказані проблеми в частині неоднакових правозастосовних підходів та недостатньої розробки відповідної проблематики засвідчують актуальність та своєчасність теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ та теми науково-дослідної роботи на 2021–2024 рр. «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0121U113930).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження – кримінально-правова характеристика складу домашнього насильства, співвідношення та місце норми про домашнє насильство у системі кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за насильство, оцінка (на підставі аналізу законодавчих та правозастосовних підходів) якості кримінального закону України в частині встановлення відповідальності за домашнє насильство.

Реалізація мети передбачає вирішення таких основних *завдань*:

- розглянути стан теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство;
- дослідити історію розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство;
- здійснити аналіз міжнародного та зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство;
- дослідити об'єктивні ознаки складу домашнього насильства;
- охарактеризувати суб'єктивні ознаки складу домашнього насильства;
- розглянути питання кваліфікації домашнього насильства;
- з'ясувати межі караності та призначення покарання за домашнє насильство.

Об’єкт дослідження – кримінально-правова протидія насильству, в тому числі домашньому.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні.

Емпіричну базу дослідження становлять: матеріали судової практики, які наявні у базі Єдиного державного реєстру судових рішень (140 вироків суду в справах про домашнє насильство); статистичні дані основних показників роботи органів досудового розслідування, підготовлені Офісом Генерального прокурора (2019–2024 рр.); результати власного опитування працівників правоохоронних органів і суддів (усього 228 осіб); дані Державної судової адміністрації України (2020–2023 рр.).

Нормативну, науково-теоретичну та емпіричну бази дослідження використано станом на 1 січня 2025 р.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять такі методи наукового пізнання: діалектичний (як основний метод, що дав змогу охопити усі питання у взаємозв’язку (всі розділи)); дедукції та індукції (для визначення поняття «домашнє насильство» та його проявів (розділ 2)); історичний (для з’ясування особливостей регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство у пам’ятках українського кримінального права (підрозділ 1.2)); порівняльно-правовий (під час дослідження питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство міжнародно-правових актах та кримінальному законодавстві зарубіжних держав з метою виявлення спільних та відмінних ознак (підрозділ 1.3)); аналізу та синтезу (для з’ясування змісту об’єктивних та суб’єктивних ознак складу домашнього насильства (розділ 2)); догматичний (під час аналізу норми про домашнє насильство крізь призму дотримання правил законодавчої техніки її конструювання (розділи 2, 3)); юридичної герменевтики (становить основу тлумачення деяких положень кримінального законодавства та понять кримінально-правової теорії (усі розділи)); моделювання (під час

формулювання пропозицій щодо законодавчих змін, спрямованих на підвищення ефективності практики застосування норми про домашнє насильство (розділи 2, 3)); статистичний (в частині аналізу емпіричної інформації у межах теми дослідження (розділи 2, 3)); соціологічний (у рамках опитування респондентів із питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство (розділи 2, 3)); узагальнення (при формулюванні проміжних та остаточних висновків, отриманих під час здійснення дисертаційного дослідження (усі розділи)).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є комплексним дослідженням кримінально-правової протидії домашньому насильству як законодавчо виокремленого виду насильства, яке вирізняє системний підхід до насильства як наскрізного кримінально-правового поняття. У роботі доведено, що норма про домашнє насильство збільшує обсяг кримінально-караних діянь, дає змогу забезпечити охороною потерпілих осіб від окремих видів психічного та економічного насильства, які не заборонені іншими кримінально-правовими нормами. Найбільш суттєві результати окресленої розвідки, які вирізняються науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення, такі:

вперше:

– запропоновано виключити вказівку на фізичне насильство з диспозиції ст. 126-1 КК України; такі діяння охоплюватимуться загальними нормами КК України про фізичне насильство (без ознаки систематичності), оскільки чинний припис про систематичне домашнє фізичне насильство (ст. 126 КК України), фактично, закріплює привілейований склад фізичного насильства. Відтак, обґрунтовано, що дії, які полягають у «застосуванні насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень» (ст. 173-2 КУпАП), мають отримати не адміністративно-правову, а кримінально-правову оцінку, позаяк застосування фізичного насильства завжди має зумовлювати кримінально-правові наслідки з огляду на значущість об'єкта посягання;

– доведено, що вказівка на суспільно небезпечні наслідки (у виді фізичних чи психологічних страждань, втрати працездатності, розладів здоров'я, погіршення якості життя потерпілої особи, емоційної залежності) у нормі про домашнє насильство є перебільшеною, позаяк у разі застосування насильства завжди настають негативні наслідки для потерпілої особи, а криміноутворююча складова полягає у систематичності таких діянь. Визначені на законодавчому рівні наслідки лише зумовлюють додаткові процесуальні складнощі під час доказування обставин вчинення зазначеного правопорушення та не мають самостійної суспільної небезпечності;

– виявлено непослідовність формулювання на законодавчому рівні окремих ознак домашнього насильства, зокрема: невиокремленість ознаки тривалості розладу здоров'я, що свідчить про понятійно-термінологічну невпорядкованість; сумнівність вказівки на емоційну залежність та погіршення якості життя як суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства (такі можуть виникнути в особи і без його застосування чи попри його застосування); застосування у диспозиції ст. 126-1 КК України поняття «винний» (суперечить презумпції невинуватості); вживання термінологічного словосполучення «щодо подружжя чи колишнього подружжя», адже до подружнього союзу належать дві особи, а у нормі, вочевидь, мало бути зазначено «щодо одного з подружжя»; застосування терміна «психологічне насильство» замість «психічне насильство», що свідчить, із огляду на семантичний зміст, про термінологічну неточність;

удосконалено:

– позицію, що у разі одноразового факту психічного домашнього насильства, що полягає у погрозі вбивством, дії винної особи потрібно кваліфікувати за ст. 129 КК України та з урахуванням обтяжуючої обставини, передбаченої п. 6-1 ч. 1 ст. 37 КК України; а у разі наявності систематичних випадків його застосування, що становить (чи має становити) більшу суспільну небезпечність, – за ст. 126-1 КК України;

– підхід, що обсяг фізичного насильства у складі домашнього насильства потрібно визначати, з огляду на ознаки такого складу та санкцію ст. 126-1 КК України. Відтак якщо санкцією ст. 126-1 КК не охоплюються інші кримінальні правопорушення, які полягають у насильницьких діяннях щодо спеціального суб'єкта (подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винна особа перебуває (перебувала) у сімейних або близьких відносинах), то діяння особи мають бути кваліфіковані за відповідною статтею КК України (ст. ст. 115, 124, 122, 127, 135, 136, 146) та з урахуванням обтяжуючої обставини, передбаченої п. 6-1 ч. 1 ст. 37 КК України;

набули подальшого розвитку:

– твердження, що ознака систематичності є криміноутворюючою, коли діяння вчинено втретє. Тобто, у разі притягнення особи за фактом домашнього насильства до адміністративної відповідальності двічі, застосування фізичного насильства втретє утворюватиме склад правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Отже, притягненню особи до кримінальної відповідальності за домашнє насильство передуює умова, що до неї попередньо за останній випадок не застосовувалося покарання, тобто особа не притягалася до жодного виду відповідальності;

– необхідність диференціації кримінальної відповідальності за домашнє насильство за ознакою його вчинення щодо певної вразливої категорії людей (малолітнього чи в його присутності, або вагітної жінки, або особи, яка перебуває у безпорадному стані), що свідчить про абсолютну зневагу винної особи до загальноприйнятих норм моралі, а отже, значно підвищує суспільну небезпечність вчиненого діяння;

– положення, що застосування сексуального насильства з «домашньою» ознакою має кваліфікуватися за ст. ст. 152, 153 КК України із посиланням на відповідну кваліфікуючу ознаку (вчинення таких діянь стосовно подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винна особа перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах);

– підхід, що спричинення легкого тілесного ушкодження охоплюється складом злочину «домашнє насильство», позаяк санкцію норми про умисне легке тілесне ушкодження охоплює санкція відповідної норми;

– позиція, що «образа» та «приниження» як різновиди психічного насильства характеризуються однаковим змістом, адже приниження – це завжди образа, і навпаки;

– твердження, що віднесення залякування до проявів психічного насильства є неправильним, оскільки таке охоплюється поняттям «погроза».

Практичне значення отриманих результатів. Отримані за результатами виконаного дослідження наукові положення можуть бути використані:

– у правотворчості – для удосконалення кримінального законодавства України в частині регламентації відповідальності за домашнє насильство шляхом формулювання відповідних пропозицій;

– у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу для здобувачів вищої освіти, підготовки підручників та посібників із кримінального права, а також інших навчально-методичних видань (Акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження у навчальний процес кафедри кримінального права та процесу Львівського торговельно- економічного університету від 16.01.2025);

– у правозастосовній діяльності – під час здійснення кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства (Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження у роботу Ради адвокатів Львівської області від 11.11.2024 № 357; Довідка про впровадження та апробацію результатів дисертаційного дослідження в діяльність Франківського суду м. Львова від 15.01.2025);

– у науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом власних розробок автора. Наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднено на таких науково-практичних заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір» (м. Львів, 29 жовтня 2021 року); Міжнародній конференції здобувачів вищої освіти «Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення» (м. Львів, 29–30 травня 2024 року).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у семи наукових публікаціях, із яких п'ять – у наукових фахових виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (344 найменування) та 5 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок, із них основний текст – 172 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

1.1 Стан теоретичного дослідження кримінальної відповідальності за домашнє насильство

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 [242], КК України доповнено статтею, яка встановлює кримінально-правову заборону домашнього насильства (ст. 126-1). Водночас запропоновано ввести обмежувальні заходи щодо осіб, які вчинили домашнє насильство (ст. 91-1). У Пояснювальній записці до проєкту вказаного Закону зазначено, що протягом останніх трьох десятиліть підвищена увага з боку міжнародної спільноти приділяється питанню домашнього насильства, відтак це відображається у міжнародно-правових актах. Отже, введення запропонованих змін дасть змогу ввести додаткові заходи, спрямовані на створення запобіжних, захисних та каральних кримінально-правових механізмів боротьби з домашнім насильством, що забезпечуватимуть відповідність законодавства України сучасним європейським стандартам у цій сфері та нагальним потребам українського суспільства [236].

Однак, вказані новели у законодавстві зумовили низку дискусій у доктрині кримінального права. Зокрема, В. В. Голіна зауважує, що попри певні застереження щодо відповідності криміналізації домашнього насильства в Україні вимогам законодавчої і юридичної техніки, заслуговує позитивної оцінки сам факт такої криміналізації [73, с. 45]. Натомість, С. Г. Киренко зазначає, що наявність у КК України норми про домашнє насильство ускладнює адекватну кримінально-

правову оцінку вчиненого діяння, оскільки вона дублює положення інших статей [131, с. 50]. Водночас А. А. Вознюк наголошує, що, з огляду на те, що фізичне, психологічне або економічне насильство охоплює цілу низку кримінальних протиправних діянь, які криміналізовані в інших складах кримінальних правопорушень, кримінально-правова норма щодо домашнього насильства зумовлює більше запитань, аніж відповідей [65, с. 9]. Відтак науковець обґрунтовує можливість виключення з КК України норми про домашнє насильство [65, с. 9].

Схожу думку висловлює І. З. Сень, зазначаючи, що поняття «домашнє насильство» є комплексним і на законодавчому рівні вже криміналізовані його окремі найбільш суспільно небезпечні вияви. Відтак автор висловлює думку, що з КК України потрібно виключити вказану норму, а натомість передбачити її як кваліфікуючу ознаку у ст. ст. 121, 122, 125, 126, 127, 146 КК України – вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винна особа перебуває у сімейних або близьких взаєминах [260, с. 141].

Не дискутуючи щодо окресленого питання, все-таки зауважимо, що у діяльності правозастосовних органів виникають складнощі щодо кваліфікації виявів домашнього насильства. Це, насамперед, зумовлено наявністю законодавчих неточностей під час формулювання відповідної кримінально-правової норми, оскільки виправдано одним із елементів ефективного правозастосування вважається якість закону [208, с. 511]. З огляду на це, науковці висловлюють позиції щодо необхідності конкретизації форм об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство» [65, с. 10]. Тому безсумнівною є нагальність наукового розгляду питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство, оскільки, як зазначають деякі науковці, не можна розвивати і досліджувати саму науку без аналізу розвитку науки кримінального права, відповідно, й удосконалювати законодавство, виправляти недоліки правозастосовної практики [327, с. 46].

Досліджені джерела умовно можна поділити на три групи. До першої групи належать праці науковців, котрі спеціалізуються в галузі кримінології, міжнародного права, кримінального процесуального права та адміністративного права, психології, психіатрії, позаяк вирішення та дослідження питань кримінально-правової протидії домашньому насильству є можливим тільки з позиції різних дисциплін. Вказане науковці обґрунтовують тим, що домашнє насильство є, так би мовити, комплексною проблемою, відтак є необхідність щодо об'єднання зусиль майже усіх соціальних інституцій для запобігання та протидії їй, а тому дослідження зазначеної проблематики потрібно здійснювати на міждисциплінарних засадах. Йдеться, зокрема, про праці М. Т. Гаврильціва [68], А. О. Галаєва [199], Б. В. Головкіна [74], К. А. Гурковської [82], К. М. Данченка [87], О. Ю. Дроздова [100], О. М. Ігнатова [119], Д. І. Йосифовича [124], О. В. Казновецької [125], О. В. Ковальнової [139], Ю. В. Кузьменка [172], Л. М. Легенької [176], Г. Ю. Лук'янової [180], С. В. Родіна [256] та інших. Для кримінально-правової науки їхні праці становлять інтерес тому, що вказані автори аналізують феномен насильства стосовно жінок у соціально-психологічному вимірі, а також розглядають види його вчинення в сім'ї, особливості протидії насильству та кримінологічного забезпечення охорони особи від домашнього насильства тощо.

Вартими уваги також є кримінологічні праці А. Б. Благі, у яких авторка дослідила кримінологічний вимір, детермінацію та запобігання насильству в сім'ї, проаналізувала з точки зору кримінальної науки особу сімейного кривдника та охарактеризувала злочинні вияви насильства в сім'ї [20]. Потрібно також зазначити і про доробки М. Г. Кузнецова, які присвячені кримінологічній характеристиці домашнього насильства та заходам його запобігання в Україні [171]. Своєю чергою, О. М. Гумін аналізував основні теоретико-прикладні аспекти кримінальної насильницької поведінки особи, виокремлював ознаки кримінально-правового та кримінологічного поняття «насильство», а також класифікував його види [79]. У працях О. М. Храмцова розглянуто питання

кримінально-правового та кримінологічного забезпечення охорони особи від насильства [331]. Водночас у рамках нових галузей знань, зокрема агресіології (теорії агресії), досліджено деякі питання протидії насильству [99].

Також потрібно згадати і про наукові розробки Г. О. Горбової, яка дослідила адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї [75]. О. М. Ткаленко вивчав питання адміністративно-правового забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо запобігання насильству в сім'ї щодо дітей [289]. У працях із кримінального процесуального права Р. Ф. Кифлюк (Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї (2020 р.)) [132] та Т. В. Іщенко (Розслідування домашнього насильства (2021 р.)) [123] також досліджували проблематику домашнього насильства.

До другої групи науковців належать ті, котрі присвячували свої праці питанням протидії насильству як способу вчинення окремих видів кримінальних правопорушень. Йдеться про розробки Н. В. Довгань-Бочкової [97; 98], О. А. Вакулик [27], І. Б. Газдайки-Василишин [70], В. К. Грищука [77], І. І. Гуні [81], О. М. Ігнатова [118; 119; 120], М. В. Карп'юк [128], І. В. Козича [143], О. К. Маріна [186], В. О. Навроцького [205; 207], О. І. Саско [259], Т. І. Созанського [70], Т. М. Хомича [328], О. М. Храмцова [328] та інших. Варто акцентувати на дисертації Л. А. Наконечної, яка дослідила насильство як стале кримінально-правове поняття, проаналізувала його зміст та обсяг, а також розкрила питання кваліфікації кримінальних правопорушень, ознакою складів яких є насильство [209]. О. Л. Гуртовенко присвятив свою працю розгляду питання психічного насильства у кримінальному праві України. Зокрема автор класифікував види психічного насильства за видами психічної шкоди, за видами психічного впливу, види кримінального насильницького психічного впливу – за елементами структури особистості потерпілої особи [83]. Л. І. Скрекля у своїй праці розкрила жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття. Авторка стверджує, що

насильницькими є всі кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є жорстокість, а відтак, на думку вченої, взаємопов'язаними є поняття «насильство» та поняття «жорстокість», позаяк одне поняття походить від іншого, однак, більш небезпечною за ступенем суспільної небезпеки є жорстокість [262, с. 30].

До третьої групи належать теоретичні розробки науковців, які безпосередньо розглядали питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Йдеться про кримінально-правові розробки С. М. Авраменка [2], І. О. Бандурки [11], О. С. Бондаренка [22], А. А. Вознюк [64; 65], І. В. Гловюк [72], О. О. Дудорова [101], О. І. Зінсу [114; 115], Ю. С. Кіцула [133], Ю. М. Ковалик [137], Т. М. Малиновської [184], Т. П. Мінки [200], В. С. Мельянкова [195], С. В. Мирославського [341], В. М. Панькевича [14; 227], О. І. Степаненка [275; 276], М. І. Хавронюка [101], О. В. Харитонової [324], С. В. Щербака [341], С. В. Якимової [344] та інших.

У дисертації О. О. Біловол досліджено питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Зокрема, автор виокремив проблеми його криміналізації, здійснив аналіз складу цього злочину, а також розглянув питання кваліфікації домашнього насильства та його відмежування від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень [19]. А. Є. Олійниченко присвятив працю дослідженню обмежувальних заходів кримінально-правового змісту, які застосовуються до осіб, котрі вчинили домашнє насильство [216]. Також О. В. Харитонova у науково-практичному посібнику проаналізувала основні засади гендерної політики у рамках кримінально-правової науки України та головні тенденції реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству [325].

Загалом на підставі дослідження стану теоретичних розробок щодо питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство можна виокремити такі групи питань: загальновизнані (щодо яких немає дискусій); дискусійні (які неоднозначно трактуються у доктрині кримінального права); малодосліджені або невирішені.

Так, до питань, які є загальновизнаними (щодо яких наявна однастайність думок), належать такі: 1) поняття «наси́льство» одночасно є одним із наскрізних та оцінних [207, с. 84–86; 210, с. 290]; 2) константною є думка, що цілковито охоплюються іншими складами кримінальних правопорушень діяння, які утворюють фізичне насильство у складі злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України [98, с. 191; 260, с. 138; 230, с. 114]; 3) безсумнівним є те, що домашнє насильство може вчинятися у формі й активних дій, і бездіяльності [184, с. 88]; 4) таку ознаку домашнього насильства, як систематичність, вчені характеризують як учинення трьох і більше актів насильства [276, с. 324; 101, с. 78; 9, с. 56]; 5) науковці визнають, що потерпілою від домашнього насильства особою може бути один із подружжя або колишнього подружжя чи інша особа, з якою винна особа перебуває (перебувала) у сімейних або близьких взаєминах (малолітній, неповнолітній або повнолітній) [65, с. 9; 195, с. 92–93; 101, с. 69]; 6) наявна однастайність думок, що суб'єктивна сторона домашнього насильства характеризується умисною формою вини [101, с. 78; 283, с. 87] (однак, деякі вчені вважають, що аналізовані діяння вчиняються винятково з прямим умислом [22, с. 106], інші – і з прямим, і непрямым умислом [101, с. 78]).

Очевидно, що для кримінально-правової науки більш значущими є дискусійні питання, позаяк вони активізують науковий інтерес та, водночас, зумовлюють виникнення складнощів у правозастосуванні. Зокрема, немає однастайності щодо питання об'єкта складу злочину «домашнє насильство», а саме: здоров'я особи [117, с. 201; 283, с. 86], здоров'я людини і нормальний психологічний стан особи [101, с. 68; 211, с. 382]; фізичне чи психологічне здоров'я [65, с. 8].

Тривають дискусії й щодо питання визначення змісту поняття «фізичне насильство». З огляду на це, можна виокремити три позиції науковців. По-перше, деякі вчені вважають таким лише шмагання, ляпаси, штовхання, стусани, кусання, щипання [65, с. 10]. По-друге, деякі науковці зазначають, що фізичним

наси́льством, крім зазначених вище, є завдання ударів, побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, мордування, жорстоке поводження, незаконне позбавлення волі, залишення в небезпеці та інші схожі насильницькі діяння, які вчиняються систематично [101, с. 71]. По-третє, на думку інших авторів, до фізичного насильства належать побої, мордування та легкі тілесні ушкодження, натомість середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів [134, с. 90; 107, с. 46; 135, с. 49–50].

Наявні також різні міркування і щодо окремих видів психологічного насильства, зокрема, чи до нього належать тільки словесні образи [17, с. 216], чи вказане насильство може виявлятися також і у невербальних образах [211, с. 383].

Цікавими щодо аналізованого питання також є думки деяких авторів, які побутують у кримінально-правовій науці. Зокрема, В. В. Гальцова та М. І. Панов стверджують, що поняття «домашнє насильство» ймовірніше орієнтоване на місце вчинення кримінального правопорушення – дім або домашні умови, своєю чергою, сімейне насильство може вчинятися і поза межами дому. Водночас, на думку авторів, основним є те, що насильство здійснюється членом сім'ї стосовно одного з подружжя, дітей, батьків чи інших осіб [226, с. 24]. Також А. А. Вознюк акцентує, що щодо відповідної кримінально-правової норми виникає більше запитань, ніж вона вирішує, позаяк, по-перше, диспозиція статті сформульована нечітко та її можна трактувати по-різному; по-друге, ст. 126-1 КК України не охоплено більшість випадків домашнього насильства, яке регламентоване іншими статтями КК; по-третє, для кваліфікації домашнього насильства як злочину потрібно, щоб відповідні діяння вчинялися систематично, відтак ця кримінально-правова норма не може ефективно виконувати функцію запобігання цим посяганням [65, с. 9]. Слушно зауважує Н. Довгань-Бочкова, що насильство як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, за змістом має ототожнюватися з поняттям насильства, яке є ознакою об'єктивної сторони інших складів кримінальних правопорушень [98,

с. 195]. На думку авторки, припис, що таке насильство є «домашнім» вказує на потерпілу особу, але у жодному разі не може змінювати зміст поняття загального насильства, що використовується на законодавчому рівні [98, с. 195].

Також потрібно виокремити питання, які не проаналізовані у кримінально-правовій теорії, чи потребують більш детального дослідження, зокрема щодо:

- співвідношення як видів психологічного насильства понять «психічне насильство» та «психологічне насильство»; образа та приниження, залякування та погроза;

- трактування економічного насильства;

- аналізу суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства, зокрема, емоційної залежності, погіршення якості життя;

- раціональності розмежування домашнього насильства на фізичне, економічне та психологічне;

- випадків кваліфікації домашнього насильства за сукупністю кримінальних правопорушень;

- виокремлення розмежувальних ознак домашнього насильства як злочину та домашнього насильства як адміністративного правопорушення;

- призначення покарання за домашнє насильство.

На підставі аналізу наукових розробок можна зробити висновок, що у науці кримінального права питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство є малодослідженим чи по-різному трактованим, а отже, виникає потреба розгляду вказаної проблематики. З огляду на зазначене, насамперед, потрібно дослідити питання щодо об'єктивних та суб'єктивних ознак домашнього насильства, а також розмежування аналізованого складу злочину із кримінальними правопорушеннями, регламентованими конкуруючими нормами, відтак сформулювати положення, які б дали змогу сформувати єдину правозастосовну практику в окресленій тематиці та слугували удосконаленню КК України.

1.2 Історія розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство

Розуміння змісту багатьох явищ об'єктивної дійсності є можливим завдяки дослідженню джерел їх походження та аналізу процесів утворення й подальшого розвитку, а також через порівняння їхніх минулих та сучасних станів. У такому разі набутий науковий потенціал перетворюється із фрагментарного на системне знання, яке відтак формує в науковця реальність відповідної проблематики [96, с. 15]. Не є винятком і аналіз генезису відповідальності за домашнє насильство, який є ваговою передумовою для розгляду рівня розвитку сучасного кримінального законодавства, дає змогу простежити динаміку його розвитку, виявити деякі неточності/неужгодженості, розмежувати переваги і недоліки, а відтак набути позитивного правового досвіду.

Слушно зауважує М. І. Хавронюк, що простеження формування основних тенденцій у кримінальній політиці, узагальнення досвіду криміналізації / декриміналізації деяких діянь, виявлення передумов скасування певних покарань і запровадження інших можливе через застосування порівняльно-правового методу [320, с. 45]. Своєю чергою В. Я. Цитряк зазначає, що причини появи кримінально-правових норм пояснює історичний досвід (і позитивний, і негативний), який дає змогу охарактеризувати засади, які в них закріплені, а також, із огляду на ефективність, передбачити розвиток законодавства та надати можливості для його вдосконалення [332, с. 241]. Відтак потрібно ретельно дослідити питання регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство у пам'ятках українського права.

Законодавча діяльність періоду Київської Русі здійснювалась у формі міждержавних договорів, княжих і церковних уставів, а також запозичених норм візантійського права [287, с. 18]. Тому основними джерелами права у давньоруській державі слід вважати звичаєве право, князівське законодавство,

договори Русі з Візантією, церковне право [116, с. 73]. Першоджерелами кримінального права за часів Київської Русі вважаються русько-візантійські договори 907, 911 і 944 років, які зазвичай регулювали торговельні відносини та окреслювали права, які мали руські купці у Візантії [116, 25].

Зважаючи на те, що законодавство того періоду не мало чітко визначеної правової регламентації охоронюваних суспільних відносин, все-таки у зазначених договорах наявні були норми, які регламентували кримінально-правову заборону посягання на найважливіші суспільні відносини, такі як життя та здоров'я особи, її свобода та право власності. Зокрема, протиправними діями вважалося завдання побоїв (ст. ст. 5, 8 Договору 911 р.; ст. 14 Договору 944 р.) [78]. Утім, окремих норм, які б встановлювали кримінальну відповідальність за домашнє насильство, не було. Вказане можна пояснити тим, що відповідні договори мали регулювати відносини щодо мирного співіснування Русі та Візантії.

Аналізуючи пам'ятки кримінального права, не можна оминати увагою Руську Правду, яка була кодифікованим юридичним збірником Київської Русі та вважалася її значним правовим надбанням. Руська Правда мала три редакції: «Коротка редакція», яка регламентувала норми давньоруського права VIII–IX ст. ст.; «Розширена редакція», яка є відображенням Статуту Володимира Мономаха; «Скорочена редакція», що датується кінцем XII ст. та вважається переробленою версією «Розширеної редакції» [225, с. 128].

Коротка редакція Руської правди (Правда Ярослава (ст. ст. 1–18); Правда Ярославичів (ст. ст. 19–41) містила багато норм, що встановлювали кримінально-правову заборону насильства, зокрема: побиття до крові чи синяків (ст. 2), завдання удару (ст. 3, ст. 16), штовхання (ст. 9), катування (ст. ст. 31, 32) [288]. Однак, здебільшого (за винятком ст. ст. 16, 23) не конкретизувала, хто був суб'єктом таких правопорушень, а також не вказувала на особу потерпілого, тому не можна передчасно робити висновок, що законодавство того періоду

регламентувало кримінально-правову заборону саме домашнього насильства. Розгляд вказаного джерела права засвідчує, що відповідні норми були спрямовані на охорону прав пануючого класу, тоді як інтереси феодално-залежного населення нівелювалися.

У Розширеній редакції Руської Правди, яка містила більшість норм Короткої редакції, також не регламентовано норми щодо відповідальності за домашнє насильство, натомість лише дублюються зазначені вище норми про побиття, катування і мучення (ст. ст. 71, 72) [288]. Зрештою, Скорочена редакція Руської Правди [225, с. 197] вважалася переробленням одного зі списків Розширеної редакції та майже не відрізнялася за своїм змістом, а відтак, не мала особливостей в частині відповідальності за насильницькі діяння.

Згодом у 1468 та 1550 рр. були прийняті Судебники великого князя Казимира, більшість норм яких ґрунтувалася на нормах Руської Правди. Судебник 1468 р. вважався першим уніфікованим збірником кримінального і кримінального процесуального права, який містив змішані старі українські та нові польсько-литовські поняття [273, с. 18–20]. Він складався із преамбули та 25 артикулів. Однак, у вказаному акті здебільшого були передбачені норми, спрямовані на кримінально-правову охорону власності. Щодо Судебника 1550 р., то він містив 100 артикулів, присвячених питанням кримінального, адміністративного, цивільного та судового права. Втім, і в цій пам'ятці права не було жодних згадок про заборону домашнього насильства [281].

У Галичині та інших українських територіях, що входили у XIV ст. до складу Польського королівства, до 1434 року було чинною Руська Правда. Водночас вказана пам'ятка була чинною аж до 1529 року на тих українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського, а значна частина її норм була включена у дещо зміненому вигляді до Литовських статутів 1529 р., 1566 р., 1588 р. [140, с. 24; 154, с. 38–40]. Своєю чергою, на Правобережній Україні вказані норми були чинними до моменту скасування

їх указом Миколи I від 25.06.1840 [130, с. 225]. Як зазначають дослідники, три редакції Литовських статутів послідовно заміняли одна іншу. Кожна попередня редакція була в основі наступної, яка її змінювала, доповнювала та удосконалювала, додаючи відтак нові узаконення, що накопичилися після видання попередньої редакції [91, с. 23].

Литовський статут 1529 р. містив 13 розділів, які охоплювали 264 артикулів. У вказаному акті встановлювалася кримінально-правова заборона заподіяння ран (Розділ VI арт. 19, Розділ VII арт. 24, Розділ XI арт. 4), завдання побоїв (Розділ XI арт. 4), вчинення насильства на дорозі чи іншому місці (Розділ VII арт. 18). Проте на законодавчому рівні не конкретизувалося, щодо кого може бути вчинене фізичне насильство. Водночас у Литовському Статуті 1529 р. все-таки наявні певні норми, спрямовані на захист від домашнього насильства. Щоправда, за скоєння протиправного діяння винна особа підлягала цивільно-правовій відповідальності. Зокрема, арт. 13 Розділу 4 містив норми, які передбачали, що батько може позбавити сина всієї спадщини, якщо він ударив або образив його, або якимось принижував і піддавав гніту; так само мати може позбавити сина чи дочку спадщини на частину свого маєтку, якщо вони її образили [271].

Із аналізу вказаної норми очевидно, що йдеться про заподіяння як фізичного насильства (полягало в ударах), так і психологічного (образи, утиски і приниження). Також ця норма передбачала вузьке коло потерпілих осіб (лише батько та матір), позаяк не регламентувала заборону вчинення насильницьких діянь стосовно інших близьких родичів. Водночас на законодавчому рівні було встановлено кримінально-правову заборону щодо посягання на життя батька, матері, брата чи сестри, яка регламентувала відповідальність за такі дії у виді безчестя та смертної кари (Розділ VII арт. 14, 15). Відтак можна дійти висновку, що у вказаній пам'ятці права простежуються перші намагання закріпити на законодавчому рівні норми щодо відповідальності за домашнє насильство.

Після Литовського статуту 1529 р. були прийняті Литовські Статути 1566 р. та 1588 р., позаяк попередні норми були спрямовані, насамперед, на захист інтересів великих феодалів. Проте, за змістом Литовські Статути 1566 р. та 1588 р. суттєво не відрізнялися, відтак, вважаємо за доцільне, проаналізувати Литовський статут 1588 р., який визнаний найбільш довершеним кодифікованим актом феодального права, оскільки містив досконалі для того часу норми державного, адміністративного, цивільного й кримінального права та всесторонньо регулював суспільні відносини [116, с. 184].

У вказаній пам'ятці права на законодавчому рівні особливо небезпечним діянням визнавалося вбивство члена своєї сім'ї, а саме одного з подружжя, своїх дітей, батьків, брата, сестри. У арт. 6 Розділу XI зазначалося, що підлягатимуть смертній карі чоловік або жінка, якщо через ненависть чи немилість замордують одне одного чи отруять [274]. Означувану норму пояснювали тим, що у такий спосіб законодавець приділяв особливу увагу захисту особистих прав кожного з подружжя, тому вважалося особливо ганебним посягання на життя людини, шлюб із якою освячувався церквою [190, с. 94; 170, с. 177–178]. Литовський статут 1588 р. деякою мірою розширив коло потерпілих від домашнього насильства осіб, зокрема такими визнавалися не тільки брат і сестра, а й брат дружини (якщо посягав на його життя зять), а також інші кровні родичі (навіть далекі).

Арт. 7 Розділу XI передбачав кваліфіковану смертну кару за вбивство батька чи матері сином чи донькою. Зокрема, винну особу за вчинення таких дій спершу везли по ринку, кліщами виривали шматки її тіла, а згодом запихали до мішка та викидали в море. Водночас покарання було значно лояльніше, якщо хтось із батьків вбив свою дитину. У такому разі винна особа трималася під вартою терміном один рік і шість тижнів, після чого ще чотири роки було прислужником у церкві, де спокутувала свій гріх. Отже, можна дійти висновку, що Литовські статути 1529 р., 1566 р., 1588 р. регламентували кримінально-

правову заборону найсуворішого вияву домашнього насильства – заподіяння смерті, однак, не встановлювали кримінальну відповідальність за психологічне та економічне домашнє насильство.

Важливою пам'яткою права другої половини XVII ст. потрібно вважати Соборне уложення 1649 р., яке було ухвалене внаслідок впливу запозичених із Візантійського права та Литовських статутів ідей, тому вважається універсальним кодифікованим актом феодального права, який не мав аналогів із-поміж попередніх законодавчих актів [177, с. 76]. Так, арт. арт. 1–7, 14, 15 Глави XXII встановлювалася відповідальність за домашнє насильство. Арт. арт. 1, 2 регламентував кримінально-правову заборону вбивства батька чи матері сином або донькою, за яке передбачалося покарання у виді смертної кари. Водночас винна особа підлягала у разі позбавлення життя кимось із батьків власної дитини відповідальності у виді позбавлення волі терміном на один рік, після відбуття якого зобов'язувалася оголосити про вчинений злочин у храмі Божому (арт. 3 Глави XXII). Більше того, на відміну від батьків, діти не мали права скаржитися на батьків, позаяк у такому разі їх наказували биттям батою (арт. 6 Глави XXII).

Зазначена пам'ятка відрізнялася від інших тим, що вона регламентувала деякою мірою ширшу спеціалізацію норм у частині встановлення відповідальності за домашнє насильство. Соборне уложення 1649 р. містило норму про заборону щодо батьків психологічного (арт. 4 Глави XXII) та економічного (арт. 5 Глави XXII) домашнього насильства. Попри те, що прямої вказівки на зазначені поняття не було, дійти такого висновку можна з огляду на аналіз норм вказаного нормативного акта. Зокрема у ньому йшлося: якщо син або донька, зневажаючи закон християнський, говоритимуть батькові чим матері «грубі» слова або зухвало битимуть батька чи матір..., то за таке винних шмагатимуть батою ... (арт. 4 Глави XXII); якщо син чи донька не шануватимуть, не годуватимуть на нічим не допомагатимуть при старості

батькові чи матері..., то таких дітей жорстоко каратимуть биттям нещадно батою та наказуватимуть їм бути у будь-якому послуху в батька чи матері... (арт. 5 Глави XXII). Соборне уложення 1649 р., як і попередні пам'ятки права, містило норму про смертну кару за вбивство свого брата чи сестри (арт. 7 Глави XXII), а також жінкою свого чоловіка (арт. арт. 14, 15 Глави XXII) [267]. Отже, на підставі дослідження окресленої пам'ятки права можна зробити висновок, що на законодавчому рівні все-таки більше захищалися права та законні інтереси батьків, аніж дітей, оскільки насильство щодо батьків жорстоко каралося, натомість, скарги дітей на батьків судовою установою не враховувалися.

У 1715 р. набув чинності Артикул військовий, який не заміняв Соборне уложення 1649 р., а діяв паралельно з ним. Вказаний акт, насамперед, регламентував норми щодо військовослужбовців та мав застосовуватися військовими судами, однак, на практиці часто застосовувався і в цивільному судочинстві [181, с. 45]. В окресленій пам'ятці права встановлювалася кримінальна відповідальність за найбільш суспільно небезпечний вияв домашнього насильства – вбивство свого батька, матері чи дитини, за яке передбачалося покарання у виді колесування (арт. 163 Глави XX) [8]. Натомість, інших норм, які були б спрямовані на охорону від домашнього насильства не простежувалося, що цілком закономірно, позаяк в Артикулі військовому 1715 р., здебільшого, регламентувались питання кримінально-правової заборони вчинення саме військових злочинів.

Істотні зміни у суспільному житті відбулися у зв'язку з перетворенням на абсолютну монархію Росії, відтак виникла потреба уніфікації права. У такий спосіб царський уряд сподівався ототожнити правові системи України та Російської імперії, внаслідок чого у XVIII ст. виникла потреба щодо кодифікації українського права [116, с. 133]. Відтак було створено комісію з розробки нормативного акта – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., який вважався проєктом першого Кодексу права України [237,

с. 7]. Попри те, що вказана пам'ятка права була досконалішою за попередні, однак, виникають сумніви щодо її розгляду як систематизованої збірки галузевих норм, оскільки подекуди наявне було умовне поєднання цивільних, кримінальних та процесуальних норм. Незважаючи на те, що окреслений документ так і не став офіційним джерелом права, проте не можна нівелювати його значення, позаяк у ньому містилися норми, якими керувалися у судовій практиці.

Доцільно розглянути положення Глави XX арт. 5 «Про вбивство батьків дітьми чи дітей батьками». Зокрема, у п. 1 арт. 5 йшлося: якщо син чи донька, забувши Бога і не боячись страшного його суду, батька чи матір свою навмисно через злість й запал заб'є чи у будь-який спосіб когось із них позбавить життя, то за такий переступ Божого й натурального закону такого сина чи доньку покарають жорстоко смертю, а саме: сина живого четвертувати і мертве його тіло покласти на колесо, а голову вбити на палю, доньку живою по шию закопати в землю і тримати її так доти, доки не помре [237].

Водночас, покарання було менш суворим у разі позбавлення кимось із батьків життя своєї дитини, а саме у п. 3 арт. 5 Глави XX за вказане передбачався арешт терміном один рік і шість тижнів, після якого винна особа мала привселюдно покаятися у церкві. З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що у той час на законодавчому рівні визнавався пріоритет щодо захисту батька чи матері від домашнього насильства. Зокрема Глава XIII арт. 15 містила норму, що у разі нужди, а особливо великого голоду, батьки мали право віддати сина чи дочку в найми чи заклад на службу, а також батьки не мали відповідати перед судом за позовом проти них своїх дітей. Більше того, те, що діти набули, придбали під час спільного проживання з батьками, залишалося у владі батьків.

Деякі статті також регламентували відповідальність за вбивство рідних брата чи сестри або близького родича (п. 1 арт. 6 Глави XX). За це винній особі

відрубували руку, а потім голову. Якщо ж чоловік убивав власну дружину або навпаки, то йому відрубували голову; якщо ж спосіб позбавлення життя жертви мав мученицький характер для жертви, тоді чоловіка четвертували, а жінку закопували живою у землю по шию (п. 1 арт. 7 Глави XX).

У зазначеному акті передбачалася відповідальність за штовхання, биття, поранення, словесну образу свого батька чи матері (п. 2. арт. 5 Глави XX) (очевидно, що коло потерпілих осіб і винних осіб є дуже вузьким). За окреслені дії передбачалася найвища міра покарання – смерть у виді відрубання голови. Водночас п. 1 арт. 6 Глави XX містив норми щодо відповідальності за завдання побоїв та ран братові чи сестрі, а також іншим родичам. За такі дії передбачався штраф, розмір якого визначався із урахуванням обставин справи.

Отже, є підстави стверджувати про диференціацію кримінальної відповідальності за домашнє насильство у зазначеному правовому акті, як і в попередньому. На законодавчому рівні виокремлено психологічне насильство у виді словесних образ. Водночас міститься вказівка на такі інші способи фізичного насильства (крім заподіяння смерті): завдання побоїв, штовхання, поранення (п. 2 арт. 5, п. 1 арт. 6 Глави XX). Загалом на підставі дослідження окресленої пам'ятки права можна зробити висновок про наявність безмежної батьківської влади, позаяк не вважалося кримінально-карним діянням побиття і образи дітей. Більше того, за позбавлення життя власної дитини було передбачено незначну міру покарання – арешт на один рік і шість тижнів, натомість за словесну образу батьків – смертну кару.

На початку XIX ст. основним джерелом кримінального права України було російське законодавство. У 1826 р. було ухвалено рішення про введення в дію «Зведення законів Російської імперії», який містив 16 томів. Вказаний акт декілька разів перевидавався (1832, 1842, 1857 рр.). Зокрема питанням кримінального права був присвячений Том 15 «Положення про покарання». У цій пам'ятці права також простежуються норми про домашнє насильство. Так,

наявна була окрема Глава, у якій регламентувалося питання кримінальної відповідальності за зловживання батьківською владою та злочини дітей проти батьків (Глава II Розділу 11). У ч. 1 ст. 1591 Відділення III Глави II Розділу 11 встановлювалася кримінально-правова заборона щодо словесної образи своїх батьків, завдання їм ран чи спричинення тілесних ушкоджень. Окрім того, злочинними визнавалося вчинення будь-яких насильницьких дій, не пов'язаних із завданням побоїв (ч. 2 ст. 1591).

Порівняно з попередніми пам'ятками права, у цьому нормативно-правовому акті покарання за такі дії не було таким суворим і жорстоким. Залежно від заподіяної шкоди, винній особі призначали покарання у виді позбавлення волі на певний термін, із огляду на заподіяну шкоду здоров'ю потерпілого, а також позбавляли окремих прав (зокрема, права спадкування). При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 1591 «Положення про покарання», батькам надавалося право клопотати про зменшення міри покарання для своїх дітей.

Окремою нормою була встановлена кримінально-правова заборона завдання дружині чи чоловіку тілесних ушкоджень, ран, тяжких побоїв або катування чи мучення (ст. 1583). І для дружини, і чоловіка покарання було однаковим: позбавлення волі на певний строк залежно від заподіяної шкоди здоров'ю, а також церковне покаяння. Тобто у цьому документі потерпілими від домашнього насильства визнавалися лише батьки та діти. Щодо форм домашнього насильства, то таким вважалося фізичне (побої, рани, тілесні ушкодження, катування, мучення) та психологічне (словесні образи) [10]. Хоч ця пам'ятка права і знаменувала певний поступ у розвитку кримінального права і його систематизації, все-таки у ній було чимало суперечностей і неузгодженостей [122, с. 369].

З огляду на зазначене, указом імператора від 1845 р., було затверджено «Уложення про покарання кримінальні і виправні», який вважалося першим кримінальним кодексом в історії Росії та налічувало 2224 статті. Так, Розділ XI

містив окрему II главу «Зловживання батьківською владою і злочини дітей проти батьків». В окресленому нормативно-правовому акті простежуються норми, що регламентують відповідальність за фізичне (заподіяння ран, тілесних ушкоджень (ст. 2083) чи будь-які насильницькі дії, не пов'язані зі завданням побоїв (ст. 2084), психологічне (словесні образи (ст. 20184) та економічне (відмова в доставленні батькам їжі, одягу та інших необхідних речей (ст. 2086) домашнє насильство.

Однак, у досліджуваних складах злочинів наявне дуже обмежене коло потерпілих від домашнього насильства осіб. Як такі визнавалися тільки батько та мати. Суворість покарання за фізичне та психологічне насильство щодо них, згідно зі ст. 1963, була вищою на три ступені. Водночас ступінь III передбачав заслання в Томську або Тобольську губернію із позбавленням волі на термін від двох до трьох років або роботи у виправних арештантських ротах цивільного відомства на строк від чотирьох до шести років і побиття різками від сімдесяти до вісімдесяти ударів (ст. 35). Своєю чергою, у разі застосування стосовно батьків економічного насильства передбачалося покарання у виді позбавлення винної особи певних благ та арешту на строк від семи днів до трьох місяців або ув'язнення до тюрми на термін від трьох місяців до одного року (ст. 2086).

Водночас на законодавчому рівні в «Уложенні про покарання кримінальні і виправні» від 1845 р. було встановлено відповідальність за образу дією (ст. 2011). та образу словом (ст. 2015). При цьому коло потерпілих було значно ширшим, а саме: батько, мати, дід, баба або інший родич по прямій висхідній лінії. Винна особа у разі образи дією підлягала покаранню у виді позбавлення всіх прав і заслання на проживання до Томської або Тобольської губернії, або покарання різками та віддання у виправні арештантські роти на строк від одного до двох років (ст. 2011). Очевидно, що поняття «образу дією» є надшироким, а отже, може охоплювати багато злочинних діянь, які підпадають під ознаки

інших складів злочинів. Також винна особа підлягала ув'язненню в гамівному будинку на термін від шести місяців до одного року за образу словом батьків чи діда з бабою (ст. 2015) [308].

Історичним документом, який становить інтерес, є Кримінальне уложення 1903 р., Особлива частина якого охоплювала 36 глав та 615 статей [297]. Окреслена пам'ятка права була останньою з-поміж низки кодифікованих актів, виданих за часи Російської імперії, та мала велике значення у розвитку кримінального законодавства, як такого, що потребувало швидкого реагування на зміну структури та змісту суспільних відносин [333, с. 105]. Попри високий рівень законодавчої техніки, відповідний документ не набув чинності у повному обсязі, однак, мав очевидний вплив на розвиток кримінального законодавства та формування кримінально-правової доктрини [219, с. 329].

В аналізованому акті норми про відповідальність за домашнє насильство містилися у різних Главах Особливої частини. Зокрема ч. 1 ст. 419 Глави XIX «Про злочинні діяння проти прав сімейних» Уложення 1903 р. регламентувала відповідальність за відмову дітей надавати засоби для існування і утримувати своїх батьків, у разі наявності такої можливості. Зрозуміло, що зазначені діяння підпадають під ознаки економічного насильства. Крім того, особа, яка ображала та грубо поводитися з батьками, підлягала арешту (ч. 2 ст. 419), що властивим є для психологічного насильства. Своєю чергою, завдана образа одним із подружжя іншому на законодавчому рівні у вказаному нормативно-правовому акті не розглядалася як кримінально-каране діяння, а також не вважалася злочинною образа, якщо ображена особа дала згоду на вчинення щодо неї таких дій. Як зазначає А. В. Андрушко, це було пов'язане з особливо близькими взаєминами між ними та одностайністю їх честі [5, с. 51].

Глава XXII «Про позбавлення життя» аналізованої пам'ятки права регламентувала відповідальність за вбивство матері чи батька (ст. 454 – покарання у виді безстрокової каторги), родичів по низхідній і по висхідній

лініях, чоловіка чи жінки, брата чи сестри (ч. 1 ст. 455 – покарання у виді безстрокової каторги або на термін не менше десяти років). До кримінальної відповідальності у виді позбавлення волі також притягалися батьки, опікуни, піклувальники за жорстоке поводження з дітьми, які не досягли 17-річного віку (ч. 1 ст. 420). Частина 1 ст. 471 Глави XXIII «Про тілесні ушкодження і насильство над особою» регламентувала кримінально-правову заборону щодо заподіяння тілесного ушкодження матері, батькові або іншому родичу по висхідній лінії. Зокрема, винна особа підлягала покаранню у виді: за особливо тяжке ушкодження – каторги на строк до десяти років; за тяжке – ув'язнення у виправному домі на термін не менше трьох років; за легке – ув'язнення у виправному домі.

Відповідальність за домашнє насильство також була передбачена ч. 1 ст. 499 Глави XXVI «Про злочинні діяння проти особистої свободи», у якій зазначалося, що за позбавлення особистої свободи матері, батька або родича по висхідній лінії винна особа каралася ув'язненням у виправному домі на строк до трьох років. За позбавлення особистої свободи на термін понад один тиждень, передбачалася відповідальність у виді ув'язнення на термін понад три роки. Відтак очевидно, що в аналізованому акті, як й в попередніх, в одній нормі не було закріплено кримінально-правову заборону домашнього насильства. Попри те, що саме поняття «домашнє насильство» не визначалося, однак, із аналізу диспозицій відповідних норм очевидно, що на законодавчому рівні того часу вирізнялися його різновиди.

У рамках дисертаційного дослідження потрібно також розглянути такі пам'ятки кримінального права, як КК УРСР 1922 р. та КК УРСР 1927 р. Зокрема 23.08.1922 прийнято постанову «Про введення в дію Кримінального кодексу УСРР», який містив дві частини (Загальну та Особливу) і був сформований на підставі КК РРФСР 1922 р., що мав на меті встановити єдине кримінальне законодавство і каральну політику всіх радянських республік [66, с. 44]. Своєю чергою, КК УРСР 1927 р. за змістом особливо не відрізнявся від КК УРСР

1922 р., а тільки відображав певні зміни, які зумовлювалися прийняттям загальносоюзного законодавства про кримінальну відповідальність. Відтак варто проаналізувати тільки КК УРСР 1927 р. Зокрема, дослідження зазначеного акта засвідчило відсутність норм, що встановлюють відповідальність за домашнє насильство.

Однак, у КК УРСР 1927 р. містилася низка норм щодо суспільно небезпечних діянь, які підпадають під ознаки домашнього насильства (Розділ VI «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи») [166]. Водночас, як очевидно з аналізу інших історичних документів більш раннього періоду, попри те, що відсутньою була окрема стаття щодо домашнього насильства, кримінальна відповідальність за насильницькі діяння щодо батьків, дітей чи інших родичів все-таки передбачалася на законодавчому рівні. Ще у часи Київської Русі інститут сім'ї та виховання мав вагомий роль, причому, як історично склалося, саме релігійними нормами регулювалися взаємини батьків і дітей, чоловіка та дружини. Суспільство вкрай негативно ставилося до будь-яких насильницьких виявів, особливо з боку дітей до батьків. Відтак часто жорстоко каралася така неприйнятна поведінка. Натомість за радянських часів перевага надавалася соціальним інтересам над індивідуальними.

Останньою складовою в аналізі історії розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство є КК УРСР 1960 р. Вказаний кодекс, на думку вчених, є найбільш схожим із законодавчими підходами в частині кримінально-правової регламентації відповідальності за злочинні посягання, порівняно з КК України [93, с. 15]. Однак, КК УРСР 1960 р., як і попередні, не містив норми щодо кримінально-правової охорони від домашнього насильства [296]. Як вважає Н. Л. Камінська, це зумовлено тим, що за радянського часу не було на офіційному рівні визнання домашнього насильства як такого. Більше того, правоохоронні органи відмовлялися приймати подібні заяви з цього приводу [127, с. 74]. Вважаємо слушною таку думку, адже Радянський Союз не

мав на меті вирішити проблему домашнього насильства, а також виявити шляхи протидії такому явищу. Та й загалом у тогочасній Європі проблема протидії домашньому насильству не розглядалась як нагальна, оскільки насамперед акцентувалося на питаннях щодо врегулювання міжнародних збройних конфліктів. Лише у середині XX століття відповідна проблематика набула соціально значущого змісту та почала розглядатись як конкретне порушення прав людини, що потребує невідкладного вирішення.

Так, в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, які регламентували питання захисту членів сім'ї від домашнього насильства (Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995; Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001; Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 (втратив чинність)). Зокрема, ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» (втратив чинність) встановлював правові та організаційні основи запобігання насильству в сім'ї, а також визначав органи та установи, на які покладено відповідний обов'язок [250]. У зазначеному Законі насильство в сім'ї трактувалося як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, заподіють шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю (ст. 1). Як очевидно, у вказаному нормативно-правовому акті передбачено доволі вузьке коло потерпілих – члени сім'ї (особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання). Тобто поняттям «насильство в сім'ї» не охоплювалися випадки його застосування між особами, які не є та раніше не були сім'єю, однак, спільно проживають та пов'язані спільним побутом,

а також між особами, як раніше були однією сім'єю. Відтак аналізований Закон 07.01.2018 втратив чинність.

Наступним поступом у протидії домашньому насильству стало затвердження Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015 Національної стратегії у сфері прав людини (втратила чинність), із-поміж основних завдань якої було розроблення плану дій щодо ефективного та своєчасного вжиття уповноваженими органами заходів для запобігання та припинення домашнього насильства, а відтак забезпечення прав дитини та рівних прав і можливостей жінок і чоловіків [212].

Водночас національні звіти та опитування засвідчують значні масштаби домашнього насильства у світі, що зумовило необхідність спрямувати зусилля на вироблення єдиних стандартів щодо запобігання та протидії відповідному злочинному явищу. З огляду на це, 11.05.2011 було прийнято Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

Україна відповідний міжнародний нормативно-правовий акт підписала 07.11.2011 та ратифікувала 20.06.2022. Відтак під час реформування національного законодавства було прийнято законодавчі акти, які, власне, спрямовані на протидію проявам домашнього насильства (ЗУ від 07.12.2017 «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Подальший розвиток української державності, а з нею, відповідно, і нормативної бази, що супроводжувала такий розвиток, зокрема у частині юридичної техніки викладу норм кримінального законодавства, удосконалення та доопрацювання кримінального закону з метою забезпечення його відповідності реаліям суспільства, що супроводжували його чинність, безпосередньо вплинули і на розвиток кримінально-правових норм [217, с. 45]. Результат такого розвитку зумовив потребу суспільства у встановленні кримінально-правової заборони домашнього насильства у зв'язку з поширеністю

цього ганебного явища та його латентного характеру, а також прискіпливою увагою з боку міжнародної спільноти. Як наслідок, у КК України, на підставі Закону від 06.12.2017 № 2227-VIII, закріплено норму, яка регламентує кримінальну відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1).

Загалом на підставі аналізу пам'яток кримінального права можна дійти таких висновків:

1) не на всіх етапах розвитку кримінально-правової науки домашнє насильство вважалося суспільно небезпечною поведінкою. Крім того, у різних періодах застосування такого щодо окремих потерпілих осіб (зокрема, дітей) трактувалося як належна поведінка, що свідчить про безкрайність інституту батьківської влади;

2) жодна пам'ятка вітчизняного права на визначала поняття «домашнє насильство», проте у них все-таки наявні були норми, які встановлювали відповідальність за застосування до членів сім'ї та родичів фізичного, психологічного та економічного насильства;

3) у частині кримінально-правової протидії домашньому насильству простежуються різні підходи. Зокрема, якщо в Литовському статуті 1529 р. були перші спроби закріпити на законодавчому рівні кримінально-правову заборону домашнього насильства, то у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. наявна диференціація кримінальної відповідальності за домашнє насильство, а КК УРСР (1922 р., 1927 р., 1960 р.) взагалі не передбачав норм щодо кримінально-правової охорони від домашнього насильства.

Таким чином, ретроспективний аналіз кримінальної відповідальності за домашнє насильство засвідчує, що такі історичні тенденції потребують ретельної оцінки в частині доцільності їх врахування у КК України. Втім, така можлива лише з урахуванням комплексного підходу на підставі аналізу кримінального законодавства України.

1.3 Міжнародний та зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство

Проблема домашнього насильства є загальносвітовою та викликом для всіх, без винятку, країни, позаяк насильство в сім'ї є однією із найпоширеніших форм порушення прав людини та громадянина та часто має латентний (прихований) зміст. Дані за 2019 рік Організації економічного співробітництва та розвитку засвідчують, що найбільшу кількість жінок, щодо яких наявні випадки домашнього насильства, зафіксовано у Пакистані (85%), Ємені (67%), Болівії (64,1%), Афганістані (60,8%), водночас найменшу – у Канаді (1,9%), Чилі (6,7%), Швейцарії (9,8%), Австрії (13%) [86].

Водночас проблема домашнього насильства найбільш поширеною є у слаборозвинених країнах, де часто таке виправдовується або є вважається сталою практикою. Зокрема генеральний доповідач з питань насильства над жінками Мендес Бот у зверненні наголошує, що домашнє насильство є поширеним кримінальним правопорушенням, проте багато жертв сприймають його як неминуче в житті явище, а тому замовчують факт його вчинення. Також деякі з огляду на «слабкість» у своїх державах політичної та правової основи не можуть віднайти захист та справедливість [148, с. 8]. Відтак завданням світової спільноти є розроблення ефективних механізмів протидії такому суспільно небезпечному явищу.

Попри те, що від домашнього насильства потерпати може будь-яка особа (і чоловік, і жінка), однак уперше проблематика насильства в сім'ї на світовому рівні набула актуалізації завдяки міжнародному руху щодо захисту прав жінок, які становили найуразливішу верству, що потерпала від його виявів [110, с. 4]. Міжнародне право містить багато нормативно-правових актів, що встановлюють заборону щодо застосування домашнього насильства. Щоправда, значну частину становлять такі, що орієнтовані на захист від насильства винятково жінок.

Це зумовлено тим, що історично щодо жінок існує більше ризиків його застосування. З-поміж таких міжнародно-правових актів можна виокремити такі: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 03.09.1981 [145], Модельне законодавство про насильство в сім'ї, прийняте Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 02.02.1996 [201], Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок від 20.12.1993 [88], Пекінська декларація від 15.09.1995 [228], Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 (ратифікований Україною 05.06.2003) [314] тощо.

Одним і вагомим актів, спрямованих на протидію саме домашньому насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) (ратифікована Україною 20.06.2022) [147]. Зокрема п. «b» ст. 3 цього акта містить визначення поняття «домашнє насильство», яке розглядається як усі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає винна особа у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні.

Якщо порівнювати окреслене визначення поняття «домашнє насильство» із тим, що наявне у ЗУ «Про запобігання і протидію домашньому насильству» від 07.12.2017, то очевидно, що відповідні трактування практично однакового змісту. Водночас у Стамбульській Конвенції погроза застосування насильства не охоплюється поняттям домашнього насильства, як це відображено у п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону від 07.12.2017. Проте такий підхід є виправданий, позаяк погроза вчинення відповідних діянь охоплюється поняттям «психологічне насильство», а тому потреби її виокремлювати немає.

Варто вказати, що кримінальне законодавство України не повною мірою є відповідним положенням Стамбульської Конвенції. Так, у Главі V «Матеріальне право» цього міжнародного акту виокремлено різновиди домашнього насильства. Зокрема, психологічне насильство розглядається як умисна поведінка, що призводить до тяжкого порушення психічної цілісності, шляхом примушування або погроз (ст. 33) [147]. Як очевидно, поняття психологічного насильства у Конвенції має дещо вужчий зміст порівняно з тим, що передбачене у Законі від 07.12.2017 (словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері) (п. 14 ч. 1 ст. 1), оскільки обмежується лише двома видами такого насильства (примушування та погрози).

Окрім того, єдиним наслідком психологічного насильства, визначеного у Конвенції, є тяжке порушення психічної цілісності, тоді як в національному законодавстві таких наслідків є декілька (побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, емоційна невпевненість, нездатність захистити себе, шкода психічному здоров'ю особи). А отже, КК України, встановлюючи кримінально-правову заборону домашнього насильства, охоплює значно ширше коло суспільно небезпечних діянь, аніж того вимагають норми міжнародного законодавства. Водночас, видається, що вказівка у нормах міжнародного права на пряме зобов'язання щодо формулювання тих чи інших норм національного законодавства, відсутня. Ймовірніше йдеться про досягнення бажаного результату, а не чітке дублювання відповідних положень.

У Стамбульській Конвенції також окреслено форми умисної поведінки, яка полягає у сексуальному насильстві, що відображено у нормах КК України (ст. ст. 152, 153 КК України). Щодо фізичного та економічного насильства як виду домашнього, то їхня дефініція відсутня. Лише у ст. 35 вказано, що задля забезпечення того, щоб умисна поведінка, що полягає у вчиненні актів фізичного насильства проти іншої особи, була криміналізована сторони вживають необхідних

законодавчих чи інших заходів. Окрім того, цей міжнародний документ передбачає обов'язок держав на належному рівні забезпечувати виконання нагальних заборонувальних приписів (ст. 52) та обмежувальних або захисних приписів (ст. 53). Ці норми також реалізовані у КК України (Розділ XIII-1).

В аналізованому нормативно-правовому акті особливо акцентовано на захисті жінок від домашнього насильства. Зокрема, у п. 4 ст. 12 зазначено, що з метою заохочення всіх членів суспільства, особливо чоловіків і хлопців, активно сприяти всім формам насильства, сторони вживають необхідних заходів. Також у вказаному акті йдеться, що сторони забезпечують, щоб ужиті задля безпеки осіб заходи, спрямовані на гарантування самостійності та економічної незалежності жінок – жертв насильства, ґрунтувалися на гендерному розумінні насильства щодо жінок і домашнього насильства, концентрувалися на правах людини та безпеці особи та спрямовувалися на уникнення повторної віктимізації.

У Конвенції також наголошено про необхідність врахування особливих потреб уразливих осіб, зокрема й дітей-жертв (ч. 3 ст. 18); обтяжуючою обставиною визнається вчинення правопорушення щодо них чи в їхній присутності (п. «с» ст. 46). Водночас очевидним є те, що, згідно з нормами вказаного нормативно-правового акта, пріоритетним є захист від домашнього насильства жінок. Як стверджує В. С. Мельянков, така позиція може бути виправданою для тих держав, де стосовно захисту прав дитини є оптимальна нормативно-правова основа. Проте, на думку науковця, критичною помилкою для тих країн, що тільки починають визнавати на нормативному рівні значущість проблеми домашнього насильства, є нерегламентація захисту дитини як пріоритету [195, с. 92].

Таку думку можна частково вважати слушною. Попри те, що у Конвенції від 20.06.2022 норми про охорону дітей від домашнього насильства справді мають, так би мовити, похідний зміст, однак, на міжнародному рівні розроблено низку актів, спрямованих на захист дитини від насильства, зокрема: Декларація прав дитини від 20.11.1959 [89], Конвенція про права дитини від 20.11.1989

[146], Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 01.12.2012 [147] тощо. Це зумовлено тим, що діти є особливо сприйнятливі до виявів насильства, отримані внаслідок застосування насильства психологічні травми мають негативний вплив на процес їхнього розвитку. Більше того, є висока ймовірність, що дитина, спостерігаючи факти насильства щодо членів сім'ї, у майбутньому вважатиме таку поведінку закономірністю. Згідно з даними ВООЗ, в європейському просторі більше чверті дітей щороку піддаються різним формам насильства, а саме: фізичного – 23%, сексуального – 9%, психологічного – 30% [111, с. 19].

Своєю чергою, очевидно, що законодавство жодної з держав не захищає повною мірою потерпілих від проявів домашнього насильства осіб. Як приклад слід навести Рішення ЄСПЛ щодо звернень громадян за захистом своїх порушених прав, а саме: справа від 12.06.2008 «Беваква та С. проти Болгарії» [13], справа від 28.10.1998 «Осман проти Великобританії» [222], справа від 11.02.2020 «Бутуруга проти Румунії» [25], справа від 03.10.2017 «Контрова проти Словаччини» [152], справа від 09.06.2009 «Опуз проти Туреччини» [218], справа від 02.03.2017 «Талпіс проти Італії» [282], справа від 18.09.2012 «Коваль проти Польщі» [138]. Зокрема у справі від 30.10.2012 «Е. М. проти Румунії» йдеться, що заявниця подала скаргу щодо неефективності розслідування кримінальної справи за її заявою про факт застосування домашнього насильства, вчиненого у присутності її дочки. Суди Румунії відхилили заяву скаржниці з огляду на недоведеність факту домашнього насильства. Проте ЄСПЛ дійшов висновку у своєму рішенні, що органи державної влади не вчинили жодних дій для захисту скаржниці від агресії чоловіка, попри те, що в румунському законодавстві передбачено взаємодію між різними органами влади та заходи позасудового характеру щодо виявлення і протидії домашньому насильству [102].

Як ще один приклад, можна навести справу від 28.06.2016 «Халіче Кіліч проти Туреччини», у якій йдеться, що попри те, що заявниця чотири рази

подавала скаргу на дії чоловіка та отримала три судових приписи та накази, чоловік убив доньку заявниці. У рішенні ЄСПЛ зазначається, що приписи національних органів влади буди неефективними, оскільки вони не зуміли покарати чоловіка за те, що він їх не виконував, а відтак органи влади створили обстановку безкарності, що, своєю чергою, давала змогу чоловікові неодноразово нападати на дружину та уникати відповідальності за скоєне. Також суд визнав неприйнятним те, що доньку скаржниці залишили без захисту чи безнадійному становищі, коли вона зазнала жорстокість із боку чоловіка, відтак, нехтуючи повторними актами насильства та погрозами вбивства щодо жертви, органи влади створили обстановку, що потурає домашньому насильству [323]. Отже, проблема домашнього насильства є загальносвітовою, а тому постійно на міжнародному рівні провадиться робота щодо вдосконалення засобів протидії цьому суспільно небезпечному явищу. Насамперед, успішність реалізації окреслених завдань залежить від ефективності законодавства кожної держави та вжиття належних заходів органами державної влади для протидії проявам насильства в сім'ї.

Із огляду на це, окремого розгляду потребує питання щодо вивчення зарубіжного досвіду особливостей кримінальної відповідальності за домашнє насильство, оскільки будь-яке кримінально-правове дослідження не слід вважати вичерпним без здійснення такого аналізу. Слушно А. В. Савченко зауважує, що КК України має реформуватися відповідно до стратегії європейської інтеграції та з огляду на найефективніші іноземні стандарти, позаяк, як стверджує науковець, за сучасних умов не можливо раціоналізувати національну правову систему та увідповіднити її правовим системам цивілізованих держав, а також забезпечити обмін правовою інформацією без аналізу позитивного іноземного досвіду [258, с. 24].

Слушною постає позиція М. І. Хавронюка, що взаємозв'язок складових національної кримінально-правової системи не тільки між собою, а й із відповідними складовими зарубіжних кримінально-правових систем

є реальністю сьогодення. Відтак наука кримінального права України існує та розвивається з огляду на досягнення зарубіжної кримінально-правової доктрини та норми кримінального законодавства іноземних країн, позаяк часто новизна в законодавстві України з'являється у зв'язку із апробацією на практиці норм законодавства інших держав. Зокрема, цей науковець, доходить висновку, що кримінально-правові норми в Україні застосовуються з урахуванням, певною мірою, того, як аналогічні застосовуються в інших державах [321, с. 298–299]. Тому правильною є теза, що здійснення порівняльно-правового аналізу має вагоме значення не лише для розвитку правової науки, а й для вдосконалення процесів нормопроєктування [326, с. 28].

Не є винятком в цьому аспекті розгляд порівняльного аналізу законодавства України та зарубіжних держав, в частині регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Вочевидь, мета такого аналізу полягає у виявленні схожих та відмінних рис, оцінці ефективності наявних норм, а відтак урахуванні найефективніших досягнень зарубіжного кримінального законодавства.

У юридичній літературі виокремлюють певні умови щодо правильного застосування порівняльно-правового методу, з-поміж яких такі: порівняння не має обмежуватися народами однієї раси або народами, які розмовляють однією мовою чи сповідують одну і ту саму релігію; порівнювати можна лише ті правові системи чи їх законодавство, які перебувають на одному і тому самому рівні суспільного розвитку [136, с. 26–27]. Очевидно, що проаналізувати кримінальне законодавство усіх держав не можливо, позаяк їх налічується багато (більше двохсот). Утім, для порівняння слід обрати законодавство держав-членів ЄС, оскільки курс України на євроінтеграцію зумовлює необхідність реформування національного законодавства відповідно до стандартів провідних зарубіжних держав, а відтак врахування їх позитивного досвіду (ФРН [304], Франції [303], Австрії [162], Бельгії [299], Болгарії, [302] Швеції [305], Данії [300], Латвії [298], Естонії [306], Польщі [163], Іспанії [301], Італії [142], Чехії [167], Хорватії [126], Словенії [168]).

Насамперед необхідно встановити, чи взагалі передбачена відповідальність за домашнє насильство у кримінальному законодавстві зарубіжних держав. Відповідний аналіз засвідчує, що в окремих КК держав-членів ЄС не встановлена кримінально-правова заборона цього протиправного явища (КК ФРН, КК Австрії, КК Бельгії, КК Болгарії, КК Швеції, КК Естонії). Це пояснюється тим, що кримінальна відповідальність за домашнє насильство, вочевидь, реалізується в межах відповідальності за інші насильницькі кримінальні правопорушення. Окрім того, у законодавстві деяких держав чинні спеціальні закони, які спрямовані на боротьбу з домашнім насильством. Скажімо, в Австрії було прийнято Закон «Про захист насильства в сім'ї», у якому це поняття розглядається як будь-який протиправний фізичний напад, погіршення стану здоров'я, посягання на свободу іншого із умислом, незважаючи на те, чи чиняться дії в межах чи за межами спільного домогосподарства [85]. Закон Болгарії від 22.12.2009 «Про захист від домашнього насильства» домашнє насильство трактує як будь-який акт фізичного, психологічного, сексуального, психологічного, емоційного чи економічного насильства, а також насильницьке обмеження особистого життя, особистої свободи та особистих прав, що вчинено проти осіб, які є чи були у сімейних стосунках або фактичному співмешканні [247].

Як правило, відповідальність за домашнє насильство передбачена в окремій главі КК, у якій під кримінально-правову охорону підпадають сімейні взаємини (Глава 23 КК Данії, Глава XXVI КК Польщі, Глава 11 КК Естонії, Глава XVII КК Латвії, Глава IV Особливої частини КК Чехії). Втім, вивчення відповідних джерел демонструє відсутність одностайного підходу, що свідчить про те, що кожна норма, яка регламентує кримінально-правову заборону домашнього насильства, має свою специфіку. Як слушно зазначає Р. Л. Максимович, у більшості зарубіжних держав кримінальне законодавство містить кримінально-правові норми із деякими особливостями, зумовленими традиційністю формування загальнообов'язкових норм поведінки, індивідуальністю системи права та значущістю відповідних відносин для держави [183, с. 41–42].

Різним є також коло потерпілих осіб від домашнього насильства, зокрема: члени сім'ї та співмешканці (ст. 572 КК Італії); довірені особи з причин навчання, освіти, догляду, нагляду або опіки (ст. 572 КК Італії); член сім'ї чи близька особа (ст. 179а КК Хорватії); близька особа або інша особа, яка проживає в спільному помешканні (параграф 199 КК Чехії); подружжя чи будь-яка залежна від них особа, яка не досягла 18 років, або будь-яка особа, з якою є кровна чи шлюбна спорідненість по прямій лінії (параграф 213 КК Данії); найближча особа або інша особа, яка перебуває в постійній або тимчасовій залежності від винного, або малолітня чи безпорадна особа у зв'язку з її психічним чи фізичним станом (§ 1 ст. 207 КК Польщі); неповнолітній (ст. ст. 174, 227-15 КК Латвії); один із подружжя або особа, яка перебуває у відносинах постійного спільного життя, або власні діти чи діти одного з подружжя чи співмешканця, опікувані, батьки або недієздатні, з якими кривдник спільно проживає (ст. 153 КК Іспанії). Як очевидно, в кримінальному законодавстві деяких держав коло потерпілих від діянь кривдника є дуже вузьким.

Цікавими є положення КК Франції, де не передбачено спеціальної норми, яка встановлює кримінально-правову заборону домашнього насильства. Водночас вчинення кримінального правопорушення щодо близьких осіб визнається кваліфікуючою обставиною, зокрема, щодо законного родича по висхідній лінії або стосовно прийомних батька і матері (п. 3 ст. 222-3, п. 3 ст. 222-8, п. 3 ст. 222-10, п. 3 ст. 222-11, п. 3 ст. 222-13), подружжя, співмешканців (п. 6 ст. 222-3, п. 6 ст. 222-8, п. 6 ст. 222-10, п. 6 ст. 222-11, п. 6 ст. 222-13), неповнолітнього (ст. 227-27).

У поодиноких випадках законодавцем виокремлено доволі широкий перелік потерпілих від домашнього насильства. Скажімо, у КК Словенії кримінальній відповідальності підлягатиме особа, яка в сім'ї (ч. 1 ст. 191) чи в іншій спільноті постійного проживання (ч. 2 ст. 191) погано поводить з іншою людиною. Звідси очевидно, що дія ч. 2 ст. 191 КК Словенії поширюється не лише на членів сім'ї, а й на осіб, які проживають у спільноті,

що згуртована спільними цілями та умовами життя. Тобто ці особи не обов'язково мають перебувати у родинному зв'язку.

У кримінальному законодавстві держав, що аналізується, домашнє насильство характеризується лише окремими формами (фізичне насильство – ст. 153 КК Іспанії, параграф 207 КК Польщі, параграф 225 КК ФРН, ст. 174 КК Латвії, параграф 199 КК Чехії, п. 6 ст. 222-3, п. 6 ст. 222-10, п. 6 ст. 222-11, п. 6 ст. 222-13 КК Франції; психічне насильство – параграф 207 КК Польщі, ст. 174 КК Латвії, параграф 199 КК Чехії; психологічне – параграф 213 КК Данії, параграф 179 КК Хорватії; сексуальне – ч. 4 ст. 180 КК Іспанії, п. 1 ст. 227-26, п. 1 ст. 227-27 КК Франції; економічне насильство – ст. 227-15 КК Франції, параграф 213 КК Данії). Приміром, у КК Польщі кримінально-караним є знуцання шляхом фізичного або психічного впливу над найближчою особою (§ 1 ст. 207).

У деяких КК зарубіжних держав законодавець не конкретизує форму домашнього насильства, яке застосовується до потерпілого. А тому, видається за необхідне, проаналізувати детальніше зміст відповідних норм. Так, у ч. 1 ст. 572 КК Італії та ч. 1 параграфу 199 КК Чехії йдеться про кримінально-правову заборону жорстокого поводження з членами сім'ї та співмешканцями. Втім, у цих нормах не вказано, які суспільно небезпечні діяння охоплюються поняттям жорстокого (поганого) поводження. Також у ч. 1 ст. 571 КК Італії кримінально-караним визнається зловживання засобами виправлення чи дисципліни на шкоду довірених їй особі з метою навчання, піклування, нагляду чи опіки, якщо за цим фактом загрожує хвороба тіла чи душі.

Своєю чергою, відповідно до ст. 191 КК Словенії кримінальній відповідальності підлягає той, хто в сім'ї погано поводить з іншою людиною, б'є її або будь-яким іншим чином заподіює їй біль чи приниження, обмежує її свободу, примушує працювати, покинути роботу, агресивно обмежуючи її права. За кримінальним законом Латвії, під кримінально-правовою заборonoю є жорстоке або насильницьке поводження з неповнолітнім, що спричинило йому

фізичні або психічні страждання (ст. 174). Втім, поняття «жорстоке поводження» та «наси́льницьке поводження» не слід вважати рівнозначними, оскільки будь-яке жорстоке поводження має елементи насильства, позаяк походить від нього. Натомість не всі кримінальні правопорушення, ознакою об'єктивної сторони яких є насильство, характеризуються жорстокістю. Про це, зокрема, йдеться у праці Л. І. Скреклі, яка наголошує, що вказівка на термін «жорстоке поводження» на законодавчому рівні в деяких диспозиціях статей, а не на «наси́льство», свідчить, що є дії, які є поза межами насильства [262, с. 30]. Деякою мірою загальною є норма про заборону домашнього насильства за КК Хорватії. Зокрема, ст. 179а таким визначає порушення норм про захист від домашнього насильства, внаслідок чого виникає побоювання у члена сім'ї чи близької особи щодо власної безпеки або безпеки його близьких осіб, або якщо таке порушення призводить до принизливого становища вказаних осіб. Варто також зауважити, що КК Франції кримінально-караною визнається погроза щодо вчинення злочину проти подружжя, співмешканця, партнера, котрий проживає з кривдником на підставі угоди громадянської солідарності (ст. 222-18-3).

Також необхідно проаналізувати кваліфікуючі ознаки домашнього насильства, зокрема: злочин вчинено в присутності або на шкоду особі, яка не досягла чотирнадцяти років (ч. 3 ст. 572 КК Італії); щодо неповнолітньої особи, вагітної жінки (ч. 2 ст. 572 КК Італії); особи з інвалідністю (ч. 2 ст. 572 КК Італії); в присутності неповнолітнього (ч. 2 ст. 572 КК Італії); спричинено тяжкі тілесні ушкодження (ч. 3 ст. 572 КК Італії); смерть (ч. 3 ст. 572 КК Італії); тяжку шкоду здоров'ю (п. «б» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії); заподіяно серйозних травм двом особам (п. «а» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії); злочин вчинено з особливою жорстокістю (§ 2 ст. 207 КК Польщі, п. «а» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії); способом катування (п. «а» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії); мав місце замах на самогубство потерпілим, як наслідок дій кривдника (§ 3 ст. 207 КК Польщі), щодо двох чи більше осіб (п. «г» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії).

Варто зауважити, що за кримінальним законодавством деяких держав кваліфікуючою обставиною домашнього насильства є його вчинення протягом тривалого часу (п. «г» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії), тобто наявна ознака систематичності. Звідси очевидно, що відповідне посягання є кримінально-караним діянням у разі одноразового застосування щодо особи потерпілого насильства. Тобто, відповідно до п. «г» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії, особа підлягатиме кримінальній відповідальності за одиничний факт знущання над близькою особою або іншою особою, яка проживає з нею в спільному житті. В цьому разі необхідно розуміти, що собою охоплює поняття «знущання». Якщо йдеться про вчинення фізичного насильства, що полягає у завданні побоїв, мордуванні, шмаганні, то, видається, що законодавець виправдано вважає навіть одноразовий вияв таких дій суспільно небезпечним. Натомість, якщо ж законотворець Чехії до однієї з форм домашнього насильства відносить економічне насильство, то, вважаємо, що одиничний акт залишення без їжі чи догляду не слід вважати кримінально-караним діянням.

Безсумнівним є те, що кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення є засобом диференціації кримінальної відповідальності, а тому їх використання має здійснюватися за певними усталеними правилами, оскільки вони впливають на вид і розмір покарання, суттєво підвищуючи його межі. Вважаємо доцільним віднесення законодавцем до кваліфікуючої обставини вчинення домашнього насильства з особливою жорстокістю (§ 2 ст. 207 КК Польщі, п. «а» ч. 2 параграфу 199 КК Чехії), позаяк ознака жорстокості є більш суспільно небезпечною, ніж насильство. Приміром, ляпаси чи стусани слід вважати насильницькими діями. Натомість, якщо у поєднанні з ними винний принижуватиме гідність потерпілого (наприклад, обливатиме речовинами, що мають неприємний запах, заставлятиме стояти на колінах, плюватиме в обличчя тощо), то наявним буде домашнє насильство, вчинене у спосіб жорстокого поводження. А тому за такі діяння має бути передбачене більш суворе покарання.

Також законотворець вважає кваліфікованим видом домашнього насильства вчинення його щодо особи з інвалідністю (ч. 2 ст. 572 КК Італії), а також особи, яка перебуває в безпорадному стані (ч. 2 ст. 572 КК Італії). Відомо, що безпорадний стан особи, як такий, пов'язаний із нездатністю чинити нею опір, позаяк така особа не розуміє зміст і значення суспільно небезпечних діянь, які вчиняються стосовно неї. З огляду на це, злочинець безперешкодно вчиняє кримінальне правопорушення. Вчинення домашнього насильства з використанням безпорадного стану особливо характеризує особу кривдника, що свідчить про його безжальність та наявність певних садистських нахилів.

Ще однією кваліфікуючою ознакою домашнього насильства є його вчинення щодо малолітньої чи неповнолітньої особи чи в їх присутності (ч. ч. 2, 3 ст. 572 КК Італії). Підвищена суспільна небезпека кримінального правопорушення за цією обставиною обумовлена віковими особливостями. З цього приводу О. С. Мармура слушно зауважує, що такі особи ще не розвинулися повною мірою фізіологічно, відтак це свідчить про знижену здатність особи чинити опір насильницьким діям, а також психологічно, що визначає підвищену травмованість психіки за результатами заподіяння шкоди здоров'ю [188, с. 261]. Тому диференціація кримінальної відповідальності за домашнє насильство з урахуванням особи потерпілого є цілком обґрунтованою.

Аналіз зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за досліджуване посягання потребує також розгляду питання щодо суб'єкта складу домашнього насильства. Такий суб'єкт є спеціальним, оскільки наділений додатковими ознаками (перебуває чи перебував із потерпілим у близьких відносинах та (чи) проживає з ним у спільному житлі). Щодо суб'єктивної сторони складу домашнього насильства, то з аналізу відповідних норм очевидно, що таке посягання вчиняється з умисною формою вини у виді прямого умислу. Хоча у диспозиціях статей не міститься вказівки на форму вини, однак дослідження об'єктивних ознак складу домашнього насильства

свідчить про те, що кривдник усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та розуміє, що спричиняє потерпілому фізичні та (або) моральні страждання, а також бажає його вчинити.

Ще одним питанням, яке потребує вивчення, є караність домашнього насильства. Так, аналіз КК зарубіжних держав засвідчує, що за вчинення цього посягання здебільшого передбачене безальтернативне покарання у виді позбавлення волі, а саме: від одного до трьох років (ст. 179а КК Хорватії); до двох років (ч. 1 параграфу 213 КК Данії); від шести місяців до чотирьох років (ч. 1 параграфу 199 КК Чехії); до п'яти років (ч. 1 ст. 191 КК Словенії), від трьох до семи років (ч. 1 ст. 572 КК Італії); від трьох місяців до п'яти років (§ 1 ст. 207 КК Польщі). Як бачимо, в кримінальному законодавстві деяких зарубіжних держав на законодавчому рівні встановлено допустимі межі покарання за домашнє насильство, оскільки розрив між верхньою та нижньою санкціями статей є незначним. Щодо КК Латвії, то за жорстоке або насильницьке поводження особа підлягатиме покаранню у виді позбавлення волі на строк до трьох років або арешту чи виправних робіт (ст. 174).

Варто також розглянути покарання за наявності кваліфікуючих ознак домашнього насильства. У ч. 2 ст. 572 КК Італії вказано, що покарання за домашнє насильство збільшується до половини, якщо правопорушення вчинено в присутності або на шкоду неповнолітній особі, вагітній жінці чи особі з інвалідністю (тобто до десяти років позбавлення волі). Аналіз санкцій ч. 2 та ч. 3 § 199 КК Чехії засвідчує, що вони побудовані з порушенням правил їх конструювання. Так, за кваліфікований вид домашнього насильства (вчинення його особливо жорстоким або катуючим способом (п. «а» ч. 2), спричинення тяжкої шкоди здоров'ю (п. «б» ч. 2), щодо двох осіб (п. «с» ч. 2) встановлено покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до восьми років. Натомість, за особливо кваліфікований вид цього злочину (заподіяння серйозних травм принаймні двом особам (п. «а» ч. 3); спричинення смерті (п. «б» ч. 3) – позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Загальновизнаною є позиція, що розмір покарання має посилюватись у разі підвищення значущості охоронюваного об'єкта. При цьому рефреном є думка, що не має перевищувати максимальну межу покарання, яке передбачене за менш суспільно небезпечне діяння, мінімальна межа санкції частини статті, що посилює покарання [90, с. 32]. З огляду на наведене, можна стверджувати про розбалансованість санкцій ч. 2 та ч. 3 § 199 КК Чехії, оскільки за спричинення серйозних травм двом особам (п. «а» ч. 3 ст. § 199 – особливо кваліфікуюча ознака) може бути призначено однакове або менш суворе покарання, ніж те, що встановлене в кваліфікованому складі злочину за спричинення тяжкої шкоди здоров'ю одній особі. Така сама ситуація наявна під час аналізу санкцій в основному та кваліфікованому складі злочину, де знущання над близькою особою карається позбавленням волі до чотирьох років (ч. 1 ст. § 199), тоді як знущання, вчинене особливо катуючим способом, – від двох до восьми років (п. «а» ч. 2 § 199).

Схожа проблема наявна і в ст. 207 КК Польщі, де за знущання шляхом фізичного чи психічного впливу над близькою особою передбачено покарання у виді позбавлення волі від трьох місяців до п'яти років (§ 1 ст. 207). Кваліфікуючою ознакою цього посягання є його вчинення з особливою жорстокістю, за що винній особі може бути призначено покарання на термін від одного до десяти років позбавлення волі (§ 2 ст. 207). Якщо ж внаслідок зазначених вище дій потерпіла особа вчинила замах на самогубство, то винна особа підлягає покаранню на термін від двох до дванадцяти років (§ 3 ст. 207). Відтак можна зробити висновок, що за вчинення цього злочину, за наявності особливо кваліфікуючої ознаки, кривднику може бути призначене покарання, яке характерне для основного складу домашнього насильства, а саме: два, три, чотири чи п'ять років. Або ж можливими є випадки, коли за тяжкий злочин покарання може бути менш суворе, ніж за той, що до таких не належить. А тому доводиться констатувати, що в такому разі певною мірою нівелюється значення

кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих обставин, а тому порушується зміст правосуддя.

Ще однією проблемою, яка свідчить про необґрунтованість на законотворчому рівні Польщі під час конструювання санкції кримінально-правової норми, є значний розрив між мінімальною та максимальною межею покарання, який у кваліфікованому складі злочину сягає дев'яти років, а в особливо кваліфікованому – десяти. У теорії кримінального права щодо цього висловлюють думку, що чим більша довіра законотворця до суддівського корпусу, тим більші межі угляду він допускає під час індивідуалізації відповідальності, встановлюючи велику «дистанцію» між мінімумом і максимумом покарання [204, с. 300].

Найбільш суворий вид покарання за домашнє насильство передбачений у КК Франції. Зокрема, за застосування щодо законного родича по висхідній лінії або стосовно прийомних батька і матері, подружжя і співмешканців катування чи актів жорстокості встановлено безальтернативне покарання у виді двадцять років позбавлення волі (п. п. 3, 6 ст. 222-3), за насильницькі діяння, що спричинили каліцтво чи хронічні захворювання – п'ятнадцять років позбавлення волі (п. п. 3, 6 ст. 222-10), за насильницькі дії, що спричинили втрату працездатності на строк більше восьми днів, – п'ять років позбавлення волі і штраф у розмірі п'ятсот тисяч франків (п. п. 3, 6 ст. 222-12), за насильницькі дії, що спричинили втрату працездатності менше восьми днів, – три роки позбавлення волі і штраф у розмірі триста тисяч франків (п. п. 3, 6 ст. 222-13).

Міра покарання за домашнє насильство, що сягає двадцять років позбавлення волі за п. п. 3, 6 ст. 222-3 КК Франції видається надмірною. Приміром, цей злочин прирівнюється за ступенем тяжкості до зґвалтування, вчиненого стосовно неповнолітнього (п. 2 ст. 222-24); повстання, що полягає у будь-якому колективному насильстві, шляхом захоплення зброї, боєприпасів, вибухових чи небезпечних речовин (п. 1 ст. 412-5). Якщо порівнювати з КК

України, то міра покарання, що передбачена в п. п. 3, 6 ст. 222-3 КК Франції (двадцять років позбавлення волі), перевищує ту, що встановлена у ч. 1 ст. 115 КК України за умисне вбивство (від семи до п'ятнадцяти років). Окрім того, акти жорстокості характеризуються широким спектром суспільно-небезпечних діянь, які не є однорідними (однотипними) щодо спричинення жертві фізичних чи моральних страждань. Тому, видається, за доцільне законодавцю зменшити розмір покарання, а також встановити межі покарання (мінімальну і максимальну) для можливості суду призначити покарання, яке відповідатиме ступеню тяжкості суспільно небезпечного діяння.

Загалом порівняльно-правовий аналіз норм про домашнє насильство дає змогу зробити такі висновки. Не вартими для запозичення є положення КК Польщі, де законодавець за домашнє насильство встановив доволі широкі межі покарання (§ 1 ст. 207). Водночас слід перейняти норми КК тих держав, у яких кваліфікованим видом домашнього насильства є його вчинення стосовно особи з інвалідністю (ч. 2 ст. 572 КК Італії), особи, яка перебуває в безпорадному стані (ч. 2 ст. 572 КК Італії), щодо малолітньої чи неповнолітньої особи чи в їх присутності (ч. ч. 2, 3 ст. 572 КК Італії). Слід також взяти до уваги досвід кримінального законодавства держав, у яких встановлена кримінально-правова заборона за одноразовий прояв домашнього насильства (ст. 572 КК Італії, ст. 179а КК Хорватії, ч. 1 параграфу 199 КК Чехії, параграф 213 КК Данії, § 1 ст. 207 КК Польщі, ст. 174 КК Латвії, ст. 153 КК Іспанії, п. п. 3, 6 ст. 222-3, п. 2 ст. 222-24, п. 1 ст. 412-5 КК Франції).

Загалом компаративістський аналіз кримінально-правового регулювання домашнього насильства засвідчує відмінність регламентації відповідальності за його прояви, що, вочевидь, зумовлено специфікою системи права, а також особливістю політичних та правових умов кожної держави.

Висновки до першого розділу

Аналіз стану теоретичного дослідження кримінальної відповідальності за домашнє насильство дав змогу зробити висновок, що це питання отримало належну увагу з боку дослідників. Попри те, кримінально-правові доробки вказують на наявність дискусійних чи таких, що потребують ретельнішої розробки питань щодо: співвідношення понять «психічне насильство» та «психологічне насильство»; образи та приниження; залякування та погрози як видів психологічного насильства; трактування економічного насильства; аналізу суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства, зокрема, емоційної залежності, погіршення якості життя; доцільності поділу насильства на фізичне, психологічне та економічне; розмежування досліджуваного складу злочину і кримінального правопорушення, передбаченого конкуруючими нормами, тощо. Такі малодосліджені питання та наукові протиріччя визначають напрям наукової розвідки щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Аналіз історії розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство засвідчив, що за часів Київської Русі було передбачено багато норм, які встановлювали кримінально-правову заборону насильства як такого, проте відповідні норми закріплювали нерівність людей за ознаками соціального стану та були спрямовані на охорону прав пануючого класу суспільства, а інтереси феодално-залежного населення нівелювалися. Ситуація почала змінюватися з першої половини XVI ст., коли на українських землях були чинними Литовські статuti 1529 р., 1566 р., 1588 р., у яких простежуються перші намагання закріпити на законодавчому рівні кримінально-правову заборону домашнього насильства. До початку XIX ст. у кримінальному законодавстві визнавався пріоритет батька і матері у захисті їх від домашнього насильства, що засвідчує наявність абсолютної батьківської влади, позаяк образи і побиття дітей не

вважалися кримінально-караним діянням, тоді як за словесну образу батьків передбачалася смертна кара. За радянської доби надавалася перевага соціальним інтересам над індивідуальними, а тому питання протидії домашньому насильству кримінально-правовими засобами не регламентувалося. Із закріпленням у чинному КК України норми про домашнє насильство, не можна стверджувати, що питання кримінально-правової охорони особи від цього злочинного явища є вичерпаним, оскільки відповідна норма продовжує розвиватися і нині.

За результатами дослідження міжнародно-правових стандартів протидії домашньому насильству встановлено, що проблема домашнього насильства є загальносвітовою та найбільш поширеною у слаборозвинених країнах, де часто таке виправдовується або є вважається сталою практикою. Насамперед, успішність реалізації окреслених завдань залежить від ефективності законодавства кожної держави та вжиття належних заходів органами державної влади для протидії проявам насильства в сім'ї.

Вивчення кримінального законодавства деяких держав, які членами ЄС, дало змогу виокремити положення, які є варто перейняти у вітчизняне законодавство (встановлення кримінально-правової заборони за одноразовий вияв фізичного домашнього насильства; наявність кваліфікуючих ознак домашнього насильства – вчинення стосовно особи з інвалідністю, особи, яка перебуває в безпорадному стані, щодо малолітньої чи неповнолітньої особи чи в їх присутності), а також ті, які не слід враховувати (КК Польщі, де законодавець за домашнє насильство встановлює доволі широкі межі покарання).

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1 Об'єкт складу домашнього насильства

Склад кримінального правопорушення як законодавча конструкція, становить зафіксований у нормативному акті абстрактний опис найтиповіших ознак певного виду кримінально-протиправних діянь [24, с. 267], а передумовою дотримання принципу законності під час застосування кримінально-правових норм у правозастосовній діяльності є його встановлення [196, с. 841]. За твердженням В. І. Куци, вчення про склад кримінального правопорушення розвивається з огляду на те, що зазнають змін міркування фахівців щодо його змісту, особливо щодо суті його складових і ознак, що зумовлює різні тлумачення щодо характеристики вказаних елементів зазначеної фундаментальної кримінально-правової конструкції. Відтак задля модернізації загального уявлення про кримінальне правопорушення є потреба періодично розглядати висловлені міркування стосовно змісту деяких елементів його складу [174, с. 102].

Багато дисертацій присвячені аналізу системи складів кримінальних правопорушень або окремого з них, а також інтерес науковців становить питання щодо виокремлення об'єкта, зокрема окреслене питання теж розглядається у цій науковій розвідці. Саме завдяки точному визначенню об'єкта кримінального правопорушення можна встановити місце відповідного посягання серед інших, з'ясувати характер та ступінь його кримінальної протиправності, здійснити відмежування того чи іншого складу кримінального правопорушення від суміжних складів чи таких, які передбачені конкуруючими нормами. А тому питання щодо визначення об'єкта складу кримінального

правопорушення завжди активно досліджується та вважається одним із найбільш дискусійних. У теорії кримінального права виокремлено чимало підходів щодо його трактування (їх налічується щонайменше шість): соціальні цінності [144; 315; 316], правове благо [69], суб'єктивне право [104], охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми [6; 156; 175], сфери життєдіяльності людини [179], суспільні відносини [161; 197].

Зважаючи на такий плюралізм позицій, навряд чи доцільно в межах цього дослідження здійснювати всебічну характеристики кожної з них. Кожен із наявних підходів має і прихильників, і противників, а тому має право на існування. Водночас, вважаємо, що найбільш сталим та науково обґрунтованим є підхід щодо визнання таким об'єктом суспільних відносин (мають об'єктивний характер, існують незалежно від нашої свідомості та є цілісною системою, а не будь-якою її складовою [202, с. 162; 284, с. 56, 114]), саме заради охорони яких, за твердженням М. Й. Коржанського, формуються кримінально-правові норми та встановлюються кримінально-правові заборони [155, с. 14]. З огляду на це, порушувати суспільні відносини можна шляхом: 1) впливу на щось матеріальне (суб'єкта суспільних відносин) або на річ, стосовно якої такі відносини наявні (предмета суспільних відносин); 2) розриву соціального зв'язку (тобто шляхом соціально значимої поведінки) [189, с. 48].

Більш змістовному з'ясуванню змісту та соціальної значимості об'єкта складу кримінального правопорушення слугує його класифікація «по вертикалі» (загальний (уся сукупність суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом); родовий (група суспільних відносин, однорідних чи тотожних за своїм змістом); безпосередній (конкретні суспільні відносини, що підпадають під охорону кримінально-правової норми) об'єкти) [329, с. 56–57]. Очевидно, немає потреби більш детально заглиблюватись у вивчення питання щодо суті загального об'єкта складу кримінального правопорушення з огляду на те, що він є спільним для усіх посягань та є очевидним із завдань

КК України (ч. 1 ст. 1). Таким об'єктом є весь конгломерат суспільних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні.

Родовий об'єкт, своєю чергою, є елементом загального та визначається як група однорідних чи тотожних суспільних відносин, що охороняються кримінально-правовою нормою. У теорії кримінального права акцентують, що, на відміну від безпосереднього об'єкта, такі категорії, як загальний та родовий об'єкти, насправді не існують, вони – суть поняття, що узагальнюють і структурно належать до таких самих абстрактних категорій, як загальне і родове поняття, а відтак до поняття «склад кримінального правопорушення» належать як наукова абстракція [105, с. 228–229]. Такі міркування є слушними, оскільки шкода завжди заподіюється безпосередньому об'єкту, який має конкретний характер.

Традиційно, під час розгляду родового об'єкта кримінального правопорушення послуговуються правилом, відповідно до якого діяння, що містяться в одному розділі КК України, посягають на той самий родовий об'єкт [155, с. 83]. Так, норма про домашнє насильство розміщена у Розділі II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» КК України. Втім, за твердженням М. Б. Стиранки, не потрібно висловлювати надмірну данину родовому об'єкту як такому, що на законодавчому рівні визначений винятково у назві відповідного розділу КК України, і встановлювати родовий об'єкт, повністю покладаючись на розміщення норми законодавцем. На думку цього автора, не завжди є відображенням системи права як досконалого утворення категоризація закону. Свідченням того, що, попри суб'єктивні неточності чи об'єктивні причини, право – це системне утворення, є те, що інколи норми про різні склади одного правопорушення розміщені в різних розділах кримінального закону, а відтак необхідними є логічні процеси для відшукування такої системи [277, с. 65]. Така думка є слушною, оскільки суспільні

відносини за своєю структурою є складними, а отже, визначати родовий об'єкт винятково із огляду на законодавче розміщення норми, не завжди є правильним.

Так, вченими-криміналістами неодноразово порушувалося питання щодо доцільності розміщення норми про домашнє насильство у Розділі II Особливої частини КК України. Скажімо, К. М. Плутицька зауважує, що у разі застосування фізичного і психологічного насильства щодо потерпілого, безпосереднім об'єктом є життя та/або здоров'я особи, проте у разі економічного насильства об'єктом слід визнавати право власності, честь, волю, громадянські права особи (право на освіту, підприємницьку діяльність тощо). З огляду на це, авторка вважає поспішним рішення законодавця щодо розташування ст. 126-1 у Розділі II КК України [229, с. 104].

Схожу позицію має С. В. Якімова, яка зазначає, що попри те, що домашнє насильство у формі економічного правопорушення може виявлятися у різних видах кримінальних правопорушень та мати доволі значний діапазон злочинних наслідків, є деяка змістова невідповідність між трактуванням економічного насильства як економічного правопорушення та його розміщенням у розділі, у якому систематизовані злочини, родовим об'єктом яких є життя та здоров'я особи [344, с. 194]. Утім, думається, що розміщення ст. 126-1 у Розділі II Особливої частини КК України є відповідним, позаяк економічне насильство, насамперед, потрібно розглядати не як економічне правопорушення, а як насильницькі дії, які безсумнівно завдають страждань потерпілій особі, а відтак заподіюють шкоду її здоров'ю.

Власну думку щодо розміщення норми про домашнє насильство пропонують А. М. Безносюк та В. М. Панькевич, зазначаючи, що логічнішим було б її розташування в окремому, додатково сформульованому, розділі Особливої частини КК України, у якому слід згрупувати інші кримінальні правопорушення, що посягають на сімейні правовідносини (ст. ст. 150-1, 151-2, 164–169) [14, с. 90]. Такі пропозиції знайшли своє втілення у Проекті КК, де

відповідальність за домашнє насильство передбачена у розділі 4.6. «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей». Вказаний розділ разом із іншими розділами (4.1. «Злочини проти життя людини; 4.2. «Кримінальні правопорушення проти здоров'я людини») міститься у Книзі четвертій «Кримінальні правопорушення проти людини» [285].

Із огляду на безпосередню назву Розділу II КК України, слід виокремити такі групи кримінальних правопорушень: 1) проти життя особи; 2) проти здоров'я особи. Цю позицію поділяє більшість учених. Утім, деякі з них пропонують такі кримінальні правопорушення поділити на відповідні групи, з огляду на їх різноплановість. Зокрема, деякі автори наголошують на необхідності розділяти в окремі групи кримінальні правопорушення проти життя особи та всі інші кримінальні правопорушення, які передбачені у Розділі II КК України [158, с. 63]. Інші вчені вважають, що Розділом II охоплюються чотири види кримінальних протиправних посягань, зокрема: проти життя особи; проти здоров'я особи; ті, що одночасно становлять небезпеку і для життя, і для здоров'я особи та вчиняються у галузі медичного обслуговування; інші кримінальні правопорушення [160, с. 39, 57]. Ще інші автори пропонують виокремлювати розмежовувати кримінальні правопорушення проти здоров'я та такі, що ставлять у небезпеку життя і здоров'я [23, с. 21].

Жодну з наведених позицій не можна вважати помилковою, оскільки вони очевидні безпосередньої із назви Розділу II КК України. Не вдаючись у полеміку щодо цього, зауважимо, що домашнє насильство належить до групи кримінальних правопорушень проти здоров'я особи. А тому необхідно встановити зміст поняття «здоров'я». У преамбулі Статуту ВООЗ від 22.07.1946 поняття здоров'я розглядається як стан цілковитого фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність фізичних вад та хворіб [272]. Відповідне положення імплементоване у національне законодавство (ст. 3 ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 [223]).

Утім, таке поняття «здоров'я» є дещо неоднозначним та для національного кримінального права неприйнятним, оскільки, якщо йдеться про його кримінально-правовий аспект, то очевидно «здоров'я» слід розглядати в аспекті певного стану людини до моменту вчинення посягання. Водночас це не означає, що на момент вчинення кримінального правопорушення потерпілий має бути абсолютно здоровим. Акцентується саме на погіршенні його стану здоров'я, негативних змінах у зв'язку з вчиненням посягання, що визнається кримінально-протиправним наслідком. А отже, можна зробити висновок, що родовим об'єктом складу домашнього насильства є суспільні відносини із забезпечення охорони здоров'я особи.

У теорії кримінального права різняться позиції щодо визначення безпосереднього об'єкта складу домашнього насильства, однак якоюсь багатоманітністю концептуально не відрізняються. Автори першого підходу під таким розуміють суспільні відносини щодо кримінально-правової охорони фізичного та психологічного здоров'я одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винна особа перебуває / перебувала у сімейних чи близьких взаєминах [65, с. 8; 22, с. 104; 117, с. 201]. Дещо схожу позицію мають автори іншого підходу, зазначаючи, що здоров'я та нормальний фізіологічний і психологічний стани особи є безпосереднім об'єктом домашнього насильства [115, с. 67; 3, с. 192]. Водночас уточнюється, що такий об'єкт є альтернативним, позаяк залежить від характеру насильницьких діянь та заподіяних ними наслідків [115, с. 192].

Своєю чергою, Т. П. Мінка вказує, що у разі фізичного насильства порушуються відносини, які забезпечують тілесну недоторканість, недоторканість життя та здоров'я особи; у разі психологічного – нормальний психоемоційний стан потерпілої особи; економічного насильства – власність, право на достойний життєвий рівень, право на працю, заборону примусової

праці тощо [200, с. 99]. Зрештою, представники ще іншого підходу вважають безпосереднім об'єктом домашнього насильства сімейні взаємини, в яких унеможлиблюється будь-яка форма насильства [14, с. 90].

Очевидно, що відповідь на зазначене питання можна отримати за результатами розгляду структурних елементів, які утворюють суспільні відносини, а саме:

- 1) суб'єкти відносин;
- 2) предмет, щодо якого вони складаються та існують;
- 3) соціальний зв'язок (соціально-значуща діяльність) як зміст суспільних відносин [284, с. 56].

Так, із огляду на аналіз ст. 126-1 КК України, можна стверджувати, що до кола учасників, між якими складаються відповідні суспільні відносини, слід відносити таких:

– держава, в особі спеціально уповноважених органів, які зобов'язані вживати заходів, спрямованих на захист сім'ї, дитинства, батьківства тощо та створювати умови для повноцінного розвитку і зміцнення сім'ї. Відповідно її роль полягає у вжитті заходів для заохочення позитивних змін у моделях поведінки у межах сім'ї чи родини; протидії та запобіганню випадкам домашнього насильства;

– суспільство, яке має бути інформоване про форми і причини домашнього насильства та мати розуміння щодо його змісту, а також нетерпимо ставитися до будь-яких його виявів.

Ще одним елементом структури суспільних відносин є певне соціальне благо, із приводу якого вони існують. Небезпека домашнього насильства полягає в тому, що таке вчиняється у колі сімейних чи близьких відносин, де потерпіла особа зазнає систематичних фізичних та (або) психологічних страждань і часто перебуває у безвихідній ситуації. Домашнє насильство є гострою глобальною

проблемою та однією з найбільш поширених форм порушення прав людини, яке вчиняється за «зачиненими дверима». А тому сталі стереотипи розгляду домашнього насильства як «сімейних суперечок» блокують цілковите визнання цього явища як суспільно небезпечного.

Зрештою, слід розглянути соціальний зв'язок, який є останнім елементом структури аналізованих суспільних відносин та полягає у певній взаємодії між суб'єктами [280, с. 147]. Його важливою ознакою є обов'язок відповідної поведінки суб'єктів таких відносин, в якій зацікавлене все суспільство [106, с. 105]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 5 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 основними напрямками реалізації державної політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству є: ефективне реагування, шляхом введення механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії домашньому насильству, на факти домашнього насильства; належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення винних до відповідальності, передбаченої законом, та виправлення їхньої поведінки; надання допомоги та захисту потерпілим особам, гарантування відшкодування шкоди, заподіяної домашнім насильством [244]. Перед суспільством, своєю чергою, виникає обов'язок усунення наявних стереотипів щодо бачення домашнього насильства як сімейної суперечки та усвідомлення того, що таке діяння є злочином, а не приватною справою кожного. У разі невиконання одним із суб'єктів покладених на них обов'язків, відбувається розрив соціального зв'язку.

Таким чином, безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, потрібно вважати суспільні відносини, що спрямовані на охорону фізичного та психологічного здоров'я особи та виключають застосування насильства у межах сім'ї чи родини. Додатковим факультативним об'єктом аналізованого складу кримінального правопорушення визнають право

власності, волю, честь і гідність особи, сімейні та близькі відносини тощо [65, с. 8; 14, с. 90].

Окремого розгляду потребує питання щодо визначення кола осіб, потерпілих від домашнього насильства. Такими, згідно зі ст. 126-1 КК України, є подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винна особа перебуває / перебувала у сімейних або близьких відносинах [164]. Як бачимо, норма про домашнє насильство є бланкетною (відсилочною), що зумовлює потребу проаналізувати інші нормативні приписи.

Так, відповідно до положень СК України, подружжя – це сімейний союз чоловіка та жінки, що зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21). Подружжя вважається сім'єю, згідно з СК України, і у тому разі, якщо чоловік та дружина у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням, необхідністю догляду за дітьми, батьками та інших поважних причин спільно не проживають (ст. 3). Водночас не є підставою для виникнення у чоловіка та дружини прав та обов'язків подружжя проживання ними однією сім'єю без шлюбу (ч. 2 ст. 21) [261]. Щодо колишнього подружжя, то таким слід вважати осіб, які розірвали шлюб у порядку, визначеному законом (ст. ст. 105–107, 109 СК України).

Аналізуючи коло потерпілих, слід зазначити, що законодавець у нормі про домашнє насильство допустив неточність, вживаючи термінологічний зворот «щодо подружжя чи колишнього подружжя», оскільки до подружнього союзу належать дві особи, а у нормі, вочевидь, мало йтися щодо «одного із подружжя». Така сама хиба була допущена у нормах про зґвалтування (ч. 2 ст. 152 КК України) та сексуальне насильство (ч. 2 ст. 153 КК України). До речі, у ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 вжито вказівку на насильство «між подружжям». А отже, для усунення відповідного недоліку у ст. 126-1, ч. 2 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК України юридичну конструкцію «щодо

подружжя чи колишнього подружжя» слід замінити на «щодо одного із подружжя чи колишнього подружжя».

Ще одним потерпілим є «інша особа», з якою винний перебуває (перебував): а) у сімейних відносинах; б) у близьких відносинах. Слід зауважити, що у ч. 2 ст. 3 Закону від 07.12.2017 наведено перелік осіб, які можуть визнаватися потерпілими від домашнього насильства, без прив'язки на вид (сімейні чи близькі) відносин. Зокрема, такими визнаються: подружжя; колишнє подружжя; наречені; мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший із подружжя (колишнього подружжя); особи, які спільно проживають / проживали однією сім'єю, однак не перебувають / не перебували у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; особи, які мають спільну дитину (дітей); батьки (мати, батько) і дитина (діти); дід (баба) та онук (онука); прадід (прабаба) та правнук (правнучка); вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); рідні брати і сестри; інші родичі – дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають / проживали в сім'ї патронатного вихователя [244].

Насамперед, слід з'ясувати поняття «сімейні відносини». Згідно з ч. 4 ст. 3 СК України, сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення / удочеріння, а також на інших підставах, що не заборонені законом і не суперечать моральним принципам суспільства [261]. Зокрема до сім'ї належать особи, котрі: спільно проживають; пов'язані спільним побутом; мають взаємні права та обов'язки (ч. 2 ст. 3 СК України) [261]. У юридичній літературі

виокремлюють такі ознаки сімейних відносин: вони виникають із певних юридичних фактів (шлюбу, батьківства, усиновлення / удочеріння, спорідненості тощо); мають чітко окреслений суб'єктний склад; тривалий характер відносин, які не визначені часовими межами; невідчужуваність сімейних прав та обов'язків [343, с. 24–27; 293, с. 197–198]. Отож, сімейні відносини характеризуються особистими усталеними зв'язками членів сім'ї. Їх виникнення пов'язане, насамперед, із настанням юридичних фактів (скажімо, виникненню батьківських правовідносин передуює факт народження дитини; винесення рішення суду про визнання батьківства).

У СК України наведений перелік осіб, між якими регулюються сімейні відносини, а саме: між подружжям, між батьками та дітьми, між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, між рідними братами та сестрами, між вітчимом, мачухою та пасинком, падчеркою, між усиновлювачами та усиновленими, між батьком та матір'ю дитини щодо її виховання, утримання та розвитку (ч. ч. 1, 2 ст. 2). Утім, цей перелік не є вичерпним, оскільки вказується про можливість сімейних особистих немайнових та (або) майнових відносин між іншими членами сім'ї, які визначені у СК України [261].

Із огляду на аналіз положень СК, очевидно, що суб'єктами таких відносин мають визнаватись також патронатні вихователі (Глава 20 СК України), прийомні батьки та прийомні діти (Глава 20-1 СК України), опікуни та піклувальники дитини, дитина, над якою встановлена опіка чи піклування (Глава 19 СК України), батьки-вихователі, вихованці дитячого будинку сімейного типу (Глава 20-2 СК України).

Водночас чимало питань виникає під час з'ясування поняття «особа, яка перебуває у близьких відносинах». Дефініція поняття «близькі відносини» міститься у п. 8 ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006. Зокрема, такими є сімейні відносини між особами, які спільно

проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, зокрема й між особами, які спільно проживають, однак не перебувають у шлюбі, а також незалежно від зазначених умов відносини між чоловіком та дружиною, батьком (вітчимом), матір'ю (мачухою) та сином (пасинком) та/або дочкою (падчеркою), усиновлювачем та усиновленим, зятем та тестем, тещею, невісткою та свекром, свекрухою, а також відносини опіки між опікуном та особою, яка перебуває під опікою, відносини піклування між піклувальником та особою, яка перебуває під піклуванням [253]. Утім, із такого визначення можна зробити висновок, що, фактично, поняття «сімейні відносини» та «близькі відносини» є тотожними.

Деякі автори розглядають «близькі відносини» в аспекті поняття «близькі особи», визначення якого передбачене у ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. Зокрема, відповідно до вказаного Закону до близьких осіб належать члени сім'ї, а також чоловік, дружина, батько, матір, вітчим, мачуха, син, донька, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брат, рідна та двоюрідна сестра, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, онука, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою чи піклуванням [243]. З огляду на таке визначення, напрошується висновок, що «сімейні відносини» та «близькі відносини» співвідносяться як частина і ціле, оскільки до близьких осіб слід відносити як членів сім'ї, так й осіб, які мають інші зв'язки з такою особою (крім кривого та соціального споріднення).

У зв'язку з невизначеністю поняття «близькі відносини», у кримінально-правовій літературі побутують думки щодо необхідності його виключення з норми про домашнє насильство. Натомість, Б. П. Набієв пропонує

використовувати термін «родинні відносини», який, із огляду на норми сімейного та цивільного законодавства, охоплює коло осіб, котрі пов'язані між собою певним ступенем спорідненості. На думку цього автора, термін «родинні відносини» точніше і конкретніше розкриває зв'язок між особами, з наявністю якого на законодавчому рівні пов'язується виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків [203, с. 718].

Як очевидно, визначаючи коло потерпілих від домашнього насильства, вказаний науковець пропонує зважати на певний ступінь споріднення. У юридичній літературі, на підставі аналізу норм СК України, прийнято виокремлювати кровну спорідненість (кровний зв'язок осіб, що виникає на підставі походження однієї особи від іншої або різних осіб від загального прашура) та соціальну спорідненість (так звану «штучну») (зв'язок між членами сім'ї, що виникає на підставі усиновлення, фактичного виховання дитини та в інших випадках, коли сімейні відносини засновані не на біологічному походженні дитини тощо) [293, с. 212]. Тому позиція Б. П. Набієва видається необґрунтованою, оскільки відтак звужується коло потерпілих осіб, якими можуть визнаватись не лише особи відповідного ступеня спорідненості, а й, скажімо, ті, які спільно проживають, маючи партнерські стосунки.

Загалом аналіз об'єкта складу домашнього насильства дає змогу зробити висновок, що таким слід вважати суспільні відносини, спрямовані на охорону фізичного та психологічного здоров'я особи, що виключають застосування насильства в межах сім'ї чи родини. Виникнення сімейних відносин пов'язане, насамперед, із настанням юридичних фактів. Близькі ж відносини характеризуються таким колом осіб, до яких належать і члени сім'ї, й особи, які мають інші зв'язки з такою особою (крім кровного та соціального споріднення).

2.2 Об'єктивна сторона складу домашнього насильства

У кримінально-правовій теорії загалом є загальноприйняте розуміння того, що об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення слід розглядати як сукупність передбачених кримінальним законом ознак, що характеризують зовнішній вияв кримінально-протиправного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони [21, с. 23]. Під час створення на законодавчому рівні кримінально-правових норм, у їх конструкції, саме об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є тим елементом диспозиції, що має забезпечити максимально ґрунтовне нормативне відображення, необхідне для утворення юридичної моделі конкретного складу кримінального правопорушення. Вона містить найбільш вичерпну інформацію, необхідну для кваліфікації посягання, а тому є так званою відправною точкою всього процесу, позаяк на практиці правозастосовні органи під час виявлення ознак складу кримінального правопорушення, стикаються, насамперед, із ознаками його об'єктивної сторони [173, с. 313].

Чіткий і доволі вичерпний опис ознак об'єктивної сторони є важливим підґрунтям для дотримання в правозастосовній діяльності судів та правоохоронних органів законності, позаяк притягнення особи до кримінальної відповідальності пов'язане, насамперед, із визначенням в її поведінці ознак об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення [187, с. 95]. З огляду на вказане, ознакам об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення належить особлива роль, оскільки вони характеризуються високим ступенем інформативності. Відповідно, їх аналіз має надважливе значення, оскільки сприяє встановленню об'єкта посягання, визначенню спрямованості дій винного, здійсненню розмежування та відмежування складів кримінальних правопорушень тощо.

Ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, залежно від їх відображення у диспозиції статті, прийнято поділяти на обов'язкові та факультативні, а саме: суспільно-небезпечне діяння, суспільно-небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, спосіб, місце, час, обстановка, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення [309, с. 102; 257, с. 111]. Єдиною універсальною ознакою об'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення є суспільно-небезпечне діяння у формі дії чи бездіяльності, яке відображене у кожній диспозиції статті Особливої частини КК України.

Із аналізу положень КК України очевидно, що на законодавчому рівні виокремлено домашнє насильство як окремий склад злочину (ст. 126-1), а також злочини, пов'язані з домашнім насильством (ч. 2 ст. 76, ч. 1 ст. 91-1). Про це також йдеться у Постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.02.2020 № 453/225/19, у якій зазначено, що у ст. 126-1 КК України ширшим за поняття «домашнє насильство» є поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», який може полягати не тільки у вчиненні вказаного злочину, а й в інших суспільно небезпечних діяннях, що мають ознаки домашнього насильства. Відтак у розумінні законодавця не є відсильним поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», воно має комплексний зміст та регламентується у різних галузях суспільних відносин... Будь-яке кримінальне правопорушення, обставини якого свідчать про наявність у діянні особи принаймні одного з елементів/ознак, зазначених у ст. 1 Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII, незважаючи на те, чи зазначено в інкримінованій статті/частині статті КК як ознаку основного чи кваліфікованого складу злочину, слід вважати злочином, пов'язаним із домашнім насильством [233]. Із огляду на зазначене, вочевидь, кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством, мають визнаватися ті, які полягають у застосуванні відповідного виду насильства (фізичного, психічного, економічного, сексуального) щодо

спеціального потерпілого (подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винна особа перебуває / перебувала у сімейних або близьких відносинах).

Тому, зважаючи на мету та завдання дисертації, у цьому та наступних її підрозділах буде проаналізований склад злочину «домашнє насильство». З аналізу диспозиції ст. 126-1 КК України очевидно, що його ознаки закріплені за допомогою вказівки на:

- 1) суспільно небезпечне діяння, яке полягає у вчиненні:
 - а) фізичного насильства;
 - б) психологічного насильства;
 - в) економічного насильства.
- 2) суспільно небезпечні наслідки у виді:
 - а) фізичних страждань;
 - б) психологічних страждань;
 - в) розладів здоров'я;
 - г) втрати працездатності;
 - д) емоційної залежності;
 - е) погіршення якості життя [164].

Розгляд об'єктивної сторони аналізованого складу злочину логічно розпочати із висвітлення семантичного змісту поняття «домашнє насильство». Так, термін «домашній» трактується як такий, що стосується житла, сім'ї, що в ньому мешкає [264], хатній, домовий, приватний, сімейний родинний [239, с. 94], «домашні» – свої, ближні, кривні [239, с. 94]. Щодо терміна «насильство», то він утворився внаслідок злиття двох морфем: префікса «на» та кореня «сил(а)», тобто означає «на силу» [292, с. 24]. «Насильство» належить до одного із наскрізних кримінально-правових понять.

У Великому словнику сучасної української мови «насильство» трактується як застосування фізичної сили до будь-кого; застосування сили з метою досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, на щось [30, с. 735].

Короткий енциклопедичний словник визначає насильство в аспекті поняття «примус (дія)», що може здійснюватися індивідом чи групою задля досягнення певної мети, і який пов'язаний із безпосереднім завданням фізичної, психологічної чи моральної шкоди іншій особі або із загрозою такого заподіяння [268, с. 536]. Дещо схоже трактування цього поняття міститься в Енциклопедії політичної думки, у якій «насильство» визначено як заподіяння людям шкоди шляхом убивства, калічення чи завдання болю; його значення може поширюватися й на загрозу завдання такої шкоди, а також на психологічну і на фізичну шкоду [103, с. 255]. Найбільш вичерпне визначення поняття насильства міститься у Юридичній енциклопедії (за редакцією Ю. С. Шемшученка), яке розглядається як умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що заподіює цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду чи містить загрозу її спричинення зі злочинною метою [342, с. 68].

Поняття «насильство» є одним із наскрізних, які свідчать про послідовність законодавства; підтверджують незмінність / стабільність правової системи; вказують на системність кримінального законодавства; є підґрунтям систематичного тлумачення кримінально-правових норм; гарантують правову визначеність у правозастосуванні; є показником якості законодавства; спрощують вивчення кримінального права [207, с. 86]. Водночас у КК України термін «насильство» визначається дуже різноманітно, зокрема: насильство (ч. 2 ст. 150-1, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 161, ч. 2 ст. 162 КК України); фізичне насильство (ст. 126-1, ч. 2 ст. 180, ст. 340); насильство, небезпечне для життя чи здоров'я (ч. 1 ст. 187, ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 206); насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 278); психічне насильство (ч. 2 ст. 180); психологічне насильство (ст. 126-1); сексуальне насильство (ст. 126-1, ст. 153 КК України).

В. О. Навроцький пропонує такі поняття називати відособленими, тобто такими, які мають специфічне значення та своїм змістом виокремлюються від інших понять, позначених таким самим терміном [207, с. 82]. Водночас цей

вчений зауважує, що «лихом» для кримінального права є наявність відособлених кримінально-правових понять, позаяк відтак викривляється зміст кримінально-правових приписів, що призводить, здебільшого, до фактичної криміналізації в обхід букви закону чи його справжнього змісту [207, с. 83]. Така позиція науковця не безпідставна, оскільки одним із головних критеріїв якості закону, в тому числі й КК України, є, власне, термінологічна одностайність. Полісемія термінів, ігнорування понятійних проблем лише ускладнює процес застосування норм права, що зумовлює правозастосовні помилки.

У контрольному тексті проєкту КК України, розробленому робочою групою з питань кримінального права України станом на 01.08.2024, насильство розглядається як фізичний, акустичний, світловий, термічний чи хімічний вплив на іншу людину [285]. Законодавча дефініція поняття «домашнє насильство» міститься у ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017, який трактує його як діяння (дії чи бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [244].

Як бачимо, законодавець виокремлює чотири форми насильства (фізичне, сексуальне, психологічне або економічне), а також погрозу вчинення відповідних суспільно небезпечних дій. У п. «b» ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011 передбачено аналогічні форми домашнього насильства без вказівки на погрозу його застосування. Водночас норма про домашнє насильство охоплює вужче коло його форм, оскільки у диспозиції статті такими є лише фізичне, психологічне

або економічне насильство. Тобто законодавець залишив поза увагою «сексуальне насильство». Аналогічні форми насильства також передбачено у ст. 4.6.4. Проекту КК України станом на 01.08.2024. Таку позицію законотворця, вочевидь, можна пояснити тим, що у КК України є окрема норма, що встановлює кримінально-правову заборону сексуального насильства (ст. 153).

У кримінально-правовій літературі висловлюються позиції щодо нечіткості терміна «домашнє насильство» [80, с. 496]. Утім, із огляду на етимологічний зміст поняття «домашнє» (такий, який стосується житла, сім'ї, що в ньому мешкає [264]), очевидно, що йдеться не про «звичайне» насильство, а таке, що вчиняється стосовно визначених суб'єктів, між якими склалися сімейні та близькі відносини. Відтак виникають сумніви щодо того, чи потрібно обмежуватися територіальною ознакою, оскільки у домашньому насильстві, власне, здійснюється прив'язка не до місця вчинення злочину, а до взаємин, які склалися між винним і потерпілим. Більше того, у вказаному вище Законі зазначено, що таке насильство може вчинятися й у межах місця проживання, й за його межами (наприклад, щодо колишньої дружини, з яким винний спільно проживав однією сім'єю).

Однією з форм домашнього насильства є фізичне насильство, яке має таку назву у зв'язку з тим, що виявляється у фізичному контакті (впливі) на тіло (організм) потерпілої особи. Однак вказаний контакт (уплив) може вчинятися за допомогою не тільки механічних, оптичних, електричних факторів, а й біологічних, хімічних тощо [101, с. 71]. Фізичне насильство, згідно з п. 17 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017, охоплює стусани, ляпаси, штовхання, шмагання, щипання, кусання, а також завдання побоїв, мордування, незаконне позбавлення волі, заподіяння різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяння смерті, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному стані для життя, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [244]. Очевидно, що фізичне насильство, в аспекті ст. 126-1 КК України, охоплює значно вужчий перелік суспільно небезпечних діянь. Зокрема, про це зазначається

у кримінально-правовій літературі. До такого насильство, на думку науковців, належать побої, удари, ляпаси, штовхання, легкі тілесні ушкодження [108, с. 46; 15, с. 221]; знерухомлення особи, обмеження її дій, мобільності чи насильницьке обмеження простору (зокрема й стояння у куті, зачинення в кімнаті, зв'язування, прив'язування до предметів), примушування шляхом обману чи зі застосуванням сили до вживання шкідливих речовин (наркотичних речовин, алкоголю) [215, с. 16]. Також пропонують усі інші вияви насильства, зазначені у п. 17, ч. 1, ст. 1 ЗУ від 07.12.2017, додатково кваліфікувати за відповідними статтями КК України [108, с. 46]. Вказана думка є цілком логічною, позаяк норма про домашнє насильство не охоплює всіх його проявів. Такий висновок є очевидним із огляду на аналіз санкції ст. 126-1 КК України, яка порівняно зі санкціями норм про умисне вбивство, умисне тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження, катування тощо є менш суворою.

Своєю чергою, В. В. Гальцова має власну думку щодо питання про вказівку у диспозиції ст. 126-1 КК України на поняття «фізичне насильство». Зокрема, вчена стверджує, що термін «фізичне насильство», як і всі інші вияви насильства, про які йдеться у вказаній нормі, є за обсягом надто широким, а їхній зміст у законі не розкрито, що зумовлює його неоднозначне трактування. Авторка зазначає, що потрібно як вихід із ситуації диференціювати кримінальну відповідальність за домашнє насильство шляхом формулювання окремих норм про жорстоке поводження в сім'ї та сімейне насильство. Відтак, В. В. Гальцова пропонує встановити у нормі про сімейне насильство в основному складі злочину визначити кримінально-правову заборону за умисне завдання члену сім'ї удару, побоїв чи вчинення інших насильницьких дій, що заподіюють фізичний біль чи спричинили легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний без втрати працездатності розлад здоров'я (ч. 1); у кваліфікованому – вчинення дій, що мають характер катування, мордування або заподіяли легке тілесне ушкодження, що спричинило незначну втрату

працездатності чи короткочасний розлад здоров'я або середньої тяжкості тілесне ушкодження [71, с. 252]. Тобто авторка трактує сімейне насильство винятково в аспекті фізичного насильства, а також вважає, що необхідно встановити відповідальність за психічне насильство у нормі про жорстоке поводження в сім'ї [71, с. 252]. Така позиція є неоднозначною, оскільки, з одного боку, вочевидь, науковиця має на меті усунення протиріч, що виникають під час кримінально-правової оцінки виявів домашнього насильства, позаяк, як уже зазначалося, правоохоронні органи не мають визначеності щодо того, чи охоплює обсяг поняття «фізичне насильство» у складі злочину «домашнє насильство» заподіяння легкого тілесного ушкодження. Відтак пряма вказівка на суспільно-небезпечні наслідки у виді легкого тілесного ушкодження у диспозиції ст. 126-1 КК України, на думку вченої, допомагатиме правильному розумінню та застосуванню норми про домашнє насильство.

Проте, з іншого боку, виникають сумніви, чи можуть виникнути дієві правові механізми протидії кримінально-правовими засобами домашньому насильству у зв'язку із встановленням окремої норми про жорстоке поводження в сім'ї. Зокрема, не зрозумілим є те, чому В. В. Гальцова тільки застосування психічного насильства вкладає в зміст поняття «жорстоке поводження», адже, відомо, що катування, мучення, мордування тощо, внаслідок яких спричиняються фізичні та/або психічні страждання людині, також належать до проявів жорстокості. З цього приводу слушною видається думка Л. І. Скреклі, що є насильницькими усі кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є жорстокість. Проте ознака жорстокості притаманна не всім насильницьким кримінальним правопорушенням. Вказівка на законодавчому рівні в окремих диспозиціях статей саме на жорстоке поводження, що має значення для кримінально-правової кваліфікації, а не на насильство, свідчить, що є дії, які перевищують межу насильства [262, с. 30]. Отже, видається, що відповідні пропозиції якщо й усувають деякі протиріччя, проте недостатньо є ефективними,

позаяк створюють проблему співвідношення уже наявного складу кримінального правопорушення із новим.

Потрібно акцентувати, що мають мати систематичний характер насильницькі діяння, описані у диспозиції ст. 126-1 КК України. Звідси очевидно, що не є кримінально-караним одноразове застосування фізичного, психологічного чи економічного насильства. Саме ознака систематичності розмежовує склад адміністративного правопорушення «вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» (ст. 173-2 КУпАП) від складу кримінального правопорушення «домашнє насильство». У КК України ознака систематичності вказана неодноразово і передбачена у нормах про доведення до самогубства (ч. 1 ст. 120 КК України), використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України) та ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України). Систематичність означає повторюваність схожих або тотожних дій/бездіяльності, кожна з яких самостійно може створювати враження незначної, однак сукупно вони вкрай негативно мають вплив на потерпілу особу та інтенсивність такого впливу може залежати і від ступеня інвазивності кожного окремого діяння, і від їхньої кількості [101, с. 78].

Зазвичай у теорії кримінального права діяння вважається систематичним у разі його вчинення три і більше разів [269, с. 547; 276, с. 324]. Зазначена думка знайшла вияв у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» [245]. Тобто повторюваністю та послідовністю характеризуються певні суспільно небезпечні діяння. Як приклад, можна навести вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.08.2021. Так, М., перебуваючи у сімейних відносинах із Г., систематично вчиняв стосовно неї факти фізичного домашнього насильства, що спричинило фізичні страждання потерпілої.

22.08.2020 близько 22 год. 00 хв, винний, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого постійного проживання, завдав ударів потерпілій, спричинивши відтак їй фізичне страждання. За цим фактом Синельниківським міськрайонним судом Дніпропетровської області 27.08.2020 щодо М. винесено постанову про визнання його винним у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, а також призначено адміністративне стягнення у виді штрафу на користь держави в розмірі 170 грн.

Водночас М., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого постійного проживання, 09.12.2020 повторно вчинив сімейну сварку з Г., під час якої побив її, чим вчинив домашнє фізичне насильство і спричинив потерпілій фізичні страждання. ДОП Синельниківського ВП ГУНП в Дніпропетровській області 18.12.2020 за цим фактом винесено терміновий заборонний припис стосовно кривдника.

Згодом М., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, 28.05.2021 знову побив Г., завдавши їй фізичних страждань. Із огляду на це щодо кривдника було винесено терміновий заборонний припис. Проте після вжиття вказаних заходів реагування щодо недопущення вчинення домашнього насильства обвинувачений, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у період із 16.06.2021 до 20.06.2021 за місцем свого проживання систематично вчиняв домашнє насильство стосовно Г., яке виявлялося у завданні тілесних ушкоджень, спричиненні сімейних сварок, словесних образах, нецензурних словах та приниженні честі і гідності останньої, а також заподіяв потерпілій тілесні ушкодження у вигляді: саден шкіри на задніх поверхнях лівого і правого ліктьових суглобів, синців верхнього та нижнього повік правого ока, синця нижнього повіка лівого ока, які, відповідно до судово-медичної експертизи від 29.06.2021 № 178, належать до легких тілесних ушкоджень. Унаслідок систематичних протиправних дій М. завдано фізичні страждання потерпілій Г. [53].

Водночас деякі вчені висловлюють думку щодо недоцільності використання у тексті диспозиції ст. 126-1 КК України юридичної конструкції

«систематичне вчинення насильства». Зокрема, В. В. Гальцова вважає, що таке формулювання суперечить поняттю кримінального правопорушення, що закріплене у ч. 1 ст. 11 КК України, позаяк таким визнається також і один акт суспільно небезпечної поведінки її особи. На думку цієї дослідниці, можуть бути випадки скоєння одного акту насильства й за відсутності систематичного вчинення дій, однак такі, внаслідок яких спричинено розлад здоров'я, втрату працездатності та навіть смерть [71, с. 251]. Тому, зазначає науковиця, в цьому аспекті поняття «систематичне вчинення насильства», яке має багаторазовий характер, безпідставно обмежує кримінальну відповідальність за домашнє насильство тільки систематичністю дій. Якщо таке насильство, приміром, внаслідок одноразового діяння може заподіяти тілесне ушкодження середньої тяжкості, у такому разі є необхідність кримінальної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, попри те, що воно скоєно одиничним діянням [71, с. 251]. Така позиція є слушною, позаяк навіть один акт застосування фізичного насильства може заподіяти фізичні та/або психологічні страждання потерпілій особі (наприклад, ляпаси по обличчю, смикання за волосся тощо).

Тобто, таким чином, до появи норми про домашнє насильство, одиничний випадок застосування фізичного насильства у сім'ї кваліфікувався за статтями про побої і мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України). Відповідно, потерпіла особа після внесення вказаних змін до КК України змушена, так би мовити, очікувати низки насильницьких актів для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Відтак цілком логічним видається обмеження у диспозиції ст. 126-1 КК України такими формами насильства, як психічне та економічне. У такому разі ляпас, щипання та інші насильницькі дії потрібно кваліфікувати за іншими статтями КК України, без ознаки систематичності. Зрештою, на законодавчому рівні також не виокремлено у ст. 126-1 КК України сексуальне насильство, а лише додано відповідну «домашню» кваліфікуючу ознаку до статті розділу про кримінальні

правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Отже, пропонуємо диспозицію ст. 126-1 КК України викласти у такій редакції: «Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення психологічного або економічного насильства щодо одного із подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, карається ...».

Ще одним видом домашнього насильства є психологічне насильство, яке полягає у словесних образах, погрозах, зокрема й щодо третіх осіб, переслідуванні, приниженні, залякуванні, інших діяннях, спрямованих на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі діяння (дія або бездіяльність) спричинили у потерпілої особи побоювання за власну безпеку або безпеку інших осіб, зумовили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе чи заподіяли шкоду психічному здоров'ю особи (п. 14 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017) [244].

Насамперед, потрібно наголосити, що на законодавчому рівні під час використання у диспозиції ст. 126-1 КК України та Законі України від 07.12.2017 поняття «психологічне насильство» допущено термінологічну неточність. Такий висновок очевидний із того, що термін «психологічний» походить від слова «психологія» (від грецького *psyche* – душа і *logos* – наука), тобто наука про факти, механізми і закономірності розвитку і функціонування психіки [231]. Водночас термін «психічний» походить від слова «психіка» та означає той, що належить до психіки [263]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що «психологічний» – це такий, що пов'язаний із психічною діяльністю; основою якого є знання психології людини, її внутрішнього світу; який сформований на «глибокому змалюванні психології персонажів» [30, с. 1193]. Натомість, «психічний» стосується психіки; пов'язаний із внутрішнім світом людини, її настроєм, почуттями [30, с. 1193]. Очевидно, що вказівка у КК України та ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.20217 на

поняття «психологічне насильство», а не «психічне насильство» ніяк не впливає на відповідальність, утім, такий огріх не є термінологічно принадним і точним. Відтак більш слушним буде вживання терміна «психічне насильство». Отож, послідовно проаналізуємо характеристику проявів психічного насильства, які закріплені у п. 14 ст. 1 Закону України від 07.12.2017.

Семантичний зміст поняття «образа» визначається як зневажливе висловлювання, поганий вчинок, який спрямований проти будь-кого і спричиняє душевний біль; відчуття досади, гіркоти, зумовлене в будь-кого чиймось зневажливим словом, негарною поведінкою; злочин, що полягає в умисному приниженні честі та гідності [30, с. 815]; умисне приниження честі та гідності особи, що виявлено в брутальній формі (інвективна (різка, лайлива) лексика, непристойні жести, міміка) [342, с. 228].

Отож, із огляду на вказане можна зробити висновок, що образа може трактуватися у широкому значенні як аморальне діяння (неприйнятна поведінка), внаслідок якого не настають суспільно небезпечні наслідки, а також у вузькому – як кримінально-протиправне діяння. У чинному КК України кримінально-караною також є образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями (ч. 1 ст. 161), образа честі та гідності військовослужбовця (ст. 435-1). У науковій літературі образа розглядається як форма висловлювань, що є порушенням етичної заборони, вважається ненормою у соціально прийнятному спілкуванні і сприймається як деструктивна дія і з точки зору суспільної моралі, і з погляду закону. Така манера спілкування засуджується у суспільстві і перебуває поза нормами комунікації; передбачає вживання, насамперед, формально заборонених мовних елементів, інвективної, тобто однозначно образливої лексики, яка має на меті образити чи принизити адресата чи іншу особу, шляхом уживання висловів і слів, що перебувають поза межами літературної норми мови та відступають від норми суспільної моралі [278, с. 138]. Утім, таке визначення поняття «образа» видається невичерпним,

оскільки, з огляду на його семантичний зміст, вона не обмежується тільки формою висловлювань, а може полягати в негожому вчинку (приміром, чоловік у присутності гостей вилив суп на голову дружини). Тобто образа, як така, характеризується зневажливим ставленням до потерпілої особи.

Більш вичерпне визначення поняття «образы» містилось у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 28.09.1990 № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій» (втратила чинність). Зокрема, у ній зазначалося, що образа полягає у брутальних та нецензурних висловлюваннях, вчиненні насильницьких чи непристойних дій (приміром, жесту), а також шляхом надання непристойної оцінки особистим якостям або поведінці потерпілої особи в формі, яка виражено суперечить прийнятому між людьми спілкуванню [246].

Водночас, видається, що факт застосування психічного насильства у виді образи, довести складно. Більше того, психічна стійкість особи є індивідуальною особливістю кожної особи, оскільки для одних висміювання в присутності інших викликають пригнічення, сором, для інших – сприймаються як жарт чи настанови.

Ще одним видом психічного насильства, відповідно до Закону України від 07.12.2017, є погроза, яка є одним із багатьох оцінних понять. Семантичний зміст поняття «погроза» полягає в обіцянні спричинити будь-яке зло, прикрість (залякування); ймовірності чи невідворотності настання, виникнення чогось небезпечного, неприємного для кого-, чого-небудь (таке, що може завдати шкоди, досади) [29; с. 265]. Отож, із наведеного вище очевидні такі головні ознаки погрози: обіцання, що виявляється в активній поведінці; така обіцанка полягає у заподіянні зла; змістом погрози є залякування, яке є метою того, хто її висловлює.

У кримінально-правовій літературі поняття «погроза» трактується як суспільно небезпечна дія, що полягає у передаванні від одного суб'єкта до іншого у вербальний або невербальний спосіб інформації з обіцанням (дійсним чи удаваним) завдати у майбутньому шкоду, визначену законом, із метою

залякування, якщо були достатні підстави для припущення ймовірності здійснення такої обіцянки [94, с. 96]. Так, у КК України термін «погроза» зазначається неодноразово. Зокрема, кримінально-караною є погроза: вбивства (ст. 129, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 206-2 КК України), застосування насильства (ч. 2 ст. 162, ст. 174, ч. 2 ст. 186, ч. 1 ст. 187 КК України), знищення майна (ч. 2 ст. 157, ст. 195 КК України), терористичного акту (ч. 1 ст. 258 КК України); викрадення або використання радіоактивних матеріалів (ст. 266 КК України) тощо. А отже, можна зробити висновок про наявність значної кількості норм, які передбачають склади кримінальних правопорушень, ознакою яких є погроза.

Щодо поняття погрози, передбаченої у нормі про домашнє насильство, то на погляд О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, її потрібно тлумачити у широкому значенні. Зокрема, на думку науковців, це можуть бути: 1) погроза заподіяння фізичного насильства; 2) залякування з метою створення для себе вигідного становища, поставлення потерпілої особи в узалежнені умови (наприклад, інформування потерпілої особи, про намір продати її в рабство або сутенерам для втягнення в проституцію чи вчинити щодо неї групове зґвалтування); 3) шантаж (погроза розголошення компрометуючих чи інших відомостей, які потерпіла особа має намір зберегти у таємниці (приміром, повідомлення про наявність венеричної хвороби або про відбування у минулому покарання), або викриття поведінки, що знеславлює особу, чи заподіяння іншої шкоди (розлучитися, виселити з дому, відібрати дитину, заподіяти шкоду рідним/близьким, звільнити з роботи, позбавити засобів для існування, знищити майно) тощо) [101, с. 72].

Очевидно, що погроза має характеризуватися обстановкою вчинення кримінального правопорушення, яка засвідчує достатність (реальність) підстав побоюватися втілення у життя намірів винного. Так, скажімо, якщо під час домашньої суперечки із застосуванням нецензурної лайки, завданням побоїв, ляпасів, винна особа спрямовує зброю на потерпілу особу з погрозою вбити її, то можна з очевидністю стверджувати, що є достатні підстави побоюватися

реалізації такої погрози. Втім, часто наявні випадки, коли такі підстави є «розмитими». Скажімо, під час суперечки кривдник може використовувати весь «словесний арсенал», який відображає зневажливе ставлення до потерпілої особи, не маючи реального наміру завдати шкоди її життю чи майну. В деяких вироках, де міститься вказівка на поняття «погроза», взагалі не зазначається її вид, що, мабуть, свідчить про те, що правозастосувач не надає особливого значення таким погрозам, оскільки вони охоплюються складом злочину «домашнє насильство».

Потрібно також проаналізувати поняття «приниження», яке, відповідно до положень Закону України від 07.12.2017, є видом психічного насильства. Так, семантичний зміст поняття «приниження» трактується поставлення в принизливе становище, ображення; знівельовувати значення, роль кого-, чого-небудь, вважати менш значущим; образливо-зарозуміле ставлення [290]. Очевидно, що відповідні дії кривдника спрямовані на те, щоб позбавити потерпілу особу відчуття власної індивідуальності та істинності. У КК 1960 р. була окрема норма, що встановлювала кримінально-правову заборону умисного приниження честі та гідності особи, що виражалося в непристойній формі (ст. 126). Такі дії розглядалися як образа [164]. Аналіз поняття «образы» та «приниження» засвідчує, що вони характеризуються однаковим змістом, адже, приниження – це завжди образа. І навпаки, складно змодельювати ситуацію, коли людину ображають і це не принижує її.

Далі розглянемо поняття «переслідування», яке трактується як умисна поведінка, що полягає в повторному вчинення загрозливих дій, спрямованих на іншу особу, що змушує її боятися за власну безпеку (ст. 34 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011) [147]. Загрозлива поведінка як така, відповідно до п. 182 Пояснювальної доповіді до Конвенції, може виявлятися в постійному стеженні за особою, одіозному (небажаному) спілкуванні з іншою

особою чи в доведенні до відома цієї особи інформації, що за нею слідкують. Вказане передбачає фізичне стеження за особою, появу на місці праці, в освітніх чи спортивних закладах, а також слідкування за особою у віртуальному просторі (соціальних мережах, чатах тощо). Небажане спілкування передбачає прагнення до будь-якого активного спілкування з жертвою за допомогою яких-небудь наявних засобів спілкування, зокрема й сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та засобів зв'язку [147]. Отож, можна зробити висновок, що метою такого переслідування є навіяти потерпілій особі відчуття страху, побоювання за власну безпеку. У такому разі переслідування характеризується ознакою неодноразовості, тобто не може бути одиничним актом.

Проявами психічного насильства також є інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи. Семантичний зміст поняття «воля» трактується як одна з властивостей психіки людини, що, насамперед, полягає в управлінні своїми діями, усвідомленому регулюванні власної поведінки, владі над собою [214, с. 516–517]. Своєю чергою, волевиявлення зводиться до виявлення волі, висловлення, вияву мети, бажань тощо [265]. Таке обмеження може полягати у спонуканні чи, точніше, примушуванні особи діяти певним чином або ж взагалі не вчиняти жодних дій.

А тому діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, несприйнятті потерпілого як особистості, полягають у експансії винятково інтересам кривдника, що може виявлятися у примушуванні потерпілої особи звільнитися з роботи, обрати той чи інший заклад освіти, відмовитися від улюбленого заняття тощо. Водночас, навряд чи можна стверджувати про обмеження волевиявлення у разі контролю дозвілля неповнолітньої дитини з метою захистити її від зовнішніх небезпек, таких як наркотична чи алкогольна залежність. Однак і такий контроль має мати свої допустимі межі та не бути всеохоплюючим, а відтак не руйнувати психічну цілісність дитини. З цього приводу слушно зауважує М. І. Харитонов, що не кожна сварка в сім'ї є домашнім насильством і кожен акт домашнього

насильства є злочином. Задля визнання певного правопорушення злочином має бути наявний достатньо високий ступінь суспільної небезпеки, а також інтенсивність, систематичність, тривалість, інколи поєднання декількох форм насильства, що дає кумулятивний ефект [325, с. 44].

Зрештою, останнім видом психічного насильства є контроль у репродуктивній сфері, яка належить до інтимної сфери особи. Свого часу, був зареєстрований законопроект «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення» від 06.02.2004, який однак не був прийнятий. У вказаному документі репродукція трактувалася як процес відтворення та розмноження потомства, що забезпечує наступність та безперервність життя. Відповідно до вказаного законопроекта, репродуктивні права визначалися як передбачені законом можливості особи на здійснення й охорону її репродуктивного здоров'я та безперешкодне ухвалення рішень стосовно народження чи відмови від народження дитини у шлюбі чи за його межами, а також на медико-соціальну, консультативну та інформаційну допомогу у цій галузі [252]. Отож, контроль у репродуктивній сфері може зводитися до заборони щодо реалізації права на материнство, що полягає у здійсненні перевірки, контролю за використанням партнером засобів контрацепції чи, скажімо, примушування до вагітності (наприклад, постійні висловлювання на кшталт «якщо ти не народиш мені дитину, то я з тобою розлучуся»), здійснення донорства репродуктивних клітин, штучного запліднення чи імплантації ембріона тощо. Більш кардинальні дії, такі як примушування до абортів без добровільної згоди, мають отримати додаткову кримінально-правову оцінку.

Водночас побутує думка, що законодавцю варто було б конкретизувати спосіб такого примушування. Зокрема, Н. В. Довгань-Бочкова зазначає, що у разі, якщо чоловік, приміром, не маючи бажання, щоб жінка народжувала йому дитину, висловлює погрози щодо припинення з нею стосунків у разі відмови від абортів, то такі дії, попри усю їхню аморальність, не мають визнаватися злочинними, позаяк, як вважає дослідниця, не має відповідного ступеня

суспільної небезпечності, що властива для злочинів. Водночас небажання чоловіка чи жінки продовжувати рід і з цією метою використання протизаплідних засобів або наполягання використовувати такі засоби партнером не має визнаватися злочином і регулюватися кримінально-правовими засобами, хоча вказане є контролюванням у репродуктивній галузі і може призвести до психологічних переживань іншого партнера, який хоче мати дітей [98, с. 193].

Утім, видається, що питання розгляду такого контролю як різновиду психічного насильства має вирішуватись індивідуально у кожному окремому випадку. Так, скажімо, контроль чоловіка за лікуванням дружини від безпліддя можна трактувати, з одного боку, як вияв турботи, однак, із іншого, – як насильство. У другому разі такий контроль має зводитися до систематичного повсякчасного нагляду (встановлення безлічі правил, яких дотримуватися складно; контроль у вживанні певного виду їжі; ізоляція від оточуючих задля убезпечення потерпілої особи від різних захворювань тощо), який має, так би мовити, маніакальний характер і призводить до пригнічення, завдає шкоди психічному здоров'ю особи.

Розгляду також потребує поняття «залякування», яке, з огляду на семантичний зміст погрози є його істотною ознакою. Така думка також поширена серед представників кримінально-правової теорії [95, с. 68; 92, с. 653; 129, с. 171]. Як уже зауважувалося, залякування є метою погрози. Безумовно, не слід виключати наявності у винного віддаленої мети, скажімо, примусити вчинити певні дії, які є бажаними для кривдника. Водночас першочерговою метою є саме залякування. А тому, вважаємо, що віднесення залякування до проявів психічного насильства є неправильним, оскільки таке охоплюється поняттям погрози.

У юридичній літературі до форм домашнього насильства пропонують також відносити кібернасильство, яке полягає у надсиланні електронних листів, текстових повідомлень (sms) чи інших миттєвих повідомлень образливого чи погрозливого змісту; поширення за допомогою засобів електронних комунікацій

інтимних фотографій чи відеозаписів; написання принизливих коментарів щодо особи у Інтернет-мережі [193, с. 10]. Згідно з рішеннями ЄСПЛ, кібернасильство є формою домашнього насильства. Зокрема у справі Бутуруга проти Румунії (2020 р.) потерпіла подавала до органів влади скаргу щодо насильницької поведінки свого колишнього чоловіка, котрий перевіряв її електронні акаунти, зокрема у соціальній мережі Facebook, а також скопіював її документи, приватні розмови та фотографії. Чоловіка за наслідками розгляду скарги жінки було притягнуто до адміністративної відповідальності та призначено адміністративний штраф. Кримінальне провадження було припинене через відсутність у діяннях суспільної небезпечності. ЄСПЛ у цьому аспекті наголосив, що домашнє насильство не має сприйматися тільки як фізичне насильство, воно може охоплювати, окрім інших форм, і психічне насильство чи залякування. Кібернасильство може виявлятися у різних формах, зокрема й комп'ютерні порушення конфіденційності, інтервенція в комп'ютер постраждалої особи та скачування, обмін та маніпулювання даними та зображеннями, у тому числі інтимними. З огляду на вказане ЄСПЛ дійшов висновку, що під час розслідування актів домашнього насильства можуть враховуватися такі дії, як доступ або вилучення листування подружжя, неналежний моніторинг. Суд у цій справі зробив висновок, що органи влади виявили надмірний формалізм, відкидаючи будь-який зв'язок з актами домашнього насильства, а відтак вони не врахували різні форми домашнього насильства [25].

Відповідно до позиції ЄСПЛ форми кібернасильства поділяються на декілька широких категорій, які охоплюють: видавання себе за іншу особу, злам (застосування технологій для видавання особи жертви, щоб принизити чи осоромити її, приміром, шляхом надсилання образливих електронних листів із електронної пошти жертви), спостереження/відстеження (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу, наприклад GPS-відстеження), переслідування/розсилання спаму (застосування технологій для постійного контакту, залякування та погроз), навмисне переслідування

(маніпулювання та поширення неправдивих і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою, наприклад, витік інтимних фото чи відео) [67]. Видається, що виокремлювати кібернасильство як окрему форму домашнього насильства немає потреби, оскільки таке охоплюється поняттям психічного насильства (переслідування у віртуальному світі), яке здійснюється у цифровому середовищі. Водночас, не кожен факт втручання в особистий простір близької особи із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, можна відносити до домашнього насильства.

Третьою формою домашнього насильства є економічне, що трактується як умисне позбавлення житла, їжі, одягу, коштів, документів чи іншого майна або можливості ними користуватися, створення перешкод для отримання необхідних послуг щодо лікування чи реабілітації, залишення без піклування чи догляду, примушування до праці, заборона працювати, навчатися та інші правопорушення економічного змісту (п. 4 ч. 1 ст. 1 ЗУ від 07.12.2017 р.) [244].

У теорії кримінального права до проявів економічного насильства також пропонують відносити відмову щодо утримання непрацездатних членів сім'ї чи дитини, приховування доходів, витрачання сімейних коштів із самотійним ухваленням фінансових рішень, нехтування потребами партнера (наприклад, дружина має звітувати чоловікові про всі витрати, здійснені під час покупки, щоб фінанси були винятково під його контролем, постійно просити гроші навіть на копійчані речі); жінка може чути вислови щодо «сидіння на шийі», навіть тоді, коли вона перебуває у відпустці по догляду за дитиною та веде домашнє господарство. А отже, спільна сумісна власність використовується як засіб контролю [325, с. 43].

Деякі науковці економічним насильством також вважають погрози фінансового характеру з метою примушування потерпілої особи залишатися в стосунках; погрози щодо відмови фінансувати базові потреби, приміром, для медичного обслуговування, освіти; погрози щодо відмови від фінансової підтримки, що необхідна для неї та її сім'ї, зокрема давання коштів на оплату за

їжу, житло та інші базові потреби; погрози завдати шкоду репутації через поширення неправдивої інформації чи спричинити негативні юридичні наслідки [4, с. 16]. Втім, наведені ситуації не є економічним насильством, а, ймовірно, їх слід розглядати як психічне насильство у виді погроз.

Очевидно, що про економічне насильство, можна стверджувати тоді, коли кривдник здійснює тотальний контроль щодо питань розподілу чи користування фінансовими ресурсами (звіт за кожен витрачений копійку; обмеження чи заборона використання електроенергії, газу; купівля продуктів харчування, у яких завершився термін придатності з метою економії, тощо), чи економічну експлуатацію (гра в азартні ігри за кошти, які призначені для сімейного використання), жертва стає фінансово залежною та вразливою. Водночас слід розуміти, що не всі обмеження економічного змісту є протиправними.

Так, офіційні статистичні дані засвідчують, що рівень бідності в Україні значно зріс після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Це пов'язано з втратою робочих місць, інфляцією і погіршенням економічної ситуації. Безробіття в нашій державі неофіційно становить 36%. Відповідно до звіту Світового банку, рівень бідності в Україні протягом 2022 р. зріс від 5,5% до 24,2% (7,1 млн.). При цьому, згідно з прогнозами аналітиків, рівень бідності може зрости до 55%, а отже, кожна друга людина може опинитися за межею бідності [26]. Відтак люди змушені відмовляти собі у багатьох речах та економити. Скажімо, відмову батьків давати дітям кишенькові гроші або купляти різноманітні продукти харчування через низький матеріальний рівень сім'ї не слід розглядати як економічне насильство.

Видається, що фінансовий контроль за витратами варто розглядати як економічне насильство у тому разі, коли йдеться не лише про погіршення якості життя потерпілої особи, а коли такий стан речей супроводжується пригніченим станом жертви, систематичним нагадуванням про те, що вона залежить від кривдника, і лише він має право вирішувати питання щодо розподілу і витрат

тощо. З цього приводу цікавим є рішення Теофіпольського районного суду Хмельницької області, у якому розглядалися матеріали провадження про притягнення Ю. до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП. Згідно з протоколом про адміністративне правопорушення, 29.04.2021 протягом дня Ю. за місцем проживання скоїла економічне насильство в сім'ї стосовно свого співмешканця Г. Водночас текст протоколу не містив вказівки на те, в чому полягає економічне насильство з боку Ю. стосовно Г. Також із пояснень останнього вбачається, що він вважає економічним насильством дії Ю., які полягали в тому, що вона вмикала газову плиту та відкривала водопровідний кран з метою збільшення витрат газу та води у господарстві, власником якого є він, та, відповідно, оплачує за комунальні послуги. Однак, така ситуація, на думку суду, не підпадає під категорію «економічне насильство», а тому було ухвалено рішення про закриття провадження у зв'язку з відсутністю події та складу адміністративного правопорушення [234]. Така позиція суду є цілком виправданою та відповідною нормам ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р., оскільки використання газу та води є важливою умовою для повноцінного життя та необхідним для ведення домашнього господарства.

Отож, у нормі про домашнє насильство описано його три різновиди, тоді як у Законі від 07.12.2017 виокремлено ще й сексуальне насильство, яке охоплює будь-які діяння сексуального змісту, вчинені стосовно дитини незалежно від її згоди чи повнолітньої особи без її згоди, або у присутності дитини, змушування до сексуального акту з третьою особою, а також інші правопорушення статевої недоторканості чи статевої свободи особи, зокрема й вчинені стосовно дитини чи в її присутності (п. 15 ч. 1 ст. 1) [244].

Дещо схоже визначення сексуального насильства міститься у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Утім, у ст. 36 не

передбачено диференціації потерпілих із урахуванням віку, як це наявно у ЗУ «Про запобігання та протидії домашньому насильству» від 07.12.2017 (повнолітній і неповнолітній). У нормі про сексуальне насильство вказано лише на «іншу особу». Якщо буквально тлумачити положення Конвенції, то очевидно, що кривдник підлягатиме відповідальності за акти сексуального характеру у разі, якщо не було на це згоди потерпілого. У зв'язку з цим виникає таке питання: «А як же ж бути з випадками, коли така згода надана від дитини»?

Очевидно, що норму про сексуальне насильство можна тлумачити двояко. Зокрема, йдеться про те, що або законодавець потерпілим від такого злочину вважає винятково повнолітню особу або те, що згода дитини на вчинення відповідних дій не тягне за собою настання кримінально-правових наслідків для винного за сексуальне насильство, що є неприпустимим. Водночас, у ч. 2 ст. 36 зазначено, що згода має бути надана добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин. А отже, наведене вище дає підстави стверджувати, що відповідно до положень Конвенції, потерпілим від сексуального насильства слід визнавати винятково повнолітніх осіб.

Питання захисту дітей від сексуального насильства регламентовано Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007, де таким насильством вважається: 1) заняття актом сексуального змісту з дитиною, котра не досягла передбаченого законодавством віку для заняття такою діяльністю; 2) заняття діяльністю сексуального змісту з дитиною, коли: здійснюється насильство зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї; застосовується примус, сила чи погрози; здійснюється насильство в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з огляду на розумову чи фізичну неспроможність або залежне становище (ст. 18) [150].

Поняття «сексуальне насильство» набуло законодавчого змісту на підставі ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів

України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 № 2227 [242]. Норма про сексуальне насильство (ст. 153) розміщена у Розділі IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» КК України. Отож, ст. 126-1 КК України не охоплює сексуального насильства і такі посягання мають кваліфікуватися за нормами Розділу IV Особливої частини КК України. Такий підхід на законодавчому рівні є слушним, оскільки за характером суспільної небезпеки інші прояви домашнього насильства (фізичне, психічне та економічне), що передбачені ст. 126-1 КК України, за ступенем суспільної небезпеки «поступаються» сексуальному насильству. Відповідно, якщо таке насильство матиме «домашній» елемент, то дії особи мають кваліфікуватися за ст. ст. 152, 153 КК України із посиланням на відповідну кваліфікуючу ознаку (вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах) [164]. А тому обґрунтовано зазначають О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк, що домашнє насильство не обмежується тими його формами, що передбачені ст. 126-1 КК України [101, с. 75].

Із огляду на те, що домашнє насильство визначено як злочин із матеріальним складом, очевидно, що його обов'язковою ознакою є суспільно небезпечні наслідки, зокрема:

- фізичні або психологічні страждання;
- втрата працездатності;
- розлади здоров'я;
- погіршення якості життя потерпілої особи;
- емоційна залежність [164].

Загалом однозначністю оцінки, за твердженням С. В. Якимової та Н. І. Лесюк, поза сумнівом, виокремлюються тільки такі суспільно небезпечні наслідки, як фізичні чи психологічні страждання, розлад здоров'я, втрата

працездатності. Водночас можуть виникнути проблеми під час кваліфікації й розмежування кримінально-караного домашнього насильства і адміністративно-караного у разі оцінки інших наслідків [344, с. 194]. Такий підхід є слушним, оскільки під час встановлення змісту перелічених наслідків не має виникати особливих труднощів, позаяк такі категорії, як фізичні чи психологічні страждання, втрата працездатності неодноразово були предметом розгляду науковців, а підходи щодо їх тлумачення концептуально не відрізняються. Отож, детально проаналізуємо кожен вид суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «страждання» розглядається як: зазнавати сильного фізичного болю, мучитись від нього; відчувати наслідки будь-чого, зазнавати моральних переживань, мук, зазнавати переслідування, утисків [30, с. 1202]. Отож, семантичний зміст поняття «страждання» засвідчує, що таке може мати як фізичний, так і моральний характер.

Власне «фізичні страждання» як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення також передбачено у нормі про незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Свого часу, «фізичні страждання» розглядались як суспільно небезпечні наслідки складу «Катування» (ст. 127 КК України). Втім, на підставі ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» від 01.12.2022 [241] це поняття було виключене з диспозиції ст. 127 КК України, оскільки альтернативою таким суспільно небезпечним наслідкам є «сильний фізичний біль». Фізичні страждання є тими наслідками, які настають в результаті застосування фізичної сили до людини.

Щодо «психологічних страждань», то це поняття вживається у КК України лише у нормі про домашнє насильство. У нормі про катування законодавець оперує дещо іншим терміном «моральне страждання», що, ймовірно, очевидно із конвенційного тлумачення цього поняття. Щоправда, доводиться

констатувати, що у Проєкті КК України станом на 01.08.2024 саме психічне страждання є одним із суспільно небезпечних наслідків катування. В оригінальному тексті Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 використовується термін «mental suffering», що в перекладі на українську мову розглядається як психічні страждання, а не моральні страждання. Верховний Суд України також оперує терміном «психічні страждання», які у Постанові «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 розглядаються як альтернативний наслідок жорстокого поводження [254]. Водночас доводиться констатувати, що у п. «а» ст. 3 Стамбульської Конвенції від 11.05.2011 психологічна шкода розглядається як результат насильства стосовно жінок. Натомість, вже у ст. 33 наслідком психологічного насильства є тяжке порушення психічної цілісності особи [147]. Отож, можна вважати, що міжнародне законодавство оперує різними термінами для позначення суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства. Втім, вважаємо, що більш коректним є вживання терміна «психічні страждання» з огляду на те, що такі спричиняються внаслідок, зокрема, психічного насильства (а не психологічного).

У кримінально-правовій літературі психологічні страждання розглядають як емоційну дезадаптацію і дезорієнтацію (хронічне почуття провини, нездатність переживати позитивні емоції (вигорання), депресія, висока тривожність, страх близьких взаємин, відчуття безталанного, нещасного життя, заниження самооцінки і зниження концентрації, виникнення негативних переживань та зникнення позитивних емоцій) чи пов'язані з цим психосоматичні порушення (ожиріння чи, навпаки, різка втрата ваги через порушення апетиту, шкірні висипання, алергічні реакції, виразка шлунку, болі внизу живота, які складно пояснити, нервово-психічні захворювання – запинання, тики, нетримання сечі (енурез), нетримання калу (енкопрез)) [101,

с. 76]. При цьому такий стан судом може бути оцінюватися за допомогою свідчень самої потерпілої особи, показів свідків, аналізу документів, а також на підставі психологічної експертизи [101, с. 76]. Як приклад можна навести вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 04.11.2020. Так, П., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, неодноразово, за місцем спільного мешкання із цивільною дружиною, шляхом образ нецензурною лайкою та погроз фізичною розправою, вчиняв психічне насильство щодо неї, що призвело до психічних страждань та погіршення якості життя останньої. За вказаним фактом особу двічі притягували до адміністративної відповідальності.

Однак, продовжуючи реалізацію свого злочинного наміру, П., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знову ображав цивільну дружину нецензурною лайкою та погрожував фізичною розправою. Потерпіла пояснила суду, що обвинувачений вказані дії вчиняв систематично, спричинивши цим інтенсивні та тривалі психічні страждання, які наявні теперішнього часу. Відповідно до висновку експерта Донецького науково дослідного інституту судових експертиз, у потерпілої є підстави для засвідчення зайвих перепон, що утворилися в її житті внаслідок дій П., які призвели до порушення звичного способу її життєдіяльності, зумовили пригноблення ключових особистих цінностей та фізичного благополуччя, створили перешкоди в активній й продуктивній життєдіяльності, у повноцінному спілкуванні з важливим для неї оточенням, призвели до невпевненості у собі та в майбутньому. З огляду на індивідуально психологічні особливості особистості потерпілої особи, ситуація, що досліджувалася за справою, для неї була істотно психотравмуючою (стресогенною), що безпосередньо зумовлює психічний дискомфорт. Відтак у потерпілої внаслідок дій винного наявні негативні, інтенсивні та тривалі за своїми виявами психічні (моральні) страждання, зміст який перебуває у межах аналізованої ситуації [46].

Далі, слід розглянути поняття «розлад здоров'я», яке є ще одним видом суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства. Так, у Правилах судово-

медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень від 17.01.1995 під розладом здоров'я розуміють послідовно розвинутий хворобливий процес, безпосередньо пов'язаний із ушкодженням [238]. Відповідно, ступінь тяжкості заподіяного ушкодження визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я (ст. 2.1.5.) [238]. У КК України відповідний розлад здоров'я може мати короткочасний характер (тривалість понад шість днів, однак не більше як три тижні), або ж тривалий (понад три тижні), чи може бути поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш ніж на одну третину. Своєю чергою, у нормі про домашнє насильство не конкретизовано, про який саме розлад здоров'я йдеться, що свідчить про понятійно-термінологічну невпорядкованість.

Ще одним суспільно небезпечним наслідком домашнього насильства є втрата працездатності. У КК України юридична конструкція «втрата працездатності» наявна лише у нормі про домашнє насильство. Попри те вживаються дещо схожі терміни, такі як: «стійка втрата працездатності» (ч. 1 ст. 121), «значна стійка втрата» (ч. 1 ст. 122 КК України) та «незначна втрата працездатності» (ч. 2 ст. 125 КК України), а також визначається їх відсоток: «не менш як на одну третину» (ч. 1 ст. 121 КК України), «менш як на одну третину» (ч. 1 ст. 122 КК України). Водночас у нормі про домашнє насильство не конкретизовано розмір втрати працездатності, а тому доводиться лише здогадуватися, що мав на увазі законодавець, вказуючи на такий вид злочинних наслідків. Із цього приводу О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк зауважують, що розлад здоров'я завжди пов'язується з втратою працездатності, яка може бути стійкою чи незначною (тимчасовою). Діяння підлягає додатковій кваліфікації за статтями КК України, які передбачають умисне заподіяння легкого, середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження, залежно від ступеня втрати працездатності (до 10%, від 10% до 33%, понад 33%) [101, с. 76]. Такі міркування є слушними, однак за таких умов вказівка на «втрату працездатності» у диспозиції ст. 126-1 КК України є недоречною,

оскільки у випадку наявності такої, дії особи не охоплюватимуться складом злочину «домашнє насильство».

Вразливим для критики також є поняття «емоційна залежність», яке відповідно до Проекту КК України станом на 01.08.2024, розглядається як залежність від відносин із людиною-агресором, яка характеризується неможливістю вибору у стосунках, що є руйнівними, поєднаною зі страхом самотності [285]. Про сумніви у доцільності використання поняття емоційної залежності як виду суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства вказує Н. В. Довгань-Бочкова. Зокрема, авторка пише, що проблема емоційної залежності не може і не має вирішуватися за допомогою кримінального права, незважаючи на, який б згубний вплив вона не мала для людини. Свою позицію вчена мотивує тим, що серйозною проблемою для психіки людини є емоційна залежність, причина такої проблеми криється ще в ранньому дитинстві, і емоційно залежна особа здебільшого сама вибудовує такі взаємини, у яких вона і стає такою [98, с. 194]. Така позиція є слушною, оскільки емоційна залежність як така може з'явитися в особи і без застосування домашнього насильства чи попри його застосування. Відтак у такому разі її не слід розглядати як кримінально-правовий наслідок психічного чи економічного насильства.

Погіршення якості життя, відповідно до Розділу 4.6. «Кримінальні правопорушення проти сім'ї та дітей» Проекту КК України станом на 01.08.2024, розглядається як стан, визначений за будь-якими з таких критеріїв:

а) фізичний стан (втрата звичайної енергійності, виникнення неминаючої втоми, фізичний дискомфорт, безсоння, нездатність до спокійного відпочинку або залежність від лікування, ліків чи психоактивних речовин);

б) інтелектуальні дисфункції (зниження концентрації уваги, погіршення пам'яті, виникнення негнучкості, некритичності або вузькості мислення);

в) соціальна дезадаптація чи дезорієнтація (послаблення соціальних зв'язків – поступове припинення спілкування з близькими, зменшення кола

соціальних відносин, соціальної активності чи працездатності, виникнення залежності, нездатності до самостійних рішень або відповідальних дій);

г) економічна недостатність як наслідок економічного насильства [285].

Такий припис зумовлює чимало питань, оскільки, скажімо, некритичність мислення притаманна великій кількості людей, адже не кожен здатен аналізувати ту чи іншу ситуацію та ухвалювати ретельно обмірковані рішення. Загалом, видається, що вміння оцінювати події чи порівнювати факти залежить від інтелектуального рівня особи, типу темпераменту та її особистих якостей. Те саме можна зазначити і про нездатність особи до прийняття самостійних рішень або відповідальних дій. Більше того, дезадаптація як така може бути зумовлена різними чинниками (похилий вік особи, зміна місця проживання тощо).

Розгляд об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство» зумовлює потребу у вивченні Проєкту КК України, який розроблений робочою групою з питань розвитку кримінального права, станом на 01.08.2024. Аналіз Проєкту засвідчує, що відповідальність за домашнє насильство диференційована з урахуванням наслідків цього злочину. Зокрема, домашнє насильство пропонується розглядати як злочин (ст. 4.6.4) та як кримінальний проступок, що не спричинив наслідків для потерпілої людини (ст. 4.6.15). Як і в першому, так і в другому разі у диспозиціях відповідних статей передбачено три форми домашнього насильства (фізичне, психічне та економічне), яке має мати систематичний характер. Єдиною ознакою, за якою слід відмежовувати ці склади кримінальних правопорушень, є суспільно небезпечні наслідки (фізичні чи психічні страждання, розлад здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя). Отож, у нормі про домашнє насильство (ст. 4.6.4) Проєкту КК України, фактично, продубльовано ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України. Єдине, робочою групою запропоновано також встановити кримінально-правову

заборону за домашнє насильство, що не спричинило наслідків для потерпілої особи (ст. 4.6.15) [285].

Загалом варто зазначити, що вказівка на суспільно небезпечні наслідки у нормі про домашнє насильство є сумнівною, оскільки застосування насильства завжди зумовлює негативні наслідки для потерпілої особи. Вказані наслідки лише зумовлюють додаткові процесуальні труднощі під час доказування обставин вчинення цього злочину та не мають самостійної суспільної небезпечності. Адже будь-яке насильство неодмінно в нормальній здоровій людини спричиняє страждання, погіршення якості життя тощо. Більше того, криміноутворююча складова полягає у систематичності таких діянь. А отже вказівка у диспозиції ст. 126-1 КК України на наслідки у виді фізичних або психологічних страждань, розладу здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи є необґрунтованою. Із огляду на зазначене вище, потрібно до диспозиції ст. 126-1 КК внести відповідні зміни та викласти її такій редакції: «Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення психологічного або економічного насильства щодо одного із подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, карається ...».

Варто наголосити, що склад злочину «домашнє насильство» не містить кваліфікуючих ознак. Аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав, який висвітлений у цій дисертації (підрозділ 1.3 «Міжнародний та зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство») засвідчує, що законодавець диференціює кримінальну відповідальність за домашнє насильство: за ознакою вчинення цього посягання стосовно певної категорії потерпілих осіб; за ознакою способу його вчинення; за ознакою спричинення тяжких наслідків; за ознакою співучасті у домашньому насильстві. У кримінально-правовій літературі Н. О. Антонюк акцентує, що диференціація кримінальної відповідальності має здійснюватися лише за

такими ознаками, які істотно змінюють таку суспільну небезпечність. Інші ознаки можуть бути враховані судом у межах індивідуалізації кримінальної відповідальності. Такий підхід, на думку вченої, дасть змогу забезпечити баланс між диференціацією кримінальної відповідальності, з одного боку, та індивідуалізацією – з іншого [7, с. 124].

Видається, що відповідальність за домашнє насильство слід диференціювати за ознакою вчинення цього злочину щодо певної вразливої категорії осіб, зокрема ними є такі: 1) малолітній; 2) вагітна жінка; 3) особа, яка перебуває у безпорадному стані. Відповідний досвід є у кримінальному законодавстві окремих зарубіжних держав (Італія). Так, малолітні, без сумніву, належать до найбільш незахищеної та вразливої категорії осіб, оскільки фізично та емоційно є незрілими (нестійкими). Вони ще не здатні реально оцінити ситуацію чи свої вчинки та вчинки інших осіб.

Закономірно, що на законодавчому рівні до обтяжуючих обставин вчинення кримінального правопорушення належить вчинення його щодо малолітньої дитини або у присутності дитини (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України) чи з використанням малолітнього (п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України). Згідно зі законодавством України, охорона дитинства є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має вагоме значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, встановлює основні засади державної політики у сфері охорони дитинства, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини, з метою гарантування реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні [248]. Відомо, що саме сімейні відносини виконують головну роль у становленні та розвитку дитини як особистості. А тому домашнє насильство щодо малолітніх або у їх присутності є своєрідним чинником соціального ризику та згодом може призвести до невпевненості, низької самооцінки, страху, ворожості чи навіть жорстокості у спілкуванні з оточенням.

Щодо потерпілих осіб, які перебувають у безпорадному стані, то ними визнаються такі, які не здатні усвідомлювати характеру і значення вчинюваних із ними дій або, усвідомлюючи їх, не можуть чинити опір злочинцю [312]. Верховний Суд України в ухвалі колегії суддів Судової палати у цивільних справах від 19.03.2008 вказав, що безпорадний стан слід трактувати як безпомічність особи, неспроможність її своїми силами через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво фізично та матеріально самотійно забезпечити умови свого життя, у зв'язку з чим ця особа потребує стороннього догляду та допомоги [313].

Такі особи, безсумнівно, є соціально незахищеними та не мають змоги чинити жодного опору злочинцю. Відповідно, вчинення домашнього насильства щодо них свідчить про абсолютну зневагу винного до загальноприйнятих норм моралі. Судовій практиці відомі такі непоодинокі випадки. Скажімо, вироком Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23.03.2021 особі було призначено покарання у виді одного місяця арешту за умисне завдання руками ударів по обличчї своїй матері, яка лежала у кімнаті на ліжку в безпорадному стані через хворобу (інсульт) [54]. Цілком слушною є позиція В. С. Батиргареевої, яка зауважує, що якщо у здорової людини, що піддається домашньому насильству, є шанс одного дня його позбутися, то проблема інвалідності в особи нікуди не зникає, а отже, вона (ця особа) назавжди може залишатися у «статусі» потерпілої [12, с. 24–25].

Ще однією категорією осіб, які потребують додаткового захисту з боку держави, є вагітні жінки, які емоційно є вразливими у зв'язку з гормональними змінами, що відбуваються в їх організмі. А тому період вагітності є певним етапом тривожних переживань та страхів. Відтак застосування домашнього насильства щодо вагітної жінки заподіює не лише її фізичні чи психічні страждання, а й піддає ризику життя і здоров'я майбутньої новонародженої дитини.

Хоч і в ст. 67 КК України вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває у безпорадному стані, щодо малолітньої дитини або у її присутності (п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України), а також щодо жінки, яка перебувала у стані вагітності (п. 7 ч. 1 ст. 67 КК України) є обтяжуючою обставиною, втім, вважаємо, що не тільки для індивідуалізації покарання за вчинення домашнього насильства, а й для диференціації кримінальної відповідальності за такі посягання, необхідне передбачення відповідних ознак як кваліфікуючих.

Отож, кваліфікований вид домашнього насильства може бути викладений у такій редакції:

2. Ті самі діяння, вчинені щодо малолітнього чи в його присутності, або вагітної жінки, або особи, яка перебуває у безпорадному стані, караються...

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз об'єктивної сторони складу домашнього насильства дав змогу зробити висновок про доцільність існування норми про таке, оскільки з її появою збільшився обсяг кримінально-протиправних діянь. Норма про домашнє насильство дає можливість охопити такі випадки насильницьких діянь, які самостійно не були криміналізовані, як-от окремі види психічного чи економічного насильства. Щодо фізичного насильства, то абсолютно очевидним є те, що такі діяння становлять кримінально-протиправну поведінку відповідно до наявної системи кримінально-правових заборон. А тому пропозиція виключити вказівку на фізичне насильство з диспозиції ст. 126-1 КК України видається слушною, адже такі діяння охоплюватимуться загальними нормами КК України про фізичне насильство.

2.3 Суб'єкт складу домашнього насильства

Аналіз законодавчої дефініції поняття кримінального правопорушення (ст. 11 КК України) засвідчує, що для констатації факту наявності його складу потрібно встановити як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки. А тому для кримінально-правової оцінки суспільно небезпечного діяння особи – деліктоздатності – передусім, встановлюють її осудність та розкривають внутрішнє ставлення до дій, які вона вчиняє. Перша група ознак досліджується під час аналізу суб'єкта складу кримінального правопорушення, друга, відповідно, – його суб'єктивної сторони [279, с. 160]. Насамперед, потрібно з'ясувати ознаки суб'єкта складу кримінального правопорушення, адже саме він, вчиняючи суспільно небезпечне діяння, завдає шкоди об'єкту посягання.

П. С. Берзін зауважує, що у доктрині кримінального права, незважаючи на зовнішню очевидність і простоту питань, що стосуються суб'єкта складу кримінального правопорушення, наявно багато дискусій, зумовлених тим, що необхідно у кожному кримінальному провадженні встановити, чи є підстави для визнання особи, котра вчинила суспільно небезпечне діяння, суб'єктом кримінального правопорушення, а також, чи наділена вона відповідними ознаками. Водночас часто через неправильне встановлення суб'єкта складу кримінального правопорушення виникає протиправне незастосування кримінального закону, а відтак уникнення кримінальної відповідальності, або ж призводить до притягнення до кримінальної відповідальності осіб, котрі такій відповідальності не підлягають взагалі [307, с. 204]. Оспорювати таку позицію складно, оскільки, справді, саме у суб'єкті криється важлива інформація, яка має значення під час здійснення кримінально-правової кваліфікації.

Слід наголосити, що у ст. 126-1 КК України є вказівка на термін «винний», що, очевидно, є невідповідним презумпції невинуватості, позаяк про винуватість

особи можна стверджувати лише на підставі обвинувального вироку суду. З огляду на вказане, термін «винний» потрібно замінити на термін «особа», так як це відображено у ст. 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» КК України. Водночас у ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 застосовується термін «кривдник» (особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі (п. 6 ч. 1 ст. 1)) [244]). Утім, вважаємо, що він не вартий для запозичення у тексті КК України, оскільки це спричинить нові виклики для його тлумачення. А тому достатньо вжити термін «особа». Відтак задля уникнення граматичної помилки у тексті диспозиції ст. 126-1 КК України необхідно замість терміна «інша особи» вказати термін «інша людина».

Особу, яка вчиняє кримінальне правопорушення, в тому числі й домашнє насильство, можна притягнути до кримінальної відповідальності за умови, якщо вона наділена обов'язковими ознаками, що притаманні суб'єкту складу кримінального правопорушення. Такими, відповідно до ст. 18 КК України, є наявність статусу фізичної особи; досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; осудність. Передусім, слід розглянути зміст загальних ознак суб'єкта складу злочину «домашнє насильство». Так, першою з них є ознака, яка вказує на те, що суб'єктом складу кримінального правопорушення може бути тільки фізична особа, що унеможливорює визнання ним підприємств, установ чи організацій.

Утім, слід акцентувати, що протягом тривалого часу висловлювалися думки правозахисників щодо необхідності запровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб, однак вони так і не були реалізовані. Попри те, законодавець, зважаючи на заклики європейської спільноти, все-таки обрав певну компромісну позицію, на підставі якої було прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо

лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23.05.2013 № 314-VII [240]. Відтак КК України було доповнено Розділом XIV-1, у якому регламентуються питання застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Зокрема, у ст. 96-3 КК України виокремлено доволі широкий перелік складів кримінальних правопорушень, за вчинення яких до юридичної особи можуть бути застосовані відповідні заходи. Щоправда, у вказаній статті не йдеться про норму про домашнє насильство. Такий підхід цілком очікуваний, адже аналізовані злочини не належать до таких, які можуть вчинятися від імені чи в інтересах юридичної особи, оскільки характеризуються сферою внутрішньо-сімейних чи близьких відносин.

Ще однією обов'язковою ознакою суб'єкта складу кримінального правопорушення є досягнення відповідного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Аналіз ст. 22 КК України дає змогу стверджувати, що такій відповідальності може підлягати особа, якій до вчинення домашнього насильства виповнилося 16 років. Відомо, що суб'єктом домашнього насильства може бути один із подружжя. Згідно з нормами СК України, шлюбний вік для чоловіків та жінок становить 18 років (ст. 22). Щоправда, на законодавчому рівні також передбачено винятки із правил. Зокрема, за рішенням суду за заявою особи, котра досягла 16 років, їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам (ч. 2 ст. 23 СК України). Однак укладення шлюбу з 16 років не є крайньою нижньою межею, позаяк відомо, що відповідно до звичаїв ромів (група народів індоарійської етнічної групи) ранні шлюби є звичним явищем. Зокрема, у ст. 11 СК України вказано, що суд за заявою заінтересованої сторони під час вирішення сімейного спору може врахувати місцевий звичай, а також звичай національної меншини, до якої належать сторони або одна з них, якщо вони не суперечать вимогам закону та моральним засадам суспільства [261].

Із огляду на вказане, у теорії кримінального права висловлюються пропозиції щодо зменшення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за домашнє насильство [235, с. 55]. Очевидно, що таке питання не може вирішуватися на законодавчому рівні навмання, позаяк основою зниження віку кримінальної відповідальності мають бути відповідні критерії, зокрема, тяжкість завданої шкоди внаслідок застосування домашнього насильства, поширеність таких посягань, рівень свідомості особи тощо. Вважаємо, що пропозиція зниження вікової межі відповідальності за домашнє насильство є сумнівною з огляду на такі підстави. По-перше, серед неповнолітніх вказаний злочин не набув поширення. Так, згідно з даними Офісу Генерального прокурора, у 2023 р. з обвинувальним актом до суду за вчинення домашнього насильства було направлено 2200 кримінальних проваджень, серед них лише в одному кримінальному провадженні суб'єктом злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, є неповнолітній [270]. По-друге, встановлення кримінальної відповідальності у віці з 14 років є виправданим лише у разі вчинення посягань, які характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Домашнє насильство, своєю чергою, до таких не належить. Більше того, за подібні з цим посяганням кримінальні правопорушення, такі як побої і мордування (ст. 126 КК України), катування (ст. 127 КК України), відповідальність настає з 16 років. По-третє, підлітковий вік є періодом формування людини як особистості, а отже, навряд чи така особа здатна критично ставитися до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння.

Зрештою, третьою загальною ознакою суб'єкта складу кримінального правопорушення є осудність. Відтак особа визнається осудною, якщо під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої діяння (дії чи бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). Отож, для того, щоб стверджувати, що особа є осудною та підлягає кримінальній

відповідальності за домашнє насильство, вона, очевидно, має усвідомлювати, що здійснює посягання на здоров'я близької для неї особи та її нормальний психологічний стан. Більше того, винний також має керувати своїми діями, що виявляється у цілеспрямованих залякуваннях, образах, приниженнях тощо. Вказане належить до психологічного критерію осудності. До медичного критерію належить наявність у особи умовного (відносного) психічного здоров'я, що перебуває у рамках «психічної норми», і, відповідно, – осудності. Відносність психічного здоров'я полягає у низці проміжних станів, що вказують на різні форми психічних відхилень та перебувають у рамках осудності. Осудною може бути визнано і психічно здорову особу, і особу психічно аномальну, однак за умови, що розлади її психіки не досягли такого ступеня і характеру, що цілковито чи значно знижують її здатність до свідомої та вольової поведінки [28, с. 132].

У кримінально-правовій літературі вказується, що стан осудності є нормальним типовим психічним станом людини, що характерний для її певного віку. Зазвичай стан осудності презюмується, оскільки притаманний більшості людей, відтак на практиці питання визначення осудності виникає лише у разі сумнівів щодо психічної повноцінності особи, котра вчинила кримінальне правопорушення [182, с. 309]. Іншими словами, судово-психіатрична експертиза проводиться лише у разі підозри щодо наявності розладів психічної діяльності особи. Очевидно, підставою для таких сумнівів є безпосередньо дивна поведінка особи, відомості з показань родичів обвинуваченого, інформація про те, що останній перебуває під наглядом у психіатра тощо. Так, у період із 2010 року до травня 2020 року Ф. під час спільного проживання з О., ігноруючи факти притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, безпричинно, умисно, систематично, не маючи підґрунтя, вчиняв психічне насильство стосовно своєї співмешканки О., яке виразилось погрозах,

словесних образах, висловлюваннях нецензурною лайкою на адресу О., залякуванні та приниженні, чим Ф. викликав у неї страх за власну безпеку, спричинив емоційну невпевненість, нездатність захистити себе та заподіяв шкоду її психічному здоров'ю, а також погіршення якості її життя. Згідно з висновком судово-психіатричної експертизи від 22.07.2020 Ф., на момент огляду виявляв ознаки легкої розумової відсталості в ступені легкої дебільності. Однак, на думку експерта, ступінь розумової відсталості у Ф. не був настільки виражений, щоб позбавляти його здатності на цей час усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. За своїм психічним станом обвинувачений не потребував застосування щодо нього примусових заходів медичного характеру. З огляду на вказане, вироком Червоноармійського районного суду Житомирської області від 10.09.2020 Ф. було визнано винним за вчинення домашнього насильства та призначено йому покарання у виді двісті годин громадських робіт [60].

Обмежена осудність, за твердженням О. В. Зайцева, поряд із цілковитою осудністю та неосудністю має самостійне значення. Схожість осудності та неосудності полягає у такому: а) вони містять і медичні, і юридичні критерії, тобто є формулами змішаного типу; б) як і неосудність, обмежену осудність характеризує такий медичний критерій, як психічний розлад; в) у визначеннях обмеженої осудності та неосудності йдеться про здатність особи усвідомлювати свої діяння або керувати ними. Водночас учена зауважує, що у разі неосудності тяжкість психічного розладу значно глибша, ніж у випадку обмеженої осудності. За неосудності нездатність усвідомлювати свої діяння чи керувати ними є цілковитою, а за обмеженої осудності в особи наявні вказані можливості, проте значно обмежені. Відтак відмінність неосудності від обмеженої осудності полягає в різних кримінально-правових наслідках, позаяк остання обґрунтовує наявність суб'єкта кримінального правопорушення, що у сукупності з іншими складовими його складу є підставою кримінальної відповідальності [109, с. 140–

143]. Так, С. 04.07.2021, перебуваючи за місцем свого проживання, діючи умисно, усвідомлюючи власну перевагу у фізичному розвитку, з мотивів очевидної неповаги до наявних норм співжиття, на ґрунті неприязних взаємин, вчинив фізичне та психічне насильство щодо свого батька, яке полягало у завданні останньому тілесних ушкоджень та словесних образах, принижуванні, висловлюванні нецензурною лайкою, які призвели до фізичних та психічних страждань, погіршення якості життя потерпілого. У судовому засіданні потерпілий просив застосувати до сина примусові заходи медичного характеру у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги, зазначаючи, що його син часто зловживає алкогольними напоями, відтак у стані алкогольного сп'яніння він стає агресивним та застосовує до нього фізичне та психічне насильство, а також повідомив, що застосовані раніше заходи медичного характеру у вигляді надання амбулаторної психіатричної допомоги С. поліпшили його поведінку.

Згідно з висновком судово-психіатричного експерта у період інкримінованих С. дій, він не страждав на хронічне психічне захворювання, недоумство, тимчасовий або інший хворобливий розлад психічної діяльності, проте було виявлено біполярний ефективний розлад, змішаний тип перебігу із змінами особистості, обтяжений алкоголізмом. На думку експерта, С. у період вчинення інкримінованих йому дій не повною мірою міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Суд у своєму рішенні ухвалив визнати С. винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, та призначив йому покарання у виді 150 годин громадських робіт. При цьому суд вважав, що у цій справі стосовно обвинуваченого не потрібно застосовувати примусові заходи медичного характеру.

Суд мотивував своє рішення, із огляду на п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03.06.2005 № 7,

у якому містяться роз'яснення, що правильною є практика тих судів, які у разі отримання на розгляд кримінального провадження з обвинувальним висновком та визнання під час судового розгляду, що кримінальне правопорушення вчинено в стані обмеженої осудності особою, яка внаслідок загострення наявного у неї психічного розладу потребує застосування примусових заходів медичного характеру, постановляють обвинувальний вирок і під час призначення винному покарання враховують його психічний стан як обставину, що пом'якшує покарання [62]. Така позиція суду ґрунтується на нормах чинного кримінального законодавства, згідно з яким суб'єктом кримінального правопорушення визнається не лише осудна особа, а й обмежено осудна (ст. 20 КК України).

Разом із обов'язковими ознаками суб'єкта складу кримінального правопорушення можуть бути й додаткові, наявність яких свідчить, що суб'єкт є спеціальним. Так, більшість криміналістів схиляється до думки, що суб'єкт домашнього насильства є спеціальним [101, с. 78; 203, с. 717; 275, с. 214]. Утім, відповідь на питання, чи наділена особа, яка вчиняє домашнє насильство, додатковими ознаками, криється у диспозиції ст. 126-1 КК України. Зокрема, Ю. М. Товт зазначає, що якщо кримінально-правова норма не потребує визначення (окрім трьох обов'язкових – фізична, осудна особа, котра досягла відповідного віку) додаткових ознак суб'єкта, то суб'єкт у такому кримінальному правопорушенні вважається загальним. Водночас суб'єкт кримінального правопорушення буде спеціальним, якщо під час формулювання статті (частини статті) Особливої частини КК у такий спосіб (безпосередня вказівка чи це зрозуміло зі змісту), що для притягнення особи до відповідальності, крім вказаних обов'язкових ознак, необхідно встановити ще якусь/якісь спеціальну (додаткову) ознаку (службове чи професійне становище, стать, громадянство тощо) (ч. 2 ст. 18 КК) [291, с. 123]. Зокрема,

з цього приводу О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк зауважують, що «дзеркально» стосовно потерпілого від вказаного злочину його суб'єкт теж спеціальний – це така осудна особа, котра досягла 16-річного віку, яка є одним із подружжя чи колишнього подружжя або іншою особою, з якою потерпіла особа перебуває або перебувала у сімейних або близьких відносинах [101]. Така позиція, фактично, очевидна з безпосереднього аналізу норми про домашнє насильство. Однак варто зауважити, що коло суб'єктів домашнього насильства все-таки є вузьчим, аніж коло потерпілих, адже окрема категорія осіб через свої вікові особливості, фізичні чи психічні властивості не може визнаватися суб'єктом аналізованого посягання, навіть якщо належить до одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою потерпіла особа перебуває або перебувала у сімейних або близьких відносинах. Так, скажімо, до таких не належать малолітні та особи, які перебувають у безпорадному стані.

Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз суб'єкта складу злочину «домашнє насильство» дає змогу зробити висновок, що йому притаманні і загальні, і спеціальні ознаки. Втім, не можна стверджувати, що коло суб'єктів домашнього насильства фактично «дублюється» із колом потерпілих, адже до перших не належать ті, які становлять певну вразливу категорію людей (малолітні та особи, які перебувають у безпорадному стані).

2.4 Суб'єктивна сторона складу домашнього насильства

Загалом, під суб'єктивною стороною складу кримінального правопорушення слід розуміти сукупність певних ознак, що характеризують його внутрішню сторону, тобто психічну діяльність особи, що відображає ставлення її до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється, і до його наслідків.

При цьому ознаки суб'єктивної сторони поділяють на обов'язкові (вина) та факультативні (мотив, мета) [94, с. 98]. Деякі дослідники пропонують як ще одну ознаку суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення виокремлювати психоемоційний стан особи, зважаючи на те, що під час посягання вона перебуває у відповідному емоційному стані. Якійсь із таких емоцій мають кримінально-правове значення, скажімо, стан сильного душевного хвилювання під час вчинення умисного вбивства (ст. 116 КК України) чи завдання тяжкого тілесного ушкодження (ст. 123 КК України). Втім, видається, що у межах цього дослідження, аналіз суб'єктивної сторони складу домашнього насильства слід здійснювати за трьома ознаками (вина, мотив та мета), які є взаємообумовлені між собою. Така позиція узгоджується із положенням Постанови Пленуму ВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 № 7, у п. 3 якої зазначено, що суди під час визначення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення мають опиратися на його кваліфікацію, а також особливості конкретного складу кримінального правопорушення та обставини його вчинення, зокрема, форму вини, мотив і мету [251].

Особливістю суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є те, що вона, формуючись у вигляді певного відношення, мотиву, плану протиправного посягання, не лише передуює його вчиненню, а й, так би мовити, здійснює супровід його зовнішньої сторони від початку до

кінця суспільно небезпечних діянь, становлячи своєрідний самоконтроль над поведінкою [255, с. 143].

У доктрині кримінального права побуває думка, що головна функція суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення зводиться до того, що координує та скеровує об'єктивну сторону посягання, має вплив на вирішення питань стосовно кримінально-правової кваліфікації, позаяк виконує роль розмежування складів кримінальних правопорушень та дає можливість відмежувати від невинно завданої шкоди протиправну поведінку [277, с. 148]. Справді, правильне з'ясування ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення сприяє розкриттю ознак його інших елементів та має вагоме значення для вирішення питань про можливість кваліфікації вчиненого як закінченого посягання, кваліфікації за конкуренції кримінально-правових норм, кваліфікації діяння, вчиненого за обставин, що виключає його кримінальну протиправність, тощо.

Аналіз зазначеного елемента складу кримінального правопорушення ґрунтується на законодавчому визначенні поняття умислу та необережності, а також на загальновизнаних ученнях представників кримінально-правової теорії про вину. Відповідний мотив є підґрунтям вини, яка реалізується в діянні, що спрямоване на досягнення відповідної мети. Відтак, вина, мета і мотив як єдиний процес, що відбувається у психіці людини, мають власний специфічний зміст: вони є різними етапами одного явища [319, с. 110]. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення, а її форма у виді умислу чи необережності може безпосередньо зазначатися у диспозиції статті або бути очевидною з аналізу ознак конкретного складу кримінального правопорушення.

Так, основним доводом, що домашнє насильство є діянням умисним, є безпосередня вказівка у диспозиції відповідної статті на термін «умисне». Також чинна редакція ст. 126-1 КК України через опис ознак об'єктивної

сторони дає підстави стверджувати, що для домашнього насильства характерна умисна форма вини у виді прямого чи непрямого умислу. Відомо, що одним із проявів домашнього насильства є фізичне, для якого умисна форма вини є природньо зумовленою ознакою, адже, скажімо, необережне завдання ляпасів чи штовхання не слід визнавати насильницькими посяганнями. Також навряд чи можливо змодельовати ситуацію, коли приниження, залякування, позбавлення їжі тощо здійснюється через кримінально-протиправну самовпевненість чи недбалість. Свідченням можливості вчинення домашнього насильства лише з умисною формою вини є наявність ознаки систематичності, яка засвідчує стійку суспільно небезпечну лінію поведінку особи. Отож, думка про умисну форму вини домашнього насильства очевидна з характеру суспільно небезпечної поведінки винного.

Відповідно, на законодавчому рівні під час характеристики умислу використано зміст інтелектуальної (усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних дій; передбачення настання суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку між діянням і такими наслідками) та вольової (бажання особи настання суспільно небезпечних наслідків або допущення їх настання) складових психіки [161, с. 151–152]. Очевидно, що аналіз змісту інтелектуальних ознак здійснюється з огляду на нормативний спосіб трактування складу домашнього насильства. Так, під час вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, особа усвідомлює, що вчиняє насильницькі дії фізичного, психічного або економічного характеру щодо осіб, із якими перебуває у сімейних чи близьких взаєминах. Застосовуючи домашнє насильство, суб'єкт посягання демонструє нехтування загальних правил співжиття у сімейному чи близькому колі через свободу вибору діяти поза порядком відповідних суспільних відносин. Особа також розуміє, що її дії є поширеною формою порушення основоположних прав людини. Відтак винний усвідомлює, що його дії засуджуються з боку суспільства, яке визнає домашнє насильство аморальним злочинним явищем.

Так, скажімо, суб'єкт посягання розуміє, що завдаючи побоїв дітям чи іншим членам сім'ї за невиконання чи неналежне виконання домашніх обов'язків, він діє неправомірно і тим самим спричиняє обстановку страху у сім'ї, відчуття власної невпевненості та безпорадності. Таким чином руйнується «основа» стабільного та безпечного співжиття між членами сім'ї чи близькими особами. Інтелектуальний момент умислу передбачає також усвідомлення винним того, що він здійснює незаконний вплив на особу з метою контролю над нею та маніпулювання. Застосовуючи домашнє насильство щодо особи, винна особа повною мірою розуміє, що такі діяння негативно позначаються на психічному та фізичному стані потерпілої особи. Так, у разі погроз чи залякування чоловіком своєї дружини винний не може не розуміти, що вказані дії зумовлюють у потерпілої побоювання за свою безпеку. Або ж для винного цілком очевидним є те, що систематичне завдання побоїв, стусанів своїй малолітній дитині спричиняє шкоду її психічному здоров'ю. Навіть якщо винний не бажає настання відповідних суспільно небезпечних наслідків (наприклад, наявний, так званий, «виховний» процес дружини, який супроводжується застосуванням економічного насильства (позбавленням одягу, можливістю користуватися коштами чи іншим майном), утім, суб'єкт допускає, що вказані дії призведуть до погіршення якості її життя. Отож, можна констатувати, що для домашнього насильства характерна умисна форма вини у виді прямого чи непрямого умислу.

У судовій практиці є випадки, коли особу було виправдано за фактом домашнього насильства. Так, досудовим розслідуванням встановлено, що П. вчинив кримінальне правопорушення проти життя та здоров'я особи за таких обставин. Обвинувачений разом із потерпілою К. офіційно проживав у шлюбі. У період із 16.02.2020 до 18.07.2020 П., за місцем свого проживання, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, маючи умисел на завдання своїй дружині психічних страждань, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер та передбачаючи негативні наслідки, з мотивів очевидної неповаги до наявних

норм співжиття систематично, навмисно, без жодних підстав вчиняв стосовно дружини домашнє насильства психічного характеру, що виявлялося у словесних образах нецензурною лайкою потерпілої, а також призвело до психічних страждань та погіршення якості життя останньої. Відтак П. двічі було визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, та призначено адміністративне стягнення.

Згодом, П. на ґрунті особистих неприязних стосунків, маючи прямий умисел, спрямований на вчинення домашнього насильства, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, систематично провокував словесні конфлікти, під час яких цілеспрямовано та навмисно вчинив стосовно своєї співмешканки психічне насильства, що виявлялося у словесних образах, приниженні честі та гідності та спричиненні моральних страждань потерпілої. Внаслідок зазначених дій із боку П. потерпіла зазнала психічних страждань та погіршення якості життя, що виявилось у погіршенні сну та самопочуття.

У судовому засіданні обвинувачений визнав повністю винним себе у вчиненні інкримінованого правопорушення, суду пояснив, що сварки з дружиною виникають тоді, коли він приходить додому у стані алкогольного сп'яніння, зазначив, що, приходячи додому в такому стані, лягав спати, але траплялося, що К. напосідалася до нього (робила зауваження щодо перебування ним у стані алкогольного сп'яніння), казала, щоб у такому стані не приходив додому. Відтак виникала звичайна сварка, під час якої у відповідь обвинувачений висловлювався щодо потерпілої нецензурною лайкою, при цьому вказав, що тілесних ушкоджень потерпілій ніколи не заподіював. Сварки тривали декілька хвилин. Також обвинувачений зазначив, що висловлювався до потерпілої нецензурною лайкою неумисно, тільки коли приходив додому в стані алкогольного сп'яніння. Стосовно намагання вчинити бійку, стверджував, що жодного разу на потерпілу і сина не підіймав руку, у разі зауважень потерпілої реагує та стає спокійнішим і йде з двору,

водночас згодом повертається та лягає спати. Умислу на заподіяння якої-небудь шкоди потерпілій не мав, а також стверджував, що такі його дії є неприємними і для нього. Після направлення кримінального провадження до суду у потерпілої та сина попросив вибачення та зробив для себе висновки [48]. На підставі вказаного суд ухвалив рішення визнати П. невинуватим у пред'явленому йому обвинуваченні за ст. 126-1 КК України.

Таку позицію суду можна тлумачити двояко. Так, з одного боку, факт неспричинення тілесних ушкоджень потерпілій не є підставою для виправдання за ст. 126-1 КК України, оскільки разом із фізичним насильством існують інші прояви домашнього насильства. Крім того, вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння є обтяжуючою обставиною (п. 13 ч. 2 ст. 67 КК України), а не такою, яка на думку обвинуваченого, виправдовує його дії чи певним чином пом'якшує вину. Натомість, щире каяття є обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України). З іншого боку, обвинувачення має довести кожний факт, що пов'язаний із кримінальним правопорушенням, аби не було жодних підстав для сумнівів. За своїм змістом правило тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого означає, що не може бути в основі обвинувальних тез по справі жодна із обставин, щодо якої виникають сумніви, тобто вказане правило вимагає безумовну і цілковиту доведеність обвинувачення. Метою такої вимоги є охорона законних інтересів обвинуваченої особи, а також вона слугує гарантією досягнення істини у справі [48]. А отже, всі сумніви щодо доведеності вини тлумачаться на користь обвинуваченого.

Н. С. Кончук наголошує, що усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій відбувається, зазвичай, за умови розуміння особою їхньої протиправності. Однак, вчена слушно зауважує, що у цьому разі не йдеться про усвідомлення правопорушником наявності конкретної законодавчої норми, позаяк незнання закону не звільняє від кримінальної відповідальності [153, с. 128]. Відомо, що протягом тривалого часу застосування насильства в сім'ї

вважалось особистою справою кожного, було, так званим, елементом «виховання» та не підлягало публічному обговоренню.

Відповідно, на державному рівні не захищалися інтереси особи, потерпілої від цього протиправного явища. Водночас не можна стверджувати, що з уведенням до КК України норми про домашнє насильство ситуація докорінно змінилася, оскільки, скажімо, заподіяння фізичного насильства у сфері родинно-побутових відносин отримувало кримінально-правову оцінку за нормами Розділу II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи». Тобто спершу (до набуття чинності норми про домашнє насильство) кримінально-карані випадки домашнього насильства «розпорошувалися» з-поміж інших насильницьких кримінальних правопорушень, і тільки спеціальні дослідження у цій галузі, що ініціювалися, зазвичай, міжнародними організаціями та проводилися за їхній рахунок, дали змогу сформувати певне уявлення про стан справ у цій галузі [18, с. 12]. У будь-якому разі особа усвідомлює, що її діяння є протиправними та завдають страждань, відтак з боку суспільства та держави оцінюються як суспільно небезпечні. Так, обвинувачений Ф., котрий уже неодноразово відбував покарання, зокрема останнього разу за вироком Шевченківського районного суду м. Львова від 11.03.2021 за ст. 126-1 КК України, не став на шлях виправлення та знову скоїв умисний злочин проти життя та здоров'я – домашнє насильство. Ф. 30.08.2022, діючи умисно, усвідомлюючи свою перевагу щодо фізичного розвитку, на ґрунті неприязних стосунків, вчинив фізичне насильство стосовно своєї матері, яке виявилось у принижуванні, словесних образах, нецензурному висловлюванні, словесних погрозах та залякуванні фізичним насильством, що призвело до психічних страждань, та полягало у заподіянні тілесних ушкоджень у вигляді одного синці на правому передпліччі, одного синця на лівому плечі, одного синця на четвертому пальці лівої кисті, що належать до легкого ступеня тяжкості, які призвели до погіршення якості життя потерпілої особи. Також Ф.

виносив з дому і здавав до ломбарду побутові речі, якими потерпіла користувалася [61]. Отож, із наведеного очевидно, що винний свідомо та цілеспрямовано вчиняв домашнє насильство стосовно своєї матері.

Щодо мети та мотиву вчинення кримінального правопорушення, то загальновідомо, що такі мають кримінально-правове значення лише у разі, коли є безпосередня вказівка у тексті диспозиції статті КК України. Мотив кримінального правопорушення розглядають як внутрішнє спонукання суб'єкта, обумовлене певними потребами, що викликає в нього впевненість щодо вчинення суспільно небезпечного діяння та яким він керується під час вчинення посягання. Здебільшого мотив свідчить про антисоціальну спрямованість особи, наявність у неї відповідного стандарту злочинного результату та наміру його досягти [310, с. 134]. Своєю чергою, мета кримінального правопорушення є уявленням про результат, якого бажає досягти особа, суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення, усвідомлену винним шкоду; вона є відповіддю на питання, заради чого винна особа вчиняє посягання [159, с. 182–183]. Щоправда, в аналізованому складі злочину мотив і мета не набувають статусу обов'язкових ознак. Однак, відомо, що різновидом психічного домашнього насильства є погроза, яка вчиняється з метою залякування. У зв'язку з цим логічно виникає питання, як бути у випадках, коли під час застосування домашнього насильства у виді погроз мета особи має суспільно-корисний характер. Так, для прикладу, батько позбавляє волі сина, залякує останнього, при цьому прагне змусити його припинити вживати наркотичні засоби. У такому разі, видається, можна стверджувати про наявність обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, а саме крайньої необхідності (батько, застосовуючи фізичне насильство, завадив останньому вжити наркотичний засіб). Однак слід пам'ятати, що будь-яка поведінка має чіткі межі дозволеного. Адже інколи дії, вчинені заради досягнення суспільно-корисної мети, є невиправданими та підлягають кримінально-правовій оцінці

(для прикладу, дружина покинула чоловіка і для збереження сім'ї останній її переслідує, погрожуючи заподіянням фізичної шкоди).

Під час аналізу ознак суб'єктивної сторони складу домашнього насильства виникає потреба у вирішенні питання, чи слід враховувати при констатації наявності в діях особи розглядуваного складу злочину здатність потерпілої особи усвідомлювати суспільно-небезпечний характер вчиненого діяння, зокрема його образливий характер, погрози тощо. Так, для прикладу, чи отримають дії винного кримінально-правову оцінку за ст. 126-1 КК України, якщо останній систематично застосовував до своєї сестри, яка страждає на психічну хворобу у виді глибокої розумової відсталості, психічне насильство (словесні образи, погрози тощо). З огляду на те, що домашнє насильство є злочином із матеріальним складом, то в такому разі будуть відсутні суспільно небезпечні наслідки, які передбачені у диспозиції ст. 126-1 КК України. Вважаємо, що за таких умов формула кваліфікації має виглядати так: ч. 2 ст. 15 – ст. 126-1 КК України (закінчений замах на домашнє насильство). Тобто винний виконав усі дії, які вважав за необхідне для доведення злочину до кінця, однак наслідки у виді психічних страждань не настали через об'єктивні обставини (психічна хвороба потерпілої).

Отож, розгляд суб'єктивної сторони складу домашнього насильства засвідчує, що таке посягання характеризується умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу, що очевидно з аналізу його інтелектуальної ознаки. З огляду на аналіз норми про домашнє насильство, мотив і мета, у зв'язку з відсутністю законодавчої вказівки у ст. 126-1 КК України, кримінально-правового значення не мають.

Висновки до другого розділу

Аналіз об'єкта складу злочину «Домашнє насильство» дав змогу зробити висновок, що ст. 126-1 КК України відповідає розміщенню у Розділі II Особливої частини КК України, оскільки економічне насильство, передусім, слід розглядати не як економічне правопорушення, а насильницькі дії, які неминуче викликають страждання у потерпілої особи, а відтак завдають шкоди його здоров'ю.

Вивчення змісту та структури відповідних суспільних відносин, які підпадають під кримінально-правову охорону, дало змогу встановити, що суб'єктами відносин є держава, в особі спеціально уповноважених органів, які зобов'язані вживати заходів, спрямованих на захист сім'ї, дитинства, батьківства тощо та створювати умови для повноцінного розвитку і зміцнення сім'ї, та суспільство, яке має бути інформоване про форми і причини домашнього насильства та мати розуміння щодо його змісту, а також нетерпимо ставитись до будь-яких його виявів. Відтак предметом таких відносин є сімейні чи близькі відносини, де потерпіла особа зазнає систематичних фізичних та (або) психічних страждань і часто перебуває у безвихідній ситуації. Соціально значуща діяльність полягає в обов'язку держави ефективно реагувати на факти домашнього насильства та усуненні перед суспільством стереотипів щодо бачення домашнього насильства як сімейної суперечки та усвідомлення того, що таке діяння є злочином, а не приватною справою кожного.

Здійснено аналіз поняття «потерпілий від домашнього насильства», яким, відповідно до ст. 126-1 КК України, є подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. При цьому сімейні відносини характеризуються

особистими усталеними зв'язками членів сім'ї. Їх виникнення пов'язане, насамперед, із настанням юридичних фактів (скажімо, виникненню батьківських правовідносин передуює факт народження дитини; ухвалення рішення суду про визнання батьківства). «Сімейні відносини» та «близькі відносини» співвідносяться як частина і ціле, оскільки до близьких осіб належать як члени сім'ї, так і особи, які мають інші зв'язки з такою особою (крім кровного та соціального споріднення).

Під час розгляду об'єктивної сторони складу домашнього насильства проаналізовано його види: фізичне, психічне, економічне. Обґрунтовано позицію, що на законодавчому рівні допущено термінологічну неточність під час використання у диспозиції ст. 126-1 КК України та Законі України від 07.12.2017 терміна «психологічне насильство». Відтак, із огляду на семантичний аналіз, запропоновано вживання терміна «психічне насильство». Доведено, що «образа» та «приниження» як різновиди психічного насильства характеризуються однаковим змістом, адже, приниження – це завжди образа. І навпаки, складно змодельовати ситуацію, коли людину ображають і це не принижує її. Встановлено, що фінансовий контроль за витратами варто розглядати як економічне насильство у тому разі, коли йдеться не лише про погіршення якості життя потерпілого, а й коли такий стан речей супроводжується пригніченим станом жертви, систематичним нагадуванням про те, що вона залежить від кривдника і лише він має право вирішувати питання щодо розподілу коштів і витрат, тощо.

Під час характеристики суб'єкта складу домашнього насильства, констатовано, що йому притаманні як загальні, так і спеціальні ознаки. Однак коло суб'єктів домашнього насильства все-таки є вузьким, аніж коло потерпілих, адже окрема категорія осіб через свої вікові особливості, фізичні чи психічні властивості не може визнаватися суб'єктом аналізованого

посягання, навіть якщо належить до одного з подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах (малолітні та особи, які перебувають у безпорадному стані).

Аналіз чинної редакції ст. 126-1 КК України через опис ознак об'єктивної сторони дав підстави стверджувати, що для домашнього насильства характерна умисна форма вини у виді прямого чи непрямого умислу. Застосовуючи домашнє насильство, суб'єкт посягання демонструє нехтування загальними правилами співжиття у сімейному чи близькому колі через свободу вибору діяти поза порядком відповідних суспільних відносин. Особа також розуміє, що її дії є поширеною формою порушення основоположних прав людини. Відтак винна особа усвідомлює, що її дії засуджуються з боку суспільства, яке визнає домашнє насильство аморальним злочинним явищем.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ, КАРАНОСТІ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

3.1 Кримінально-правова кваліфікація домашнього насильства

Всебічність кримінально-правового дослідження відповідальності за домашнє насильство зумовлює потребу в розгляді питань кримінально-правової кваліфікації такого посягання, яка є одним із основних етапів застосування кримінально-правової норми. За твердженням П. Л. Фріса, вона дає змогу на практиці реалізувати такі принципи кримінально-правової політики, як соціальна справедливість, зменшення репресії, диференціація та індивідуалізація відповідальності та покарання, а також окреслює весь подальший процес застосування кримінально-правової норми, тобто кримінально-правову політику на рівні застосування КК України під час розгляду кримінального провадження [318, с. 34]. Безумовно, правильна кримінально-правова кваліфікація є головним завданням правозастосовних органів та в подальшому слугує підставою для обґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності та застосування інших заходів кримінально-правового характеру. Кримінально-правова кваліфікація буде повною, якщо, по-перше, кримінально-правовій оцінці підлягали всі вчинені особою діяння, по-друге, під час її здійснення застосовано всі чинні правові норми, по-третє, вона досягла того ступеня довершеності, коли вже не може бути змінена, уточнена, доповнена [206, с. 415–416].

Не вдаючись до аналізу теоретичних аспектів кримінально-правової кваліфікації, оскільки це питання неодноразово висвітлювалось науковцями, зазначимо, що така не може здійснюватися в довільній формі, а має відповідати певним вимогам, які стосуються застосування положень Загальної та Особливої частини КК України. В її основу покладено наукові позиції, виокремлені

В. О. Навроцьким, які, без сумніву, можна вважати фундаментальними. Кримінально-правова кваліфікація трактується як кримінально-правова оцінка діяння (поведінки) особи шляхом встановлення його кримінально-правових ознак, визначення кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, та встановлення відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння (поведінки) ознакам (вимогам) конкретної кримінально-правової норми [311, с. 14].

Кваліфікація будь-якого кримінального правопорушення поділяється на декілька, зокрема: 1) обрання правової норми (упорядкування зібраних фактичних даних, висунення варіантів кваліфікації, розмежування складів кримінальних правопорушень, встановлення правової норми, що підлягає застосуванню); 2) визначення відповідності між ознаками суспільно небезпечного діяння і кримінально-правовою нормою (доведення наявності ознак складу кримінального правопорушення; визначення його стадії, встановлення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння); 3) юридичне закріплення результатів кваліфікації (формулювання результатів кваліфікації та обґрунтування кваліфікації) [204, с. 34–35].

Утім, такий алгоритм кримінально-правової кваліфікації слід застосувати у випадках, коли йдеться про оцінку фактичних обставин вчиненого кримінально-протиправного діяння конкретною особою. У рамках нашого дослідження розглядатимуться окремі етапи кримінально-правової кваліфікації, серед яких власне оцінка діяння, яке передбачене декількома нормами, розмежування складу домашнього насильства від інших складів кримінальних правопорушень тощо. Попередньо у дослідженні вказувалося на низку назрілих питань, які потребують вирішення та стосуються кримінально-правової оцінки домашнього насильства. З огляду на це, їх розгляд слід здійснювати шляхом постановки питання та, відповідно, викладення власного бачення.

1. Кваліфікація домашнього насильства з урахуванням системних зв'язків норми про домашнє насильство.

Конкуренція кримінально-правових норм трактується як зумовлена у кримінальному законодавстві наявність щонайменше двох кримінально-правових норм, що врегульовують одне питання, нетипова в правозастосуванні ситуація, за якої під час кримінально-правової оцінки одного суспільно небезпечного діяння на застосування претендують дві (чи більше) функціонально пов'язані чинні кримінально-правові норми [185, с. 8]. Очевидно, що вибір необхідної кримінально-правової норми, яка підлягає застосуванню, часто є складним процесом, що полягає у розмежуванні окремих ознак складів кримінальних правопорушень. А тому, безсумнівно, завданням законотворця є закріплення такого співвідношення між складами кримінальних правопорушень зі спільними ознаками, яке б не створювало труднощів під час здійснення кримінально-правової кваліфікації, забезпечувало б сталість та однастайність судової практики та давало змогу отримати той очікуваний результат, якого першочергово намагався досягти законодавець.

У кримінально-правовій теорії традиційно виокремлюють таку класифікацію конкуренції кримінально-правових норм: а) загальної та спеціальної; б) цілого та частини (норми-цілого та норми-частини); в) спеціальних кримінально-правових норм (конкуренція кримінально-правових норм із кваліфікуючими ознаками, конкуренція спеціальних норм із привілейованими та кваліфікуючими ознаками тощо) [286, с. 138]. Норми, що регулюють відносно однорідні явища, є загальними та спеціальними кримінально-правовими нормами. Водночас рід відносин регулює загальна норма, а спеціальна – видову групу цього роду, тобто взаємозв'язок між загальною та спеціальною нормами визначається співвідношенням понять «рід – вид». Спеціальна норма наділена всіма ознаками загальної норми, однак конкретизує одну чи декілька її ознак [311, с. 138]. Своєю чергою, конкуренція

норм про ціле і частину є різновидом конкуренції статей, за якої вчинене кримінальне правопорушення передбачене декількома (щонайменше двома) статтями Особливої частини, з яких одна охоплює все посягання, а інші – його частину або ж всі частини [204, с. 429–430]. Зрештою, конкуренція декількох спеціальних норм утворюється, коли діяння особи одночасно підпадає під ознаки двох або більше юридичних складів кримінальних правопорушень, які є спеціальними. У такому разі перевагу має та норма, яка містить більш деталізований опис елементів складу кримінального правопорушення. За конкуренції обтяжуючих та пом'якшуючих відповідальність обставин, діяння кваліфікується за нормою, що передбачає пом'якшуючі обставини, які мають перевагу над обставинами, що обтяжують відповідальність [266, с. 146–147].

Визначення виду конкуренції має ґрунтуватися на способах вчинення домашнього насильства, що передбачені у ст. 126-1 КК України. Так, у разі застосування фізичного насильства, із огляду на зміст його тлумачення (п. 17 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017), норма про домашнє насильство є спеціальною за ознакою потерпілого щодо норми про тяжке тілесне ушкодження (ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122), умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125), побой і мордування (ст. 126), катування (ст. 127), залишення в небезпеці (ст. 135), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146). Втім, із огляду на аналіз санкції ст. 126-1 КК України, можна зробити висновок, що така поступається за ступенем суспільної небезпеки санкціям ст. ст. 121, 122, 127, 135, 146 КК України. Водночас вона є кваліфікованою лише щодо санкції ст. 125, ч. 1 ст. 126 та ч. 1 ст. 136 КК України. А отже, можна зробити висновок, що фізичне насильство у складі злочину «домашнє насильство» не охоплює всіх проявів, що передбачені п. 17 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017. З іншої сторони, наслідки, які виокремлені

у диспозиції ст. 126-1 КК України у виді фізичних або психічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, притаманні також і в разі завдання різного ступеня тілесних ушкоджень. Відповідні суперечності призводять до неправильного застосування кримінально-правових норм і, безумовно, є інструментом для порушення прав та законних інтересів людини.

Відтак сумнівною є позиція деяких авторів, які, зважаючи на законодавче визначення фізичного насильства, дії, що полягають у незаконному позбавленні волі (ст. 146), спричиненні тілесних ушкоджень (ст. 121, ст. 122) тощо, пропонують відносити до поняття «домашнє насильство», а також зазначають, що вони мають отримати кримінально-правову оцінку за сукупністю [194, с. 384]. Однак, видається, якщо фізичне насильство охоплює усі прояви, перелічені у п. 17 ч. 1 ст. 1 зазначеного вище Закону, то кваліфікація за сукупністю є недопустимою, адже порушується принцип заборони подвійного інкримінування. Власний погляд на це питання пропонує І. З. Сень, наголошуючи, що найлогічнішим вирішенням цього питання видається кваліфікація за загальними нормами ст. ст. 121, 122, ч. 2 ст. 126, ст. 127, ст. 146 КК України. Утім, авторка також вказує, що такий висновок теж не є унітарний, оскільки недопустимо кваліфікувати певні діяння за загальною нормою, якщо наявні всі ознаки спеціальної. Крім того, на думку вченої, таке рішення порушуватиме такий принцип кримінально-правової кваліфікації, як вирішення спірних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються. А тому дослідниця пропонує надавати перевагу під час кваліфікації ст. 126-1 КК України [260, с. 139].

Така позиція формально є слушною, однак вразливою для критики, оскільки в такому разі, скажімо, заподіяння матері тяжкого тілесного ушкодження сином отримає кримінально-правову оцінку за ст. 126-1 КК України, санкція якої є явно більш привілейованою, ніж санкція ст. 121 КК України. З огляду на це, цілковито виправданими та назрілими є попередньо зазначені у роботі пропозиції відмовитися від вказівки на термін «фізичне насильство» у диспозиції ст. 126-1 КК України. Відтак буде усунуто проблему

небажаної конкуренції за ознакою фізичного насильства. На цьому етапі, задля уникнення відповідних протиріч, обсяг поняття фізичного насильства у складі злочину «домашнє насильство» слід визначати, зважаючи на ознаки складу відповідного кримінального правопорушення та санкцію статті ст. 126-1 КК України. Звідси, норма про домашнє насильство буде спеціальною за ознакою потерпілого та систематичності лише із нормами про умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125), побої і мордування (ч. 1 ст. 126), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ч. 1 ст. 136).

Отож, у разі, якщо особа спричинить потерпілому (одному із подружжя чи колишнього подружжя або іншій особі, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах) середньої тяжкості тілесні ушкодження, то її дії слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 122 КК України та з урахуванням обставини, що обтяжує покарання, передбаченої у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України, оскільки санкцією ст. 126-1 КК України не охоплюється відповідне кримінальне правопорушення, що становить зміст фізичного насильства. Крім того, норма про домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) перебуває у співвідношенні конкуренції двох спеціальних норм (ч. 2 ст. 126, ст. 127 КК України) – побої за ознаками спеціального потерпілого (ст. 126-1); побої за ознаками мордування (ч. 2 ст. 126, ст. 127 КК України). Відтак перевагу слід надавати нормі, яка встановлює більш сувору відповідальність.

Аналіз судової практики засвідчує наявність певних протиріч, що виникають під час кримінально-правової оцінки виявів домашнього фізичного насильства, позаяк у одних випадках кримінально-правову оцінку за сукупністю (ст. 126-1 та ст. 125 КК України) отримає заподіяння легкого тілесного ушкодження під час застосування домашнього насильства, натомість в інших – за ст. 126-1 КК України. Так, вироком Володимирецького районного суду Рівненської області від 05.10.2020 Ю. визнано винними за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 125 та ст. 126-1 КК

України. Зокрема обвинувачений неодноразово притягувався до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП за вчинення домашнього насильства стосовно своєї дружини, водночас, перебуваючи за адресою спільного місця проживання, умисно вчинив насильство, що виявилось у безпідставних словесних образах, нецензурній лайці на адресу потерпілої та погрозах фізичною розправою, що спричинило потерпілій психічні страждання та погіршення якості її життя. 03.03.2020 Ю. на ґрунті ревнощів та раптово виниклих неприязних взаємин, вчинив сварку з дружиною С., під час якої завдав останній удари ногою по лівій нозі, а також декілька ударів кулаками по тілі, внаслідок чого заподіяв останній тілесні ушкодження у вигляді: синців у ділянці лівого стегна, лівого передпліччя та правого плеча, які згідно з п. 2.3.5. Правил судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6, належать до категорії легких тілесних ушкоджень [33]. Водночас за вчинення аналогічних насильницьких дій, що спричинили легкі тілесні ушкодження потерпілому, вироком Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.08.2021 особу було засуджено тільки за ст. 126-1 КК України [53]. А отже, можна дійти висновку, що одні й ті самі суспільно небезпечні дії отримують різну кримінально-правову оцінку, що є недопустимим. Утім, із огляду на аналіз санкцій ст. 125 та ст. 126-1 КК України, можна зробити висновок, що заподіяння легкого тілесного ушкодження має охоплюватися складом злочину «домашнє насильство», адже санкція відповідної норми, так би мовити, «поглинає» санкцію норми про умисне легке тілесне ушкодження.

Водночас у теорії кримінального права Н. Довгань-Бочковою стверджується, що, як ознака об'єктивної сторони складу злочину «домашнє насильство», фізичне насильство має збігатися за змістом із поняттям «насильство», яке є ознакою об'єктивної сторони інших складів кримінальних правопорушень. Авторка наголошує, що визначення того, що насильство є домашнім, уточнює потерпілого,

однак не може змінювати зміст поняття насильства, яке на законодавчому рівні використовується в інших нормах КК України. В протилежному разі, на думку дослідниці, в такий спосіб виникає порушення правил логіки та принципу чіткості та уніфікації законодавчої термінології [98, с. 195]. З огляду на те, що кожне поняття має мати стає змістове значення, окреслена позиція Н. Довгань-Бочковою, є раціональною. Своєю чергою, поняття насильства характеризується широким колом суспільно небезпечних дій. Відтак кожен конкретний випадок застосування насильства потребує оцінки. Скажімо, у ст. 126 КК України катування, заподіяння тяжкого тілесного ушкодження тощо не охоплюються поняттям «інші насильницькі дії», а мають бути рівноцінними та тотожними за ступенем суспільної небезпеки мордуванню та побоям. Те саме можна стверджувати про «застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого», яке не включає заподіяння середньої тяжкості чи тяжкого тілесного ушкодження. Отже, «рівень» насильства потрібно визначати з огляду на ознаки складу відповідного кримінального правопорушення та санкцію статті, позаяк вказання у диспозиції статті на поняття «насильство» не свідчить про те, що в цьому разі воно охоплює всі його вияви, починаючи від побоїв і завершуючи умисним вбивством.

У разі застосування психічного насильства, норма про домашнє насильство перебуває з нормами про погрозу вбивством та погрозу знищенням майна у конкуренції загальної (ст. 129, ст. 195 КК України) та спеціальної (ст. 126-1 КК України) норм за ознакою потерпілого та систематичності. Аналіз ст. 129 КК України засвідчує, що предметом цього кримінального правопорушення є чуже майно, а не те, що є у спільній сумісній власності винної та потерпілої осіб. Однак, видається, що погрозу знищення навіть чужого майна можна трактувати як вияв психічного насильства. Так, приміром, чоловік погрожує дружині спалити автомобіль, який вона взяла у подруги у тимчасове користування. У кримінально-правовій літературі наголошується, що погроза вбивством, знищенням майна потребує додаткової кваліфікації за ст. ст. 129, 195 КК України [101, с. 72].

Водночас така позиція не є слушною, оскільки такі дії мають отримати кримінально-правову оцінку лише за ст. 126-1 КК України, позаяк погроза, зокрема й вбивством, охоплюється поняттям «психічне насильство». Попри те, варто акцентувати на ще один важливий момент. У диспозиції ст. 126-1 КК України йдеться про систематичність такого насильства (три і більше разів). Відтак ознака систематичності має надавати цьому злочину більшої суспільної небезпечності. А тому у разі одноразового факту психічного насильства щодо одного із подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, зокрема, яке полягає у погрозі вбивством, дії винної особи мають кваліфікуватися за ст. 129 КК України та з урахуванням обставини, що обтяжує покарання, передбаченої у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України. Як приклад, наведемо вирок Іллінецького районного суду Вінницької області від 16.07.2021. Так, Ю., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого проживання, на ґрунті раптово виниклого умислу на погрозу вбивством, під час словесної суперечки зі своєю колишньою дружиною С., усвідомлюючи протиправність своїх дій та можливі суспільно небезпечні наслідки, взяв зі столу на кухні кухонний ніж та почав ближче підходити до потерпілої, розмахуючи перед її обличчям ножем, словесно погрожуючи при цьому фізичною розправою, тим самим підтверджуючи готовність до вчинення насильницьких дій. Внаслідок чого С., злякавшись за своє життя, вибігла на подвір'я з будинку, а Ю. побіг за нею услід, висловлюючись на її адресу погрозою вбивством. За вирокom суду Ю. було визнано винним у вчиненні кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 129 КК України, – погроза вбивством [40]. Як очевидно, суд правильно кваліфікував дії особи за ст. 129 КК України, оскільки погроза вбивства мала одноразовий вияв. Щоправда, у формулі кваліфікації суд упустив той момент, що кримінальне правопорушення вчинено стосовно колишньої дружини обвинуваченого. А тому має враховуватись одна із обставин, яка обтяжує покарання, – вчинення кримінального правопорушення щодо

подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах.

Якщо наявні систематичні випадки застосування психічного насильства (погроза вбивством, погроза пошкодження майна), тоді дії винної особи мають отримати кримінально-правову оцінку за ст. 126-1 КК України. Таке рішення було прийняте вироком Герцаївського районного суду Чернівецької області від 03.12.2020 щодо чоловіка, який систематично погрожував фізичною розправою та залякував свою дружину [40].

Водночас доводиться констатувати, що у судовій практиці трапляються помилки під час здійснення кримінально-правової кваліфікації проявів домашнього насильства. Так, вироком Іршанського районного суду Закарпатської області від 06.08.2020 встановлено, що П., перебуваючи у будинку за місцем свого проживання, на ґрунті особистих неприязних стосунків, що виникли внаслідок сварки між ним та його матір'ю, із якою проживають разом, маючи намір викликати в матері реальне побоювання за власне життя та посягаючи на її особисту безпеку, підійшов до неї, схопив своїми руками її за горло та, сильно стиснувши, почав погрожувати останній вбивством, викликавши відтак в неї відчуття тривоги, позаяк вона сприйняла погрозу вбивством як реальну. П. раніше притягувався до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП за вчинення домашнього насильства. Водночас у період із 08.02.2020 до 12.02.2020, навмисно, безпідставно, систематично вчиняв психічне насильство стосовно своєї матері, що зумовила психічні страждання останньої. Дії П. органом досудового розслідування та судом кваліфіковано за ст. 126-1 «Домашнє насильство» та ст. 129 «Погроза вбивством» КК України [42]. Однак, видається, що така кваліфікація дій винної особи є порушенням принципу *non bis in idem*. З огляду на те, що особа притягувалася до адміністративної відповідальності за домашнє насильство, черговий акт такого (погроза вбивством) має кваліфікуватися за ст. 126-1 КК України.

Щодо економічного домашнього насильства, то норма про таке перебуває у конкуренції загальної (ст. 126-1 КК України) та спеціальної (ст. 150 «Експлуатація дітей», ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», ст. 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків», ст. 167 «Зловживання опікунськими правами» КК України) норм. Тому, якщо економічне насильство полягає в ухиленні від сплати аліментів, експлуатації дітей тощо, у такому разі дії винної особи мають отримати кримінально-правову оцінку за спеціальною нормою – ст. 164 чи ст. 150 КК України.

2. Кваліфікація домашнього насильства за наявності ознаки систематичності

У доктрині кримінального права неодноразово висловлювалися питання, чи потрібно враховувати випадки притягнення особи до адміністративної відповідальності в контексті систематичності для кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України [269, с. 547; 1, с. 43–44]. Іншими словами, як діяти у ситуації, якщо наявні три випадки прояву насильства із заподіянням фізичних чи психічних страждань, за які особу було притягнуто до адміністративної відповідальності; чи за таких умов дії особи охоплюватимуться складом злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України? Деякі науковці обстоюють позицію, що у разі притягнення до кримінальної відповідальності порушуватиметься принцип «non bis in idem» (заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння), оскільки в першому випадку за вчинення домашнього насильства до особи застосовано адміністративне стягнення, а згодом за сукупність таких дій – покарання, визначене в межах санкції ст. 126-1 КК України.

Щодо цього є деякі роз'яснення у Постанові Верховного Суду від 25.02.2021 у справі № 583/3295/19. Зокрема у ній зазначено, що словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» є описом діяння. Кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту

вчинення втретє хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичне, психологічне чи економічне), внаслідок якого настав принаймні один із зазначених у законі наслідків. Водночас неважливо, чи був відображений в обмежувальному приписі, адміністративному протоколі або іншому документі факт перших двох випадків насильства. Документальне засвідчення має значення для доказування систематичності, однак не більше ніж інші докази, передбачені законом [232].

У доктрині кримінального права побутує думка, що під час вирішення питання щодо того, чи є наявність постанов про визнання кривдника винуватим у вчиненні адміністративного правопорушення за ст. 173-2 КК України підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства, насамперед, потрібно з'ясувати, чи були потерпілій особі завдані суспільно небезпечні наслідки, зазначені у ст. 126-1 КК України. Зокрема, О. Біловол стверджує, що не всі діяння фізичного, психологічного або економічного змісту, що вчиняються систематично під час домашнього насильства, регламентованого ст. 173-2 КУпАП, автоматично означають кваліфікацію за ст. 126-1 КК України [16, с. 247]. Ймовірно, така позиція вченого ґрунтується на тому, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони домашнього насильства є суспільно небезпечні наслідки. Відтак, на думку науковця, в подальшому не мають виникати підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за домашнє насильство, якщо до особи було застосовано адміністративне стягнення за фактом вчинення домашнього насильства (ст. 173-2 КУпАП) без спричинення потерпілій особі наслідків, визначених у диспозиції ст. 126-1 КК України [16, с. 247].

Загалом відсутність однотайності думок щодо розуміння ознаки систематичності зумовлює чимало проблем під час застосування норми про домашнє насильство. Зокрема, непоодинокими є випадки, коли допускаються помилки у кваліфікації діяння як такого, яке має систематичний характер. Так, вироком Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 23.03.2020 П.

було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, та призначено покарання у виді позбавлення волі строком 1 рік. Утім, за ухвалою Сумського апеляційного суду від 29.09.2020 вирок суду першої інстанції за ст. 126-1 КК України стосовно П. було скасовано, а кримінальне провадження згідно з п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України закрито у зв'язку з відсутністю в діях особи складу кримінального правопорушення.

Апеляційний суд у своїх доводах вказав, що за всі правопорушення, вчинені до 21.10.2019, П. був притягнутий до адміністративної відповідальності і на нього накладено адміністративне стягнення (постанови Охтирського міськрайонного суду Сумської області від 02.08.2019 та 15.10.2019), а вчинене 21.10.2019 домашнє насильство через відсутність такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, як систематичність, з огляду на принцип «*non bis in idem*», не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. Крім того, суд зазначив, що основою обвинувачення П. за ст. 126-1 КК України є саме ті факти домашнього насильства (окрім насильства, вчиненого 21.10.2019), які були підставою для застосування адміністративних стягнень, що вказує, своєю чергою, на те, що особа двічі притягається до юридичної відповідальності (адміністративної за формою, однак за змістом кримінальної) за одні й ті самі правопорушення.

У касаційній скарзі на ухвалу суду апеляційної інстанції вказано, що суд під час ухвалення рішення не звірив фактичні обставини правопорушення в адміністративному та кримінальному провадженнях, не уточнив наявності у цій справі умов, які не виключають подвійного провадження в рамках адміністративного та кримінального права, не врахував, що П. не притягувався до адміністративної відповідальності за фактом вчинення домашнього насильства 21.10.2019, його систематичні дії призвели до психічних страждань потерпілої та погіршення якості її життя, тобто до наслідків, що не регламентовані ч. 2 ст. 173-2 КУпАП. Відтак Верховний Суд колегією суддів Другої судової

палати Касаційного кримінального суду на підставі зазначеного вище ухвалив рішення про скасування ухвали Сумського апеляційного суду від 29.09.2020 стосовно П. і призначив новий розгляд у суді апеляційної інстанції [232]. Очевидно, що рішення суду апеляційної інстанції є необґрунтованим. Попри те, що кривдника неодноразово було притягнуто до адміністративної відповідальності, він після цього все-таки продовжував вчиняти домашнє насильство стосовно потерпілої, що є свідченням послідовності та системності таких протиправних дій. Більше того, за останній факт домашнього насильства (21.10.2020) не був притягнутий до жодного виду відповідальності. А отже, є всі підстави вважати, що в діях підсудного є ознаки складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України.

Норми про домашнє насильство (ст. 126-1 КК України та ст. 173-2 КУпАП) є дещо нечіткими та не цілком зрозумілими, відтак щодо вказаних питань виникають дискусії. Так, у ч. 1 ст. 173-2 КУпАП йдеться про вчинення домашнього насильства ... (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпіла особа має право, передбачене законом, тощо), внаслідок якого могла бути чи була завдана шкода фізичному чи психічному здоров'ю потерпілої особи [141]. Із огляду на зазначене можна стверджувати, що дії особи будуть підпадати під ознаки норми про домашнє насильство у разі, якщо вона вчинить будь-яке діяння фізичного, психічного або економічного характеру, що не завдасть образи, однак водночас може спричинити шкоду фізичному чи психічному здоров'ю.

Щодо вказаного виникають сумніви з огляду на такі підстави. По-перше, ймовірно, складно змодельовати ситуацію, коли до особи застосовують насильницькі дії і це не завдає їй образи. Адже згодом потерпіла особа звертається до компетентних органів для захисту від домашнього насильства. Отож, вважаємо, що в таких випадках завжди є наслідки у виді психічних страждань. По-друге, формулювання «застосування насильства, що не

спричинило тілесних ушкоджень» дає змогу стверджувати, що такі дії можуть полягати у завданні ударів, побоїв, щипання тощо, тобто усі ті, що охоплюються складом злочину «домашнє насильство», що свідчить про нівелювання меж між аналізованим складом злочину та складом адміністративного правопорушення. Фактично, дії, які полягають у «застосуванні насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень» (ст. 173-2 КУпАП) мають отримати не адміністративно-правову оцінку, а кримінально-правову, скажімо, побої і мордування (ст. 126 КК України) чи катування (ст. 127 КК України). Більше того, вважаємо, що, з огляду на важливість об'єкта посягання, застосування насильства завжди має тягнути кримінально-правові наслідки. А тому передбачення адміністративної відповідальності за дії, які становлять суспільну небезпеку, суперечить положенням ч. 2 ст. 9 КУпАП, відповідно до яких адміністративна відповідальність настає у випадку, якщо порушення за своїм характером не тягнуть за собою настання кримінальної відповідальності [141].

Зазначене вище дає підстави для визначення гіпотези, що склад злочину «Домашнє насильство» та склад кримінального правопорушення «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» вирізняє лише ознака систематичності вчинення фізичного, психічного або економічного насильства.

Загалом можна констатувати, що поява в КУпАП норми про домашнє насильство (ст. 173-2) створює в КК України адміністративну преюдицію. У кримінальному праві преюдиціальний зв'язок між декількома аналогічними деліктами, вчиненими впродовж певного (визначеного законом) періоду після застосування до винної особи адміністративного стягнення за одне з правопорушень, унаслідок чого вчинене кваліфікується як злочин і до винної особи застосовуються засоби кримінально-правового впливу, вважається адміністративною преюдицією в кримінальному праві [198, с. 142]. Утім, як слушно зауважує В. О. Навроцький, навіть тоді, коли особа не притягалася до

адміністративної відповідальності за перше правопорушення, формально може настати кримінальна відповідальність. Проте внаслідок цього виникає проблема радше не матеріально-правового, а процесуального змісту – доказування того, що відповідне діяння було вчинено двічі. Зрозуміло, що найпростіший спосіб реалізації цього є за умови, що перше діяння отримало належну правову оцінку, факт правопорушення зафіксовано під час притягнення порушника до юридичної відповідальності відповідного виду. Більше того, факт неpritягнення особи за попереднє правопорушення до юридичної відповідальності не змінює змісту складу кримінального правопорушення, що утворений із декількох порушень, кожне з яких становить собою адміністративний проступок [204, с. 370].

Отже, вважаємо, що ознака систематичності є криміноутворюючою, якщо діяння вчинено втретє. Тобто, якщо особу двічі було притягнуто до адміністративної відповідальності за фактом домашнього насильства, то застосування фізичного насильства втретє утворюватиме склад злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України. Відтак притягненню особи до кримінальної відповідальності за домашнє насильство передує умова, що її попередньо за останній випадок не було піддано покаранню, тобто не притягнуто до жодного виду відповідальності. А отже, якщо стосовно особи-кривдника тричі було винесено постанову про визнання її винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, і на тій підставі притягнуто до кримінальної відповідальності, то очевидно йдеться про порушення принципу «non bis in idem».

Підсумовуючи, наголосимо, що третій випадок застосування домашнього насильства повинен отримати кримінально-правову оцінку, попередніх два – є адміністративним правопорушенням. Щоправда, доводиться констатувати, що правозастосовні органи дещо нехтують ознакою систематичності, створюючи умови, що потурають домашньому насильству та породжують відчуття безкарності кривдника. Підтвердженням вказаного є вирок Київського

районного суду м. Одеси від 19.04.2023, у якому зазначено, що особу 23 рази притягували до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП. На підставі вказаних фактів суд визнав кривдницю винною у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України [43]. Очевидно, що судом не було взято до уваги роз'яснення Постанови Верховного Суду від 25.02.2021, де вказано, що ознака систематичності означає вчинення насильства втретє. Тобто за третім фактом застосування домашнього насильства особу слід було притягнути до кримінальної відповідальності, не очікуючи на інших 20 випадків його застосування. Окрім того, як видається, у цьому випадку наявне порушення принципу «non bis in idem», оскільки за кожен із 23 випадків застосування насильства до потерпілої особи винну особу було притягнуто до адміністративної відповідальності. Відтак особу за їх сукупністю визнано винною за фактом домашнього насильства (ст. 126-1 КК України).

Передбачивши на законодавчому рівні адміністративну відповідальність за вчинення домашнього фізичного насильства, що не має ознак систематичності, законодавець створив для винної особи привілейовані умови, позаяк кримінальна відповідальність за застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, настає лише у разі вчинення таких дій утретє. Така позиція є не зовсім зрозумілою, оскільки згідно з нормами КК України фізичне насильство у будь-яких його проявах карається самотійно. Відтак цілком слушними є пропозиції, висловлені у роботі, про виключення із диспозиції ст. 126-1 КК України поняття «фізичне насильство», яке у разі його застосування потрібно кваліфікувати за іншими нормами КК України без ознаки систематичності. Водночас вважаємо, що необхідно з тексту диспозиції ст. 173-2 КК України виключити ознаку фізичного насильства, позаяк заподіяння будь-якого виду фізичного насильства має мати винятково кримінально-правові наслідки.

3. Кваліфікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

У ст. 126-1 КК України виокремлено ознаку потерпілого (подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), зміст якої більш детально відображено у ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017. Утім, у КК України передбачено кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Такий висновок, насамперед, очевидний із аналізу ст. 91-1 КК України, у якій вказано про можливість застосування обмежувальних заходів в інтересах потерпілого від злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. До них, окрім складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, очевидно, слід відносити такі, які поєднані з обтяжуючою обставиною «вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України) чи містять відповідну кваліфікуючу ознаку у складі кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153 КК України).

Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, у доктрині кримінального права класифікують за такими видами: 1) фізичного характеру (ст. ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 КК України); 2) психічного характеру (ст. ст. 129, 134, 142, 143, 154, 300, 301, 303 КК України); 3) економічного характеру (ст. ст. 150, 150-1, 164, 165, 166, 167, 304 КК України); 4) сексуального характеру (ст. ст. 152, 153, 154 КК України) [65, с. 11; 64, с. 113–114].

Водночас науковці виокремлюють правила кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством:

1) якщо як кваліфікуюча ознака певного складу кримінального правопорушення передбачений спеціальний потерпілий (так званий «домашній»), то кваліфікація здійснюється за статтею, в якій передбачено таку

ознаку [325]. Так, у разі застосування сексуального насильства стосовно особи, з якою винна особа перебуває у близьких відносинах, її дії отримають кримінально-правову оцінку за ч. 2 ст. 153 КК України;

2) якщо домашнє насильство полягає у діянні, що збігається з ознаками іншого складу кримінального правопорушення, однак потерпілий спеціальний, насильство має систематичних характер, і за цей інший злочин максимальна межа санкції нижча чи тотожна санкції ст. 126-1 КК України, то кваліфікація здійснюється тільки за ст. 126-1 КК України (наприклад, систематичне спричинення легкого тілесного ушкодження потрібно кваліфікувати за ст. 126-1 КК України) [324];

3) якщо потерпілий спеціальний, але відсутня ознака систематичності, то кваліфікувати потрібно за відповідною статтею (ст. 115, ст. 121, ст. 122, ст. 127, ст. 135, ст. 136, ст. 146 КК України) із посиланням на ч. 1 п. 6-1 ст. 67 КК України [324]. Так, скажімо, потрібно кваліфікувати за ч. 1 ст. 121 КК України із посиланням на ч. 1 п. 6-1 ст. 67 КК України заподіяння тяжкого тілесного ушкодження колишній дружині. Втім, видається, що в такому разі кваліфікація завжди здійснюватиметься за ст. 121 КК України, незалежно від ознаки систематичності. А отже, ймовірно, чіткішим буде таке міркування: кваліфікація здійснюватиметься за відповідною статтею із посиланням на ч. 1 п. 6-1 ст. 67 КК України, якщо потерпілий спеціальний (один із подружжя чи колишнього подружжя або інша людина, з якою особа перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), і санкція у такій нормі більша, ніж у нормі про домашнє насильство.

Таким чином, аналіз питань кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства дає змогу зробити такі висновки:

– обсяг поняття «фізичне насильство» у складі злочину «домашнє насильство» потрібно визначати, зважаючи на ознаки складу відповідного кримінального правопорушення та санкції ст. 126-1 КК України. Відтак, дії особи мають отримати кримінально-правову оцінку за відповідною статтею

(ст. 115, ст. 121, ст. 122, ст. 127, ст. 135, ст. 136, ст. 146 КК України) та з врахуванням обставини, що обтяжує покарання, передбаченої у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України, якщо санкцією ст. 126-1 КК України не охоплюються інші кримінальні правопорушення, що полягають у насильницьких діях щодо спеціального суб'єкта (подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах).

– у разі одноразового факту психічного насильства стосовно одного із подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, зокрема, яке полягає у погрозі вбивством, дії винної особи мають кваліфікуватися за ст. 129 КК України та з урахуванням обставини, що обтяжує покарання, передбаченої у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України. У разі наявності систематичних випадків застосування психічного насильства (погроза вбивством, погроза пошкодження майна), що надає (чи має надавати) злочину більшої суспільної небезпечності, тоді дії винної особи слід кваліфікувати за ст. 126-1 КК України;

– застосування насильства завжди має спричиняти кримінально-правові наслідки з огляду на важливість об'єкта посягання. Відтак передбачення адміністративної відповідальності за дії, які становлять суспільну небезпеку, суперечить положенням ч. 2 ст. 9 КУпАП, відповідно до яких адміністративна відповідальність настає у разі, якщо порушення за своїм характером не тягнуть за собою настання кримінальної відповідальності [141];

– ознака систематичності є криміноутворюючою, коли діяння вчинено втретє. Тобто, якщо особу було двічі притягнуто до адміністративної відповідальності за фактом домашнього насильства, то застосування фізичного насильства втретє утворюватиме склад злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України. Відтак притягненню особи до кримінальної відповідальності за домашнє насильство передуює умова, що її попередньо за останній випадок не було піддано покаранню, тобто не притягнуто до жодного виду відповідальності.

3.2 Межі караності та призначення покарання за домашнє насильство

Розгляд питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство не вважатиметься вичерпним, якщо не аналізувати межі його караності, що регламентовано у санкції статті Особливої частини КК України. Таке дослідження дасть змогу проаналізувати вид та розмір покарання, обґрунтованість визначення його меж, а відтак його справедливість та ефективність. Отже, метою цієї частини дисертації є розгляд пропорційності покарання у нормі про домашнє насильство, а також розкриття питання призначення покарання за вчинення окресленого посягання.

Загалом потрібно констатувати, що внесок теорії кримінального права у наукове забезпечення процесу конструювання кримінально-правових санкцій не є цілковитим. Про це зазначає М. І. Хавронюк, наголошуючи, що питання наукової обґрунтованості санкцій кримінального закону, якій не приділяється належної уваги, має бути однією з головних проблем теорії кримінального права [322, с. 107]. У доктрині кримінального права побутує думка про декілька істотних причин, що є перешкодами для створення єдиної методики визначення та формування на законодавчому рівні кримінально-правових санкцій, зокрема відсутність єдиного підходу щодо виміру і кримінального правопорушення, і покарання; складність встановлення реальної цінності суспільних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні; неспроможність законодавчо формалізувати велику кількість життєвих ситуацій [192, с. 102–103].

Деякі науковці все-таки предметом наукових розробок обрали дослідження питань щодо принципів побудови кримінально-правових санкцій (Н. А. Орловська, О. О. Книженко, Ю. А. Пономаренко, Ю. В. Філей та інші). Зокрема, О. П. Горох, під час узагальнення головних недоліків санкцій особливої частини КК України доходить висновку, що санкція має бути відповідною суспільній небезпеці вчиненого діяння; поширеності того чи

іншого виду кримінальних правопорушень; має узгоджуватися із санкціями статей про кримінальні правопорушення, схожі за змістом та ступенем суспільної небезпеки; гарантувати можливість індивідуалізації покарання з огляду на можливі вияви кримінального правопорушення в реальності [76, с. 95]. Водночас Н. А. Орловська акцентує на закономірностях, яких потрібно дотримуватися під час встановлення меж караності: що тяжче кримінальне правопорушення, то має бути передбачена менша кількість видів покарань; санкція статті має регламентувати не більше трьох видів основного покарання, що мають мати подібний ступінь суворості; визначення меж покарання має бути відповідним зазначеній вище типовій санкції, із основними покараннями мають узгоджуватися додаткові; додаткове покарання має включатися як факультативне за менш тяжкі кримінальні правопорушення, як обов'язкове – за більш тяжкі [220, с. 30].

У кримінально-правовій санкції відтворюються всі досягнення та невдачі законодавця, позитивні та негативні аспекти соціального конструювання у правовій сфері, позаяк санкції є завершальним результатом окресленої діяльності. Водночас санкції в осередку містять проблемні обставини, які виникають у правозастосовній діяльності [221, с. 7]. Зважаючи на вказане у доктрині кримінального права неодноразово висловлювалася думка, що доволі часто мають вигляд інтуїтивних, не завжди досконалих і продуманих рішення на законодавчому рівні щодо встановлення і покарань за окремі кримінальні правопорушення, і відповідних правил та меж застосування окремих видів покарання загалом [84, с. 217]. Відтак підхід до формулювання санкції статті має бути виважений та ретельний, позаяк, як слушно наголошують В. О. Туляков та А. С. Макаренко, ефективність кримінально-правового впливу на осіб, котрі визнані винними і вчиненні кримінального правопорушення, обумовлюється зокрема й оптимальними межами санкцій кримінального закону, їх обґрунтованістю [295, с. 213].

У ст. 45 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011 зазначено, що для забезпечення покарання ефективними, переконливими та пропорційними санкціями за вчинення домашнього насильства, з урахуванням ступеня тяжкості, сторони вживають необхідних законодавчих чи інших заходів [147]. Отже, насамперед, потрібно проаналізувати ступінь тяжкості домашнього насильства, вид покарання, а також обґрунтованість його меж. Так, очевидно, із огляду на норми ст. 12 КК України, що домашнє насильство є нетяжким злочином, а отже, не характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки.

За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, передбачено такі види покарання, як громадські роботи; пробаційний нагляд; обмеження волі; позбавлення волі [164]. У доктрині кримінального права побутує думка щодо можливості доповнення санкції ст. 126-1 КК України також таким видом покарання, як виправні роботи. Зазначені міркування науковці обґрунтовують тим, що лише незначний відсоток осіб, засуджених за домашнє насильство, працює, а відтак до них потенційно можна застосувати виправні роботи. Своєю чергою, виправні роботи будуть ще однією можливістю обрання неізоляційного виду покарання, що водночас сприятиме тому, що винна особа працюватиме й матиме змогу також відшкодувати потерпілій особі завдану шкоду [275, с. 280, 281]. З огляду на те, що санкція ст. 126-1 КК України вже передбачає чотири види покарання, видається, що зазначені міркування не є слушними. Безумовно наявність альтернативних санкцій, що містять вказівку на покарання, які пов'язані з ізоляцією від суспільства, та таких, що цього не передбачають, засвідчує намагання законотворця створити ефективні процеси індивідуалізації покарання осіб.

Щоправда, очевидно, що варіативність санкцій не має бути надто значною. Крім того, зазначена вище пропозиція була б невідповідною нормам Стамбульської Конвенції, у ч. 2 ст. 48 якої вказано, що, з метою гарантування

того, щоб у разі ухвалення рішення про сплату штрафу належно враховувалася можливість правопорушника виконати свої фінансові перед жертвою, сторони вживають відповідних законодавчих чи інших заходів [147]. Видається, що відповідне правило можна застосувати під час вирішення питання щодо доцільності/недоцільності застосування покарання за домашнє насильство у виді виправних робіт, позаяк, фактично, у ньому наявна рекомендація щодо незастосування покарання майнового характеру, оскільки це може мати водночас і негативні наслідки для потерпілої особи. Приміром, призначення покарання у виді штрафу чи виправних робіт (відрахування в дохід держави від 10 до 20% із суми заробітку) ще більше ускладнить майнове становище потерпілої особи, якщо винна особа застосовувала до неї економічне насильство.

Водночас наголосимо, що Проєкт КК України визначає кримінальну відповідальність за домашнє насильство як злочин I ступеня (ст. 4.6.4) та як кримінальний проступок (якщо потерпілій особі не заподіяно наслідків (ст. 4.6.15)). У першому разі основні покарання встановлюються у виді штрафу від 100 до 500 розрахункових одиниць, обмеження свободи від 6 місяців до 1 року, або строкового ув'язнення від 15 днів до 3 місяців (ч. 1 ст. 3.2.8). У другому – громадських робіт на строк від 60 до 180 години, штрафу від 50 до 100 розрахункових одиниць, обмеження свободи від 6 місяців до 1 року, або строкового ув'язнення від 15 днів до 3 місяців (ч. 1 ст. 3.2.8) [285]. Очевидно, що порівняно з чинними КК України у Проєкті КК України у нормі про домашнє насильство звужено види покарань, з-поміж яких не передбачено громадські роботи та пробаційний нагляд. Водночас пропонується запровадити штраф, розмір якого залежатиме від виду кримінального правопорушення.

На підставі аналізу санкції ст. 126-1 КК України можна зробити висновок, що вона є простою (наявне тільки основне покарання без визначення додаткового), альтернативною (передбачено більше двох видів основного покарання) та відносно визначеною (регламентована максимальна та мінімальна

межа покарання (громадські роботи) або тільки максимальна (пробаційний нагляд, обмеження волі, позбавлення волі). Пробаційний нагляд, як відомо, є відносно новим видом покарання, що полягає в обмеженні прав і свобод засуджених, регламентованих законом та встановлених вироком суду, із застосуванням соціально-виховних та наглядових заходів без ізоляції від суспільства та був введений до системи покарань відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 № 3342-IX [164].

Далі потрібно розглянути питання обґрунтованості визначення меж покарання за домашнє насильство. Вказане полягає в аналізі правил побудови кримінально-правових санкцій та з'ясуванні, чи враховано відповідні вимоги під час конструювання санкції норми про домашнє насильство, а отже, з'ясувати ймовірні прорахунки на законодавчому рівні у цій частині. Щоправда, доводиться констатувати, що опитування респондентів засвідчило неоднозначні результати. Так, 72,5 % опитаних переконані, що вид і міра покарання за домашнє насильство є обґрунтованими. Протилежної ж позиції дотримуються 27,5% осіб (Додаток А).

Із огляду на те, що склад злочину «домашнє насильство» не містить кваліфікуючих ознак, деякі правила не можуть бути враховані (нижня межа покарання, визначеного за більш небезпечне діяння, має бути верхньою межею покарання за менш небезпечне [224, с. 182]; за схемою «санкція без додаткового покарання» (ч. 1), «санкція з факультативним додатковим покаранням» (ч. 2), «санкція з імперативним додатковим покаранням» (ч. 3) потрібно здійснювати введення додаткових покарань [178, с. 234]).

Водночас потрібно дотримуватися такого основного правила: мають бути узгоджені між собою санкції норм, що регламентують діяння, близькі (однорідні) за характером та ступенем суспільної небезпечності [317, с. 93]. З огляду на вказане є потреба порівняти санкції норми про домашнє насильство та

конкуруючі норми. Насамперед, наочно роз'яснимо караність домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) та побоїв і мордування (ч. 1 ст. 126 КК України). Зазначені норми за ознакою систематичності та особи потерпілого співвідносяться як загальна (ч. 1 ст. 126 КК України) та спеціальна (ст. 126-1 КК України). Очевидно, що, позаяк так звана «домашня» ознака є кваліфікуючою і такою, що обтяжує покарання, фактично, санкція статті за домашнє насильство має посилювати відповідальність. У іншому разі сам зміст утворення відповідної норми нівелюється. Так, у ч. 1 ст. 126 КК України передбачено більш м'які альтернативні покарання – штраф (до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), громадські роботи (до двохсот годин), або виправні роботи (до одного року). У нормі про домашнє насильство визначено вищий строк виконання громадських робіт, а також передбачено покарання, пов'язане з ізоляцією від суспільства (позбавлення волі).

Необхідно зазначити, що між ч. 2 ст. 126 КК України та ст. 127 КК України і ст. 126-1 КК України наявна конкуренція двох спеціальних норм. Зокрема санкція ч. 2 ст. 126 КК України порівняно зі санкцією норми про домашнє насильство є суворішою (передбачає пробаційний нагляд на строк до п'яти років або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк). Так само можна стверджувати і про катування (ст. 127 КК України), санкція якого передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до шести років. Отже, з вказаного вище очевидний висновок, що порівняно із санкціями конкуруючих норм, максимальна межа покарання за вчинення домашнього насильства є нижчою. Відтак має надаватися перевага більш кваліфіковані нормі (санкція якої є суворішою – ч. 2 ст. 126 чи ст. 127 КК України).

Проаналізуємо також покарання за залишення в небезпеці (ст. 135 КК України), порівнявши санкції спеціальної норми (ст. 126-1 КК України) із загальною (ст. 135 КК України). Так, у ст. 135 КК України передбачено два

альтернативних покарання: обмеження волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк. Отож, можна зробити висновок, що в цій нормі посилено відповідальність порівняно із санкцією спеціальної норми (ст. 126-1 КК України), оскільки остання передбачає ще інші альтернативні покарання, менш суворі, ніж обмеження чи позбавлення волі (громадські роботи, пробаційний нагляд). В інших нормах є підстави стверджувати про послаблення відповідальності у загальних нормах (ст. 129 КК України – пробаційний нагляд на строк до двох років або обмеження волі на той самий строк; ст. 195 КК України – штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від шістдесяти до ста двадцяти годин, або виправні роботи на строк до одного року, або арешт на строк до шести місяців), порівняно зі спеціальною (ст. 126-1 КК України).

Не вирізняється послідовністю і караність економічного насильства. Відповідний аналіз дає змогу стверджувати, що лише у двох спеціальних нормах посилено відповідальність – збільшено верхню межу покарання у виді позбавлення волі на 1 рік (ч. 1 ст. 150-1, ст. 167 КК України) за таке порівняно із загальною нормою (ст. 126-1 КК України). В інших трьох нормах (ч. 1 ст. 150, ч. 1 ст. 164, ч. 1 ст. 165 КК України) передбачено менш суворі покарання, ніж у загальній нормі (ст. 126-1 КК України).

Зважаючи на те, що норма про домашнє насильство, фактично, диференціює відповідальність за насильство, а тому санкція норми є критерієм того, які види насильства, передбачені іншими кримінально-правовими нормами, охоплюються нормою про домашнє насильство. Отож, доводиться констатувати, що в окремих випадках простежується довільне встановлення покарання за спеціальні види домашнього насильства (послаблення відповідальності – ч. 1 ст. 150, ч. 1 ст. 164, ч. 1 ст. 165 КК України) порівняно із санкцією загальної норми (ст. 126-1 КК України) чи її посилення у загальній нормі (ст. 135 КК України) порівняно із спеціальною нормою (ст. 126-1 КК України).

Відповідно до положень до ст. 65 КК України, суд, призначаючи винному покарання, має врахувати обставини, що його пом'якшують чи обтяжують, які покликані деталізувати та певною мірою обмежувати суддівський розсуд. Із-поміж таких у справах про домашнє насильство судом враховуються такі обставини, що пом'якшують покарання: визнання вини, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину. Щодо обставини, які його обтяжують, то такою визнається рецидив злочину. Втім, у деяких вирокх судді взагалі не вказують про їх наявність чи відсутність. Вказане, мабуть, можна пояснити тим, що стосовно осіб, які вчинили домашнє насильство може здійснюватися особливий порядок кримінального провадження на підставі відповідної угоди. Зокрема, в угоді про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, згідно з положеннями ст. 471 КПК України, для відповідного кримінального провадження мають бути зазначені істотні обставини, розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, термін її відшкодування чи перелік та строк дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілої особи, узгоджене покарання та згода на його призначення сторін чи на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди тощо [169].

З огляду на особливість складу злочину «домашнє насильство» до обставин, що пом'якшують покарання, можуть належати такі: вчинення кримінального правопорушення неповнолітньою особою; надання безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення медичної чи іншої допомоги потерпілій особі; добровільне відшкодування заподіяних збитків чи усунення завданої шкоди. Щодо обставин, які обтяжують покарання за домашнє насильство, то такими можуть бути такі: вчинення кримінального правопорушення стосовно жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; щодо малолітньої дитини або в присутності

дитини; стосовно особи з інвалідністю, особи похилого віку, особи, котра перебуває в безпорадному стані, особи, котра має вади розумового розвитку чи страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство; особою у стані алкогольного сп'яніння чи в стані, зумовленому вживанням наркотичних чи інших одурманюючих речовин.

Водночас у ст. 46 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011 зазначено, що для забезпечення можливості врахування зазначених обставин сторони вживають необхідних чи інших заходів, зокрема:

- правопорушення вчинено членом сім'ї, особою, котра проживає разом із потерпілою особою, чи особою, яка зловживала своїми повноваженнями, стосовно теперішнього чи колишнього подружжя або партнера, як це визнається національними законодавством;

- правопорушення вчинено стосовно особи, яка є уразливою через особливі обставини;

- правопорушення вчинено стосовно дитини чи у присутності дитини;
- правопорушення вчинили дві або більше осіб, які діяли разом;
- правопорушення або пов'язані правопорушення вчинені повторно;
- правопорушення вчинено із застосуванням зброї чи з погрозою застосування зброї;

- правопорушенню передувало чи його супроводжувало тяжке насильство;
- правопорушенням жертві заподіяно тяжку фізичну чи психологічну шкоду;
- особу, яка вчинила правопорушення, вже було засуджено за правопорушення схожого змісту [147].

Із огляду на зазначене вище варто зауважити, на скільки збільшується покарання за вчинення насильницьких діянь у разі включення «домашньої ознаки» (вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував)

у сімейних або близьких відносинах) як кваліфікуючої. Так, у ч. 2 ст. 152 КК України цілком логічно законодавець збільшив верхню межу покарання у виді позбавлення волі на 5 років порівняно із ч. 1 ст. 152 КК України. Натомість у ч. 2 ст. 153 КК України верхня межа покарання у виді позбавлення волі, порівняно з простим складом злочину, збільшується лише на два. Щоправда, в частині нижньої межі відповідне покарання пом'якшено на 2 роки порівняно з верхньою межею санкції основного складу злочину. Такий підхід законодавця видається непослідовним, оскільки відповідна кваліфікуюча ознака має істотно посилювати відповідальність за відповідні насильницькі прояви. Аналіз санкцій ч. ч. 1, 2 ст. 153 КК України наводить на висновок, що не виключені випадки призначення покарання за сексуальне насильство щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, менш суворо, ніж за простий вид сексуального насильства, що, безумовно, насторожує.

Попередньо у роботі обґрунтовувалася позиція щодо передбачення у диспозиції ст. 126-1 КК України кваліфікуючих ознак у виді вчинення домашнього насильства стосовно малолітнього чи в його присутності, або вагітної жінки, або особи, яка перебуває у безпорадному стані. Відтак постає питання визначення видів та розмірів покарання за вказані діяння. Мабуть, за орієнтир слід обирати санкції тих норм, у яких ці кваліфікуючі ознаки віднайшли своє відображення. Так, скажімо, жорстоке поводження з тваринами (ч. 1 ст. 299 КК України) карається обмеженням волі на строк від одного до трьох років або позбавленням волі на строк від двох до трьох років. Вчинення такого у присутності малолітнього чи неповнолітнього передбачає безальтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років (ч. 2 ст. 299 КК України). Стосовно кваліфікуючої ознаки «вчинення щодо вагітної жінки», то безальтернативне покарання у виді позбавлення волі за відповідне кримінально-протиправне діяння посилюється, порівняно з основним

складом кримінального правопорушення, на 5 років (ч. 2 ст. 152), на 2 роки (ч. 2 ст. 153, ч. 3 ст. 314 КК України).

Зрештою звужується обсяг покарань у кваліфікованому складі насильницького донорства, вчиненого стосовно особи, котра перебувала в безпорадному стані, а також передбачено порівняно з санкцією основного складу злочину (ч. 1 ст. 144 КК України – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або виправні роботи на строк до 2 років, або пробаційний нагляд на строк до 2 років, або обмеження волі на той самий строк, із штрафом до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи без такого) більш суворе покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 144 КК України – обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 3 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років чи без такого). Отож, здійснений аналіз засвідчує, що посилення відповідальності за вказані кваліфікуючі ознаки відбувається так: передбачення більш суворого безальтернативного покарання у виді позбавлення волі (у разі, якщо в основному складі злочину встановлений відповідний вид покарання); звуження кола покарань порівняно з основним складом кримінального правопорушення та, відповідно, посилення відповідальності. Відтак видається доцільним у кваліфікованому складі домашнього насильства передбачити покарання у виді обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. Своєю чергою, в основному складі домашнього насильства строк обмеження волі зменшити до двох років.

Окремо потрібно виокремити питання щодо особливостей призначення покарання за домашнє насильство, позаяк санкція статті Особливої частини не може цілковито відобразити суспільну небезпечність кримінального правопорушення, попри те, що вона найбільш вичерпно надає на законодавчому рівні оцінку його тяжкості, позаяк ступінь суспільної небезпеки

кримінального правопорушення полягає у поєднанні суб'єктивних та об'єктивних ознак, встановлення яких можливе тільки покаранням, призначеним за обвинувальним вироком [157, с. 25]. Найбільш суворою формою реалізації кримінальної відповідальності є покарання, яке тягне за собою судимість. У передбачених законом обмеженнях прав і свобод засудженого полягає його правовий зміст, оскільки під час призначення покарання особі створюються такі умови, які зумовлюють ті чи інші обмеження особистого, майнового чи іншого характеру [213, с. 145].

Як слушно зазначає В. О. Туляков, значущість суддівської діяльності щодо призначення покарання зумовлена також і тим, що їй властивий прогностичний зміст, оскільки суддя під час визначення конкретної міри кримінально-правового впливу має зробити висновок щодо того, чи буде достатньо для досягнення цілей кримінального покарання обраного ним виду і розміру виправного впливу. Багатьма чинниками обумовлюється ефективність кримінально-правового впливу на осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема й оптимальними межами кримінально-правових санкцій, їхньою аргументованістю [294, с. 209].

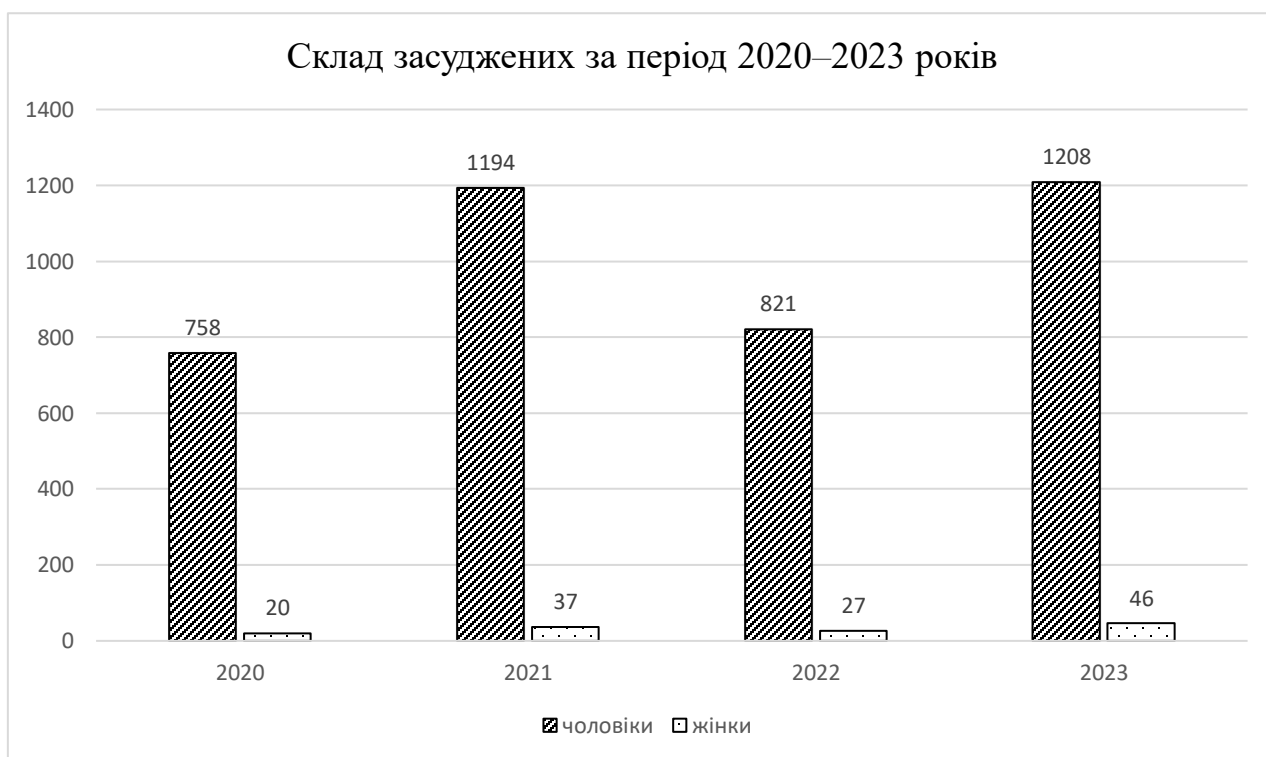
Загалом домашнє насильство належить до тих кримінальних правопорушень, стосовно яких здійснюється кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, – таких, що згідно з нормами КПК України можуть бути розпочаті прокурором, слідчим, дізнавачем тільки на підставі заяви потерпілої особи (п. 1 ч. 1 ст. 477) [169]. Так, аналіз звітів про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, що розміщено на сайті Офісу Генерального прокурора, засвідчує таку тенденцію випадків застосування домашнього насильства. Так, протягом 2019 року зареєстровано 1068 кримінальних проваджень, із-поміж яких скеровано до суду з обвинувальним актом 755, у 2020 вказаний показник був вищим (зареєстровано – 2213, скеровано до суду – 1813 кримінальних проваджень);

протягом 2021 року – 2432 (із обвинувальним актом – 2112). Водночас у 2022 році зазначений показник дещо знизився (відповідно 1498 і 1222). У 2023 році збільшилася кількість зафіксованих випадків домашнього насильства (zareestrowano 2705 кримінальних проваджень, направлено до суду 2220). Протягом 2024 року зафіксовано найвищий показник – відповідно 2810 та 2355 [112]. При цьому, у 2023 р. кількість потерпілих від домашнього насильства сягала 2731, із яких 2423 були особи жіночої статті та 66 неповнолітніх [112].

Також дані Державної судової адміністрації України за період 2020–2023 рр. (звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання) проаналізовано під час дослідження практики призначення покарання за домашнє насильство. Так, протягом 2020 року за вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, засуджено 778 осіб (виправдано – 0); 2021 року – 1231 особу (виправдано – 3 особи); 2022 року – 848 (виправдано – 0); протягом 2023 року – 1254 особи (виправдано – 1 особу) [113].

У жовтні 2023 року під час спільної наради правоохоронних та інших державних органів з питань протидії домашньому насильству глава МВС України Ігор Клименко заявив, що підвищилася напруга у суспільстві, багато людей втратили близьких, житло, роботу у зв'язку з веденням агресивної війни РФ проти України, а також з'явилася значна кількість внутрішньо переміщених осіб і збільшилась інтенсивність насильницької поведінки [121]. При цьому суб'єктом домашнього насильства здебільшого є особи чоловічої статі.

Утім, очевидно, що наведені показники не відображають реального стану, оскільки чимало фактів домашнього насильства замовчуються через страх та наявність помилкового розуміння, що потерпіла особа сама спровокувала домашнє насильство щодо неї. Крім того, фіксація факту вчинення відповідного посягання ускладнена військовим часом.

Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України, у разі відмови у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення потерпілої особи чи її представника від обвинувачення, таке провадження підлягає закриттю. У цьому

випадку винятком є тільки кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Іншими словами, кримінальне провадження у справі про домашнє насильство не може бути закрито навіть за наявності відповідного клопотання з боку потерпілої особи. Зазначене вказує на особливу увагу на законодавчому рівні до такої категорії посягань. У рішенні ЄСПЛ від 31.05.2007 (справа «Контрова проти Словаччини») йдеться, що 02.11.2002 потерпіла подала заяву проти свого чоловіка стосовно вчинення ним кримінального правопорушення, а саме нападу та побиття її електричним кабелем. Пізніше заявниця у супроводі свого чоловіка намагалася відкликати подану заяву. Зрештою вона змінила зміст своєї заяви так, аби дії її чоловіка кваліфікувалися як адміністративне правопорушення. Проте 31.12.2002 її чоловік скоїв вбивство власних доньки, 1997 року народження, та сина, 2001 року народження. Мати у ЄСПЛ заявила, що правоохоронні органи не вжили відповідних заходів для захисту її дітей, знаючи про насильницьку та загрозову поведінку її чоловіка. ЄСПЛ визнав порушення ст. 2 Європейської конвенції з прав людини (право на життя) у тій частині, що, оскільки органам влади, з огляду на подану в листопаді 2002 р. заяву в рамках кримінального провадження, а також дзвінки до служб порятунку в грудні 2002 р., була відома ситуація в сім'ї, вони не вжили заходів для захисту життя дітей заявниці. Зокрема поліція мала зареєструвати скаргу заявниці та у відповідь негайно розпочати кримінальне розслідування і провадження стосовно її чоловіка, а також вести облік дзвінків до служб порятунку та надавати рекомендації щодо ситуації. Водночас один із залучених офіцерів поліції навіть надавав заявниці та її чоловіку допомогу щодо зміни змісту заяви, поданої в листопаді 2002 р. у рамках кримінального провадження, з метою опису в ній дій чоловіка таким чином, щоб була можливість кваліфікувати їх як незначне правопорушення, що не тягне наслідків. Відтак поліція не виконала своїх зобов'язань, безпосереднім наслідком чого стала смерть дітей заявниці [151].

Із огляду на аналіз практики призначення покарання за домашнє насильство, варто вказати, що нами з Єдиного державного реєстру судових рішень було проаналізовано 140 вироків у справах про вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України.

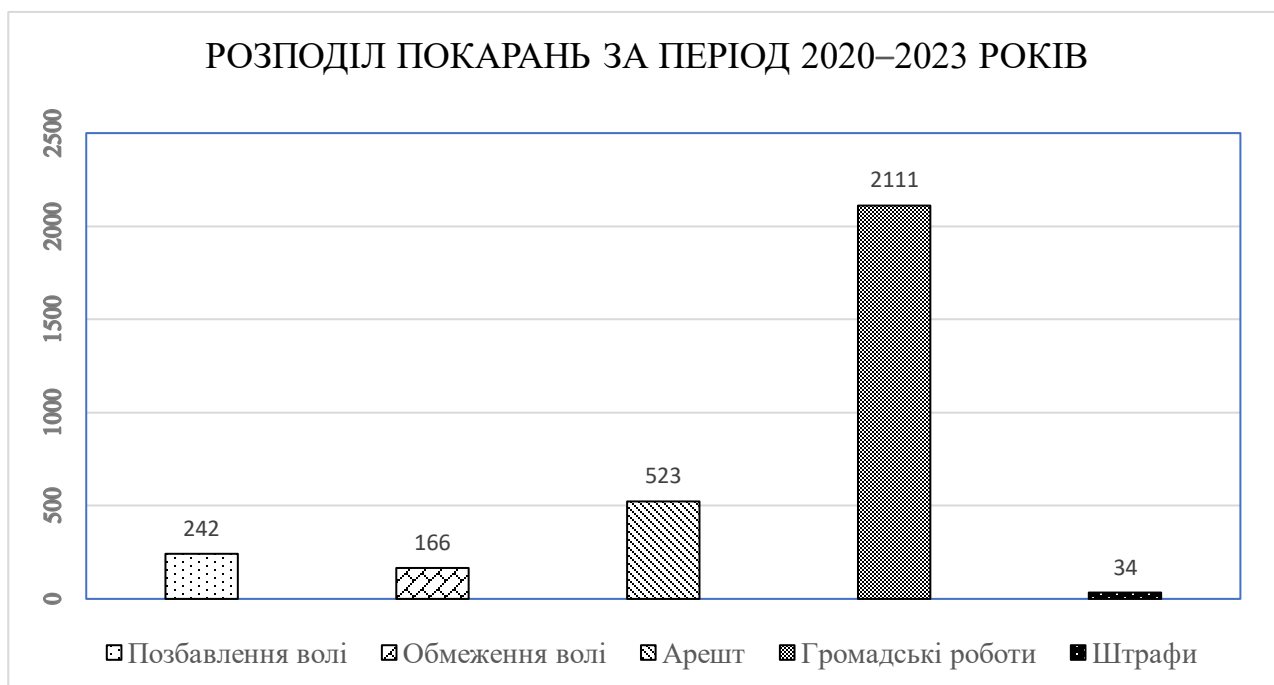

Очевидно, що здебільшого (104 вироків) судом призначено покарання у виді громадських робіт [35; 50; 41; 44; 55]. Окрім того, доволі поширеною є практика затвердження угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим (20 вироків) та, слідом, призначення за домашнє насильство узгодженого сторонами угоди покарання у виді позбавлення волі (один рік [51; 47; 49], два роки [52]). Утім, згодом на підставі ст. 75 КК України застосовується інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням. Доводиться констатувати про відсутність показника застосування практики призначення покарання за домашнє насильство, з числа проаналізованих вироків, у виді обмеження волі та позбавлення волі.

Виняток лише становить вирок Хустського районного суду Закарпатської області від 25.04.2023, за яким особі призначено покарання у виді позбавлення волі строком на один рік і шість місяців [59]. Однак така позиція суду, вочевидь, зумовлена тим, що винний тричі притягувався до кримінальної відповідальності за домашнє насильство. У першому випадку його було звільнено від відбування покарання з випробуванням, проте протягом іспитового строку засуджений знову вчинив домашнє насильство. А тому, видається, що застосування практики призначення покарання у виді позбавлення волі за домашнє насильство є, так би мовити, крайнім заходом, спрямованим на виправлення злочинця та запобігання вчинення ним нових посягань.

Як один із альтернативних видів покарання до засуджених за домашнє насильство застосовується пробаційний нагляд на строк один рік (5 вироків) [58; 39; 45; 63; 32]. І лише в п'ятьох випадках суд призначив винному покарання, яке не передбачене санкцією норми про домашнє насильство, – штраф у розмірі 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становило 1700 грн. [37]; арешт строком на два місяці [38], три місяці [36; 57], шість місяців [56].

Загалом аналіз звіту про осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, та види кримінального покарання, підготовлений судовою владою України, засвідчує, що у 2020 р. покарання у виді штрафу було застосовано до 6 осіб; у 2021 – 8; 2022 – 8; у 2023 році – 12 осіб. Щодо арешту, то показник такий: 119 (2020 р.); 153 (2021 р.); 93 (2022 р.) 158 (2023 р.). Утім, суди більш схильні до призначення покарання у виді громадських робіт за домашнє насильство. Так, у 2020 р. таке покарання було призначено 410 особам (52% із числа засуджених); у 2021 – 656 особам (53% засуджених); у 2022 – 443 (52% засуджених); у 2023 – 602 (48% засуджених) [113].

Водночас потрібно разом із заходами кримінальної репресії віддати належне заохочувальним приписам, які мають на меті надання можливості уникнення кримінального переслідування особи, котра зрозуміла, що її діяння є кримінально-протиправним, та стала на шлях виправлення [191]. Зазначене обумовлює необхідність дослідження питання щодо можливості застосування за домашнє насильство інституту звільнення від кримінальної відповідальності. На підставі аналізу норм Загальної частини КК України можна зробити висновок про наявність окремих правових підстав для такого звільнення, зокрема у зв'язку з:

- передачею особи на поруки (ст. 47 КК України);
- зміною обстановки (ст. 48 КК України);
- закінченням строків давності (п. 3 ч. 1 ст. 49 КК України).

Під час аналізу звітів про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування встановлено, що вказане звільнення застосовувалося в поодиноких випадках (2019 року – 0; 2020 року – 5; 2021 – 1; 2022 – 0; 2023 – 0; 2024 року – 0). Стосовно інших підстав звільнення від кримінальної відповідальності (дійове каяття (ст. 45 КК України), примирення

винної особи з потерпілою особою (ст. 46 КК України)), то вони, з огляду на те, що аналізований злочин належить до категорії нетяжких, не застосовуються до особи, котра вчинила домашнє насильство, тоді як допускається таке звільнення стосовно осіб, котрі вперше вчинили кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин.

Зважаючи на те, що усунення виявів домашнього насильства потребує всестороннього (комплексного) підходу, згідно з нормами ч. 2 ст. 76 КК України, на осіб, визнаних винними у вчинення вказаного злочину, суд може покласти певні обов'язки. Застосування обмежувальних заходів в інтересах потерпілого регламентовано ст. 91-1 КК України. Зокрема до таких належать:

1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, котра постраждала від домашнього насильства;

2) заборона наближатися на визначену відстань до місця, де постраждала від домашнього насильства особа може постійно або тимчасово проживати, систематично чи тимчасово перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;

3) обмеження спілкування з дитиною у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини чи в її присутності;

4) скерування для проходження програми для осіб-кривдників;

5) заборона телефонних розмов, листування з постраждалою від домашнього насильства особою, інших контактів за допомогою засобів зв'язку чи електронних комунікацій особисто чи через третіх осіб [164].

Зокрема, реалізація на законодавчому рівні таких заходів, відповідних нормам Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011, є послідовним та результативним кроком. Зокрема, у ст. 45 зазначеного документа наголошено, що сторони, крім забезпечення покарання за вчинення домашнього насильства ефективними, пропорційними та аргументованими

санкціями, можуть застосовувати інші заходи щодо правопорушників [147]. Видається, що такі є допоміжним механізмом, що має стримувальний ефект у протидії домашньому насильству та спрямований на виправлення особи, котра вчинила відповідний злочин (проходження відповідної програми для осіб-кривдників). Так, скажімо, призначення покарання за домашнє насильство для винної особи у виді громадських робіт не встановлює для неї особливих перешкод для повторного вчинення цього посягання (особливо це стосується випадків, коли злочинець спільно проживає з потерпілою від домашнього насильства особою). А тому ефективнішим способом протидії домашньому насильству є гарантування фізичної дистанції між потерпілою особою та винною особою.

Щодо необхідності застосування обмежувальних заходів також наголошує Європейський суд з прав людини, який у справі «Опуз проти Туреччини» зазначає, що домашнє насильство не є приватним питанням кожного, а також стосується і суспільних інтересів, а відтак зумовлює необхідність вжиття ефективних заходів із боку держави задля протидії та запобігання проявів насильства, що полягають не лише у застосуванні кримінального покарання, а є дієвими у поєднанні із обмежувальними заходами [218]. Безумовно, не можна заперечувати, що інститут обмежувальних заходів повною мірою не відпрацьований та не позбавлений недоліків, утім, його законодавча регламентація є виправданою.

Отже, аналіз практики призначення покарання за домашнє насильство дає змогу зробити висновок, що законотворець правозастосовним органам надає доволі широкий арсенал інструментів кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили відповідне посягання. Втім, суди, зазвичай, схиляються до призначення найменш суворого покарання у виді громадських робіт, що є свідченням того, що вони не вбачають у діях винного значної суспільної небезпеки.

Висновки до третього розділу

Під час аналізу кримінально-правової оцінки домашнього насильства встановлено види співвідношення між розглядуваним складом злочину та іншими складами кримінальних правопорушень, що має вплив на вибір правил кримінально-правової кваліфікації. Доведено, що в разі застосування фізичного насильства, з огляду на зміст його тлумачення (п. 17 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017), норма про домашнє насильство є спеціальною за ознакою потерпілого щодо норм про тяжке тілесне ушкодження (ст. 121), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122), умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125), побой і мордування (ст. 126), катування (ст. 127), залишення в небезпеці (ст. 135), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146).

Якщо ж має місце застосування психічного насильства, норма про домашнє насильство перебуває з нормами про погрозу вбивством та погрозу знищенню майна у конкуренції загальної (ст. 129, ст. 195 КК України) та спеціальної (ст. 126-1 КК України) норм за ознакою систематичності та потерпілого. Зважаючи на ознаку систематичності у складі злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, одноразовий факт психічного насильства стосовно одного із подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, зокрема, яке полягає у погрозі вбивством, має кваліфікуватися за ст. 129 КК України та з урахуванням обставини, що обтяжує покарання, передбаченої у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України. Натомість, систематичні випадки застосування психічного насильства (погроза вбивством, погроза пошкодження майна) мають отримати кримінально-правову оцінку за ст. 126-1 КК України.

Що стосується економічного домашнього насильства, то норма про таке перебуває у конкуренції загальної (ст. 126-1 КК України) та спеціальної (ст. 150

«Експлуатація дітей», ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», ст. 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків», ст. 167 «Зловживання опікунськими правами» КК України) норм.

Розгляд питань караності домашнього насильства засвідчив, що відповідне посягання є нетяжким злочином, а отже, не характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки. При цьому санкція ст. 126-1 КК України є альтернативною (передбачає більше двох видів основного покарання), простою (містить лише основне покарання без наявності додаткового) та відносно визначеною (визначена мінімальна та максимальна межа покарання (громадські роботи) або лише максимальна (пробаційний нагляд, обмеження волі, позбавлення волі)).

Аналіз особливостей призначення покарання за домашнє насильство дав змогу констатувати, що таке належить до тих кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (за заявою потерпілої особи). Попри те, подальша відмова потерпілого від обвинувачення у справі про домашнє насильство не є підставою для закриття кримінального провадження, що свідчить про особливу увагу законодавця до вказаної категорії посягань. Реалізація на законодавчому рівні застосування обмежувальних заходів в інтересах потерпілої особи є результативним та послідовним кроком, що є відповідним нормам міжнародного права та слугує допоміжним механізмом, який має стримувальний ефект у протидії домашньому насильству, спрямований на виправлення особи, яка вчинила відповідний злочин (проходження відповідної програми для осіб-кривдників).

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження теми «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні» підтвердило її важливість та актуальність. А тому аналіз історії розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство, міжнародного та зарубіжного досвіду щодо кримінально-правового регулювання відповідного посягання, вирішення спірних питань кваліфікації домашнього насильства та розгляд меж його караності дасть змогу слугувати допоміжним механізмом у забезпеченні обґрунтованого вибору необхідної кримінально-правової норми під час надання кримінально-правової оцінки діям особи та, слідом, законності притягнення до кримінальної відповідальності. У процесі дослідження сформульовано низку висновків, положень та пропозицій щодо вдосконалення КК України в частині забезпечення кримінально-правової протидії домашньому насильству.

1. Здійснено наукознавче вивчення домашнього насильства, яке засвідчило, що розгляд окресленої проблематики необхідно здійснювати на засадах міждисциплінарного підходу (з позицій кримінального права, кримінального процесуального права, кримінології, міжнародного права, адміністративного права, психології), оскільки для запобігання та протидії домашньому насильству є необхідність в об'єднанні зусиль чи не всіх соціальних інституцій. Попри чималу кількість праць, присвячених кримінальній відповідальності за домашнє насильство, є багато питань, щодо яких немає одностайності думок, чи наявний неоднозначний опис (щодо розміщення норми про домашнє насильство у системі Особливої частини КК України; з'ясування безпосереднього об'єкта складу домашнього насильства; визначення обсягу понять фізичного, психічного та економічного насильства; співвідношення складу домашнього насильства з іншими складами кримінальних правопорушень тощо). Такий аналіз наукових доробок

лише актуалізував науковий пошук та посилив необхідність розгляду питань кримінально-правової охорони від цього злочинного явища.

2. Ретроспективний аналіз кримінальної відповідальності за домашнє насильство дав змогу встановити, що рівень захисту від цього посягання залежав від конкретного періоду розвитку суспільства та відповідних пріоритетів. Виокремлення різних форм домашнього насильства щодо членів сім'ї та родичів у пам'ятках вітчизняного права, вочевидь, стало результатом усвідомлення законотворцем необхідності викорінення усталених традицій, що таке є нормою поведінки.

3. Під час розгляду міжнародно-правових стандартів протидії домашньому насильству виокремлено низку міжнародно-правових актів, основна частка яких належить таким, що спрямовані на захист від насильства саме жінок та дітей, які, очевидно, піддаються більшому ризикові його застосування. У міжнародній практиці є також чимало рішень Європейського суду з прав людини щодо домашнього насильства, у яких надається оцінка щодо ефективності запобігання та протидії домашньому насильству з боку органів державної влади. Результати такого аналізу засвідчують зорієнтованість світового співтовариства на всебічне вивчення та розробку системи заходів, спрямованих на гарантування безпеки осіб, які є потерпілими від домашнього насильства, та боротьбу з ним. Встановлено, що кримінальне законодавство України не повною мірою є відповідним положенням Стамбульської Конвенції, оскільки КК України, встановлюючи кримінально-правову заборону домашнього насильства, охоплює значно ширше коло суспільно небезпечних діянь, аніж того потребують норми міжнародного законодавства.

Вивчення зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності за домашнє насильство дало можливість констатувати про загалом різні підходи щодо кримінально-правового реагування на відповідні злочинні прояви: кримінальна відповідальність в окремих КК за домашнє насильство реалізується

в межах відповідальності за інші насильницькі кримінальні правопорушення; як правило, дещо звужене коло потерпілих осіб від домашнього насильства порівняно з КК України (Польща, Данія, Латвія, Іспанія); відображення лише окремих форм домашнього насильства (Іспанія, Польща, Латвія, Чехія, Хорватія, Данія) чи відсутність їх конкретизації (Італія, Чехія, Словенія); наявність кваліфікуючих ознак домашнього насильства (Італія, Чехія, Польща); безальтернативне покарання у виді позбавлення волі (Хорватія, Данія, Чехія, Італія, Польща, Франція).

4. Юридичний аналіз складу домашнього насильства дав змогу стверджувати, що небезпека домашнього насильства полягає в тому, що таке вчиняється у колі сімейних чи близьких відносин, де потерпіла особа зазнає систематичних фізичних та (або) психічних страждань і часто перебуває у безвихідній ситуації. Домашнє насильство є гострою глобальною проблемою та однією з найбільш поширених форм порушення прав людини, яке вчиняється за «зачиненими дверима». А тому закоренілі стереотипи розгляду домашнього насильства як «сімейних суперечок» блокують цілковите визнання цього явища як суспільно небезпечного. Відтак встановлено, що безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, є суспільні відносини, спрямовані на охорону фізичного та психологічного здоров'я особи, що виключають застосування насильства у межах сім'ї чи родини.

Дослідження об'єктивної сторони складу домашнього насильства сприяло з'ясуванню того, що відповідне посягання описано як таке, що має матеріальний склад, оскільки характеризується наявністю суспільно-небезпечних наслідків. Обґрунтовано, що в контексті ст. 126-1 КК України фізичне насильство охоплює значно менший перелік суспільно небезпечних діянь, ніж той, що описаний у п. 17 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017. Відповідно, норма про домашнє насильство не охоплює всіх його проявів із огляду на санкцію ст. 126-1 КК України, яка є менш суворою

порівняно з санкціями норм про умисне вбивство, умисне спричинення тяжкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження тощо. Розглянуто види психічного домашнього насильства. Обґрунтовано, що віднесення залякування до проявів психічного насильства є неправильним, оскільки таке охоплюється поняттям погрози. Констатовано, що кібернасильство не слід розглядати як окрему форму домашнього насильства, позаяк таке охоплюється поняттям психічного насильства (переслідування у віртуальному світі), що здійснюється у цифровому середовищі.

Під час розгляду суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства (фізичні або психічні страждання; розлади здоров'я; втрата працездатності; емоційна залежність; погіршення якості життя потерпілої особи) виявлено законодавчо непослідовні рішення, зокрема: не виокремлена ознака тривалості розладу здоров'я, що свідчить про понятійно-термінологічну невпорядкованість; сумнівність вказівки на емоційну залежність та погіршення якості життя як суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства (такі можуть виникнути в особи і без його застосування чи попри його застосування). Відтак наведено аргументи на користь позиції щодо недоцільності вказівки на суспільно небезпечні наслідки у нормі про домашнє насильство, оскільки застосування насильства завжди тягне за собою негативні наслідки для потерпілого.

Зроблено висновок про доцільність наявності норми про домашнє насильство, оскільки з її появою збільшився обсяг кримінально-протиправних діянь, адже така дає змогу охопити випадки насильницьких діянь, які самостійно не були криміналізовані, як-от окремі види психічного чи економічного насильства.

5. Проаналізовано зміст загальних та спеціальних ознак суб'єкта складу домашнього насильства. Обґрунтовано, що вказівка у диспозиції ст. 126-1 КК України на термін «винний», очевидно, порушує презумпцію невинуватості, оскільки про винуватість особи можна стверджувати лише на підставі

обвинувального вироку суду. А тому доведена необхідність замінити термін «винний» на термін «особа», так як це відображено у ст. 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» КК України.

Із огляду на аналіз норми про домашнє насильство, встановлено, що для відповідного посягання характерна умисна форма вини у виді прямого чи непрямого умислу. Мотив і мета, через відсутність законодавчої вказівки у ст. 126-1 КК України, кримінально-правового значення не мають. Щоправда, різновидом психічного домашнього насильства є погроза, яка вчиняється з метою залякування. Доведено, що якщо мета погрози має суспільно-корисний характер (позбавлення батьком волі сина та залякування останнього з метою змусити його припинити вживати наркотичні засоби), то в такому разі можна стверджувати про наявність обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, а саме крайньої необхідності (батько, застосовуючи фізичне насильство, завадив останньому вжити наркотичний засіб). Утім, будь-яка поведінка має чіткі межі дозволеного, вихід за які слугує підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

6. У частині кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства сформульовано правила кваліфікації для таких випадків: 1) кваліфікація домашнього насильства з урахуванням системних зв'язків норми про домашнє насильство; 2) кваліфікація домашнього насильства за наявності ознаки систематичності; 3) кваліфікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Обґрунтовано висновки щодо системних зв'язків норми про домашнє насильство з іншими нормами КК України, що сприятиме спрощеному підходу щодо вибору необхідної норми під час кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства, а саме норма про домашнє насильство (ст. 126-1 КК України):

1) є спеціальною за ознакою потерпілого із нормами про умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125), побой і мордування (ч. 1 ст. 126), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ч. 1 ст. 136);

2) перебуває у співвідношенні конкуренції двох спеціальних норм (ч. 2 ст. 126, ст. 127 КК України);

3) перебуває з нормами про погрозу вбивством та погрозу знищенням майна у конкуренції загальної (ст. 129, ст. 195 КК України) та спеціальної (ст. 126-1 КК України) норм за ознакою потерпілого та систематичності, якщо наявне застосування психологічного насильства;

4) перебуває у конкуренції загальної (ст. 126-1 КК України) та спеціальної (ст. 150 «Експлуатація дітей», ст. 150-1 «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», ст. 164 «Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей», ст. 165 «Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків», ст. 167 «Зловживання опікунськими правами» КК України) норм, якщо таке має економічний характер.

7. Аналіз караності домашнього насильства дає змогу констатувати, що вказівка на покарання, що пов'язані з ізоляцією від суспільства, а також на такі, які цього не передбачають, засвідчує спробу законотворця створити дієві механізми індивідуалізації покарання осіб. Під час вивчення практики призначення покарання за домашнє насильство з Єдиного державного реєстру судових рішень проаналізовано 140 вироків у справах про вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України. Встановлено, що суд під час призначення покарання здебільшого (104 вирокі) схиляється до громадських робіт. Доволі поширеною є практика затвердження угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим (23 вирокі) та призначення за домашнє насильство узгодженого сторонами угоди покарання у виді позбавлення волі. Втім, згодом, на підставі ст. 75 КК України, застосовується інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням. Як один із альтернативних видів покарання до засуджених

за домашнє насильство застосовується пробаційний нагляд (5 вироків), а також покарання, яке не передбачене санкцією норми про домашнє насильство, – штраф (5 вироків).

Констатовано про практичну відсутність показника застосування практики призначення покарання за домашнє насильство (без посилання на ст. 75 КК України), з числа проаналізованих вироків, у виді обмеження волі та позбавлення волі (виняток становить лише один вирок суду). А тому, видається, що застосування практики призначення покарання у виді позбавлення волі за домашнє насильство є, так би мовити, крайнім заходом, спрямованим на виправлення злочинця та запобігання вчинення ним нових посягань.

Із урахуванням положень, які відображені у дослідженні, запропоновано внести зміни і доповнення до ст. 126-1 КК України, виклавши її у такій редакції:

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення психологічного або економічного насильства щодо одного із подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, –

карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, вчинені щодо малолітнього чи в його присутності, або вагітної жінки, або особи, яка перебуває у безпорадному стані, –

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є., Бакумов О. С. Застосування принципу *nov bis in idem* під час розслідування домашнього насильства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 42–47.
2. Авраменко С. М., Мельник А. Р., Єрмоленко І. М. Домашнє насильство: історична ретроспектива та сучасні виклики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 85. Ч. 3. С. 214–219.
3. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству: навчальний посібник / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.
4. Андрусяк І. П. Економічне насильство як латентна форма домашнього насильства: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. С. 13-17.
5. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. К.: Ваїте, 2020. 560 с.
6. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навчальний посібник. К.: «Юрисконсульт», 2006. 342 с.
7. Антонюк Н. О. Диференціація кримінальної відповідальності з позицій *de lege lata & de lege ferenda*. *Право України*. 2023. № 2023/01. С. 122–133. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-01-122>
8. Артикул Воинский. *Российское законодательство X–XX вв.*: в 9 т. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / отв. ред. А. Г. Маньков. М.: Юридическая литература, 1986. 512 с.
9. Бажанов М. И. Множественность преступлений в уголовном праве Украины. Х.: Право, 2000. 128 с.
10. Балканов Н. П. Свод законов Российской империи. Полный текст всех 16 томов, согласованный с последними продолжениями, постановлениями,

изданными в порядке ст. 87 Зак. Осн., и позднейшими узаконениями: алфавитный указатель к Своду законов Российской империи / сост. С. С. Войт; Н. П. Балканов; под ред. и с примеч. И. Д. Мордухай-Болтовского. Пг., 1914. Х. 1030 с.

11. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика насильства в сім'ї. *Європейські перспективи*. 2013. № 8. С. 104–109.

12. Батиргареева В. Щодо кримінологічних ознак домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству: матеріали міжнародного круглого столу* (м. Київ, 27 вересня 2019 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 24–25.

13. Бевакка та С. проти Болгарії: Рішення Європейського суду з прав людини від 12.06.2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-86875%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-86875%22]})

14. Безносьок А. М., Панькевич В. М. Об'єкт як елемент складу кримінального правопорушення, що передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство. *Подільський науковий вісник*. 2021. № 3 (19)_4 (20). С. 87–91.

15. Біловал О. О. Фізичне насильство як вид домашнього насильства: нормативна регламентація та практика застосування кримінального законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 218–223.

16. Біловол О. Проблеми відмежування домашнього насильства (ст. 126-1 Кримінального кодексу України) від суміжних адміністративних правопорушень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 244–250.

17. Біловол О. Психологічне насильство як вид домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 215–221.

18. Біловол О. О. Дотримання принципів криміналізації у разі встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України). *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Вип. 91 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса: Гельветика, 2021. С. 9–20.*

19. Біловол О. О. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): дис. ... доктора філософії: спец.: 081 «Право» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Міністерство освіти і науки України. К., 2021. 242 с.
20. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Х.: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
21. Бойко А. М., Брич Л. П., Грищук В. К. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-ме вид., переробл. та доповн. К.: Юрид. думка, 2010. 567 с.
22. Бондаренко О. С. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні. *Правові горизонти*. 2019. № 3. С. 102–107.
23. Брич Л. П. Злочини проти здоров'я і проти безпеки життя і здоров'я за законодавством України. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 115 с.
24. Брич Л. П. Роль складу злочину у розмежуванні в кримінальному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1 (14). С. 267–269.
25. Бутуруга проти Румунії: Рішення Європейського суду з прав людини від 11.02.2020. URL: https://zakononline.com.ua/echr-practice/show/9622?utm_source=telegram&utm_medium=post&utm_campaign=zo_sudova_paktyka&utm_term=24/03/21_1&utm_content=link_pp_espl_56867/15
26. В Україні за минулий рік рівень бідності зріс до 24%: чого очікувати в майбутньому. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2757/in-ukraine-the-poverty-rate-rose-to-24-last-year-what-to-expect-in-the-future>
27. Вакулик О. А. Насильство як спосіб вчинення злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 274–278.
28. Васильєв А. А. Формула та критерії осудності в кримінальному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 127–136 URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10vaavkp.pdf>
29. Великий тлумачний словник сучасної української мови (Словопедія): веб-сайт. URL: <http://slovopedia.org.ua>

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусол. К.: Перун, 2007. 1736 с.
31. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 17.06.2021. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96950225>.
32. Вирок Вижницького районного суду Чернівецької області від 25.04.2024. Справа № 713/234/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/118644263>.
33. Вирок Володимирецького районного суду Рівненської області від 05.10.2020. Справа 556/732/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91977146>.
34. Вирок Герцаївського районного суду Чернівецької області від 03.12.2020. Справа № 1-кп/714/87/20 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/93312369>.
35. Вирок Городоцького районного суду Львівської області від 18.07.2022. Справа № 441/1025/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105304780>.
36. Вирок Збаразького районного суду Тернопільської області від 12.12.2023. Справа № 598/2164/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114808587>.
37. Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області від 22.05.2024. Справа № 599/1149/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119183619>.
38. Вирок Зборівського районного суду Тернопільської області від 23.10.2023. Справа № 599/2123/23 URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113646171>.
39. Вирок Здолбунівського районного суду Рівненської області від 24.06.2024. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/118951839>.
40. Вирок Іллінецького районного суду Вінницької області від 16.07.2021. Справа № 136/1731/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/98391705>.
41. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровськ від 26.03.2024. Справа № 234/941/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117903508>.
42. Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 06.08.2020. Справа № 301/466/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90832382>.
43. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 19.04.2023. Справа № 947/123/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110308098>.

44. Вирок Колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Херсонського апеляційного суду від 23.11.2021. Справа № 657/43/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/101322908>.
45. Вирок Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 17.05.2024. Справа № 577/2216/24. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/119081457>.
46. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 04.11.2020. Справа № 233/4004/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/92626703>.
47. Вирок Малинського районного суду Житомирської області від 04.04.2023. Справа № 283/649/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/109996161>.
48. Вирок Онуфріївського районного суду Кіровоградської області від 12.02.2021. Справа № 399/864/20. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/94828635>.
49. Вирок Підволочиського районного суду Тернопільської області від 05.11.2023. Справа № 604/968/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/113940803>.
50. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 10.03.2022. Справа № 452/465/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/103634550>.
51. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 16.11.2023. Справа № 452/4008/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/114946226>.
52. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 05.07.2022. Справа № 452/1661/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/105071250>.
53. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.08.2021. Справа № 191/2236/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/98702740>.
54. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23.03.2021. Справа № 485/123/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/95728979>.
55. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 25.06.2024. Справа № 712/4104/24. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/119232806>.
56. Вирок Трускавецького міського суду Львівської області від 11.09.2023. Справа № 457/1163/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/113341097>.
57. Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 23.04.2024. Справа № 307/3179/23. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/117832866>.

58. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 19.07.2024. Справа № 766/5887/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/120508083>.
59. Вирок Хустського районного суду Закарпатської області від 25.04.2023. Справа № 309/1038/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/110415338>.
60. Вирок Червоноармійського районного суду Житомирської області від 10.09.2020. Справа № 292/1084/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91469326>.
61. Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 18.06.2024. Справа № 466/10375/22. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/119809481>.
62. Вирок Шевченківського районного суду м. Львова від 24.01.2022. Справа № 466/9278/21. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/103387804>.
63. Вирок Южного міського суду Одеської області від 09.07.2024. Справа № 519/647/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/120264014>.
64. Вознюк А. А. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 1 березня 2019 року)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2019. С. 111–114.
65. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Forum Prava*. 2019. № 55 (2). С. 6–14.
66. Володавська О. С. Історичний аспект становлення кримінальної відповідальності за перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 43–53.
67. Volodina v. Russia (№ 2) (application № 40419/19) 14 September 2021. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-211794%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-211794%22]})
68. Гаврильців М. Т. Міжнародний досвід протидії сімейному насильству та перспективи імплементації в Україні. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії насильству в сім'ї*: матеріали

науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2017 р.) / редкол.: В. М. Вовк, А. П. Калініченко, А. В. Ляшук, І. В. Дроздова та ін. Івано-Франківськ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 27–29.

69. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. К.: Інст. законодав. Верховної Ради України, 2002. 636 с.

70. Газдайка-Василишин І. Б., Созанський Т. І. Насильницьке зникнення: окремі аспекти законодавчої новели. *IV Львівський форум кримінальної юстиції «Кримінальна юстиція: quo vadis?»: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 24–27.

71. Гальцова В. В. Деякі аспекти імплементації положень Стамбульської конвенції в КК України та проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 249–252.

72. Гловюк І. В. Обмежувальний припис та кримінальні провадження за ст. 126-1 КК України: питання судової практики Верховного Суду. *Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення: матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації* (м. Львів, 5 вересня – 16 жовтня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 27–30.

73. Голіна В. В. Деякі зауваження і пропозиції щодо концептуальних засад нової редакції Кримінального кодексу України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Харків, 17–19 жовтня 2019 р.) / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. Х.: Право, 2019. С. 42–47.

74. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Х.: Право, 2011. 440 с.

75. Горбова А. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї: монографія. К.: Інститут публічного права, 2016. 226 с.

76. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. *Наукові записки НаУКМА*. 2009. Т. 90: Юридичні науки. С. 94–98.

77. Грищук В. К. Способи вчинення злочину: насильство, напад, обман. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича*. Серія: «Правознавство». 1996. Вип. 4–5. С. 328–334.

78. Гуз А. М. Договір 911 р., Договір 944 р. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі / упор. і наук. коментарі А. М. Гуз. К.: КНТ, 2007. 72 с.

79. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.: спец. 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 39 с.

80. Гумін О. М. Кримінологічна характеристика насильства у сім'ї щодо неповнолітніх 2016. С. 492–499 URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper>

81. Гуня І. І. Види насильства у кримінальному праві. *Форум права*. 2014. № 2. С. 99-103.

82. Гурковська К. А., Нікітін А. А. Протидія домашньому насильству: міжнародний досвід. *Альманах міжнародного права*. 2020. Випуск 24. С. 97–104.

83. Гуртовенко О. Л. Психічне насильство у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2008. 231 с.

84. Гуторова Н. О. Методологічні проблеми пеналізації злочинів. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (11–12 жовтня 2012 року) / редкол.: В. Я. Тацій (голова ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2012. С. 217–221.

85. Greater Protection in Cases of Domestic Violence. Information on the Act on Protection Against Violence. URL: <https://www.bmjv.de/SharedDocs/Downloads/DE/>

Service/Formulare/Mehr_Schutz_bei_haesuslicher_Gewalt_ENG.pdf;jsessionid=0B7F536916C00BE6597375E03E9AA1D0.1_cid289?__blob=publicationFile&v=7.

86. Дані Організації економічного співробітництва та розвитку за 2019 рік. Гендер, інституції та база даних розвитку (GID-DB). 2019. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GIDDB2019>.

87. Данченко К. М. Соціально-правові аспекти насильства в сім'ї. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії насильству в сім'ї*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2017 р.) / редкол.: В. М. Вовк, А. П. Калініченко, А. В. Ляшук, І. В. Дроздова та ін. Івано-Франківськ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 36–39.

88. Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок від 20.12.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text

89. Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

90. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов: Издательство Ростовского университета, 1986. 157 с.

91. Демченко Г. В. Наказание по Литовскому статуту в его трёх редакциях (1529, 1566, 1588 гг.). К., 1984. Ч. 1. 273 с.

92. Дімітров М. К. Об'єкт кримінально караної погрози: ревізія поглядів. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 653–658.

93. Дімітров М. К. Відповідальність за погрозу в пам'ятках українського права. *Наше право*. 2019. № 1. С. 11–17.

94. Дімітров М. К. Теоретичні та практичні аспекти погроз у кримінальному праві: монографія / за ред. Г. З. Яремко. Львів: Левада, 2021. 244 с.

95. Дітріх О. І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 207 с.

96. Доброрез І. О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи

пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2005. 242 с.

97. Довгань-Бочкова Н. В. Спірні питання, що стосуються фізичного насильства як способу вчинення злочину. *Форум права*. 2010. № 2. С. 129–137.

98. Довгань-Бочкова Н. Домашнє насильство: аналіз об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2018. Вип. 66. С. 187–197.

99. Дроздов О. Агресіологія як міждисциплінарна галузь наукових досліджень. *Соціальна психологія*. 2006. № 1. С. 43–49.

100. Дроздов О. Ю. Соціально-психологічні фактори агресивної поведінки молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец.: 12.00.05 / Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2003. 18 с.

101. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

102. Е. М. проти Румунії: Рішення Європейського суду з прав людини від 30.10.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22002-7228%22%5D%7D>

103. Енциклопедія політичної думки / за ред. Девіда Міллера; пер. з англ. К.: Дух і літера, 2000. 472 с.

104. Ємельянов В. П. Поняття об'єкта злочинів в кримінально-правовій науці. *Право і безпека*. 2002. № 4. С. 7–11.

105. Ємельянов В. П. Щодо визначення предмету злочину та класифікації об'єктів злочинів: дискусійні питання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 225–232.

106. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів, 2018. 253 с.

107. Загине́й З. А. Кримінально-правова герменевтика: монографія. К.: АртЕк, 2015. 380 с.
108. Загине́й-Заболотенко З. Застосування кримінального законодавства України за домашнє насильство: огляд судової практики. *Вісник прокуратури*. 2019. № 10. С. 42–52.
109. Зайцев О. В. Обмежена осудність у кримінальному праві України: монографія. Х.: Майдан. 2007. 240 с.
110. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»: науково-практичний коментар / В. В. Голіна, Н. О. Гуторова, О. М. Руднева, А. Б. Блага та ін. Х.: Спайк, 2003. 208 с.
111. Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3 червня 2021 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 183 с.
112. Звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування у період 2019–2024 рр. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
113. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за період 2020–2023 рр. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
114. Зінсу О. І. Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації. *Аналітично-порівняльне законодавство*. 2022. С. 279–286.
115. Зінсу О. І. Злочин домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): аналіз судової практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Серія ПРАВО. Випуск 66. С. 189–196.
116. Іванов В. М. Історія держави і права України: підручник. К.: КУП НАНУ, 2013. 892 с.

117. Іващенко В. О. Домашнє насильство: аналіз складу злочину. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 22 березня 2019 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 200–203.

118. Ігнатов О. М. Насильство як спосіб вчинення злочину: поняття та сутність. *Форум права*. 2010. № 3. С. 144–151. URL: http://papers.univ.kiev.ua/1/ukrainoznavstvo/articles/tsurkan-mpolitical-and-legal-settlement-of-violent-displayson-the-modern-stag_19490.pdf.

119. Ігнатов О. М. Протидія загально-кримінальній насильницькій злочинності в Україні: монографія. Х.: Диска Плюс, 2013. 650 с.

120. Ігнатов О. М. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–69.

121. Ігор Клименко: МВС плідно працює над законодавчими змінами в питаннях запобігання та протидії домашньому насильству. Департамент комунікації МВС України. 24 жовтня 2023 р. URL: <https://mvs.gov.ua/news/igor-klimenko-mvs-plidno-praciuje-nad-zakonodavcimi-zminami-v-pitanniah-zapobigannia-ta-protidiyi-domasnyomu-nasilstvu>

122. Історія держави і права України: підручник: у 2 т. / кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. Т. 1. 656 с.

123. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. К., 2021. 324 с.

124. Йосифович В. І. Види вчинення насильств в сім'ї: стан проблеми. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії насильству в сім'ї*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2017 р.) / редкол.: В. М. Вовк, А. П. Калініченко, А. В. Ляшук, І. В. Дроздова та ін. Івано-Франківськ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 44–46.

125. Казновецька О. В. Феномен насильства стосовно жінок у соціально-психологічному вимірі. *Жінки Чернігівщини: історія і сучасність. Жінка на порозі третього тисячоліття*: матеріали обласної науково-практичної конференції / О. Б. Коваленко (відп. ред.) та ін. Чернігів: ЧДПУ, 1999. С. 206–207.

126. Kazneni zakon. 03.10.2022. № 114/2022, (1714). URL: <https://zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.

127. Каминская Н. Л. Проблема насилия над женщинами. *Реалізація державної політики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області*: матеріали регіонального круглого столу (м. Донецьк, 18 лютого 2009 р.). Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 216 с.

128. Карп'юк М. В. Насильницькі злочини проти власності за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльний аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 23 с.

129. Катеринчук К. В. Посягання на здоров'я особи з метою залякування: поняття, зміст та кримінально-правове значення. *Юридичний вісник*. 2017. № 1 (42). С. 168–173.

130. Квачевский А. Литовский статут как источник местного права для губерний Черниговской и Полтавской. *Журнал гражданского и уголовного права*. 1876. Книжка четвертая. Июль–август. Книжка пятая. Сентябрь–октябрь. Книжка шестая. Ноябрь–декабрь. С. 222–255.

131. Киренко С. Проблеми кримінально-правової охорони особи в Україні. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 2 (31). С. 50–57.

132. Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2020. 232 с.

133. Кіцул Ю. С. До питання кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства в сім'ї. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії насильству в сім'ї*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2017 р.) / редкол.: В. М. Вовк, А. П. Калініченко, А. В. Ляшук, І. В. Дроздова та ін. Івано-Франківськ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 10–12.

134. Книженко О. До питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству*: матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 27 вересня 2019 року). К.: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 90–92.

135. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 45–52.

136. Ковалевский М. М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приемы изучения истории права. М.: Типограф. Ф. Б. Миллера, 1880. 72 с.

137. Ковалик Ю. М. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством, як підстава призначення особі одного чи декількох обмежувальних заходів. *Аналітично-порівняльне правознавство* / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2022. № 3. С. 194–198.

138. Коваль проти Польщі: Рішення Європейського суду з прав людини від 18.09.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-113956%22%5D%7D>

139. Ковальова О. В. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства: особливості впровадження нового законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 60–63.

140. Ковальова С. Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 року: монографія. Миколаїв: Видавництво ЧДУ, 2009. 217 с.

141. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

142. Codice Penale 19 ottobre 1930. № 1398. URL: <http://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale>.

143. Козич І. В. Ознаки насильства у кримінальному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 206–214.

144. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X–початок XXI століття): монографія: у 2 т. К.: Острог; Віпол, 2011. Т. 1: Освіта, наука, законодавство. 448 с.

145. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 03.09.1981. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_207#Text

146. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

147. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

148. Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів Парламенту. Секретаріат Комітету з рівних прав і недопущення дискримінації Парламентська асамблея Ради Європи. 2013. 108 с.

149. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 01.12.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

150. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25.10.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

151. Контрова проти Словаччини: Рішення Європейського суду з прав людини від 03.10.2017. URL: <https://rm.coe.int/6098831-v1-legal-summaries-domestic-violence-help-ukr/1680907ab3>.

152. Контрова проти Словаччини: Рішення Європейського суду з прав людини від 31.05.2007. URL: <https://rm.coe.int/6098831-v1-legal-summaries-domestic-violence-help-ukr/1680907ab3>.

153. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 227 с.

154. Копик Ю. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. С. 38–40.

155. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

156. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. К.: Атіка, 2008. 352 с.

157. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений: учебн. пособ. Х.: Юридический институт, 1979. 72 с.

158. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с.

159. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. 2-е вид., перероб. і допов. / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

160. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 5-те вид., переробл. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 680 с.

161. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. 5-те вид., переробл. та доповн. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Климента. К.: Атіка, 2009. 408 с.

162. Кримінальний кодекс Республіки Австрії від 23.01.1974. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8548/file/Austria_CC_1974_am122019_de.pdf.
163. Кримінальний кодекс Республіки Польщі від 06.06.1997. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf.
164. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
165. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>.
166. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом УРСР 08.06.1927. (офіційний текст із змінами та доповненнями станом на 01.11.1949., з постатейними матеріалами та додатками). К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. 168 с.
167. Кримінальний кодекс Чеської Республіки / переклад на українську мову О. В. Коротюк. К.: ОБК, 2020. 264 с.
168. Criminal code of the Republic of Slovenia. URL: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/si/si045en.pdf>.
169. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
170. Кудін С. В. Становлення і розвиток кримінального права України у Х – першій половині XVII ст.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. К., 2001. 226 с.
171. Кузнєцов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: ПРАТ «Вищий навчальний заклад Міжрегіональна академія управління персоналом», 2019. 245 с.
172. Кузьменко Ю. В. Протидія домашньому насиллю: новели законодавства України. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 1. С. 131–136.
173. Кузьмін С. А., Горай О. С., Мельник В. І. Діяння: проблемні питання розмежування форм в аспекті удосконалення термінологічного апарату

вітчизняного кримінального права. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 312–315.

174. Куц В. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 102–108.

175. Ландіна А. В. Інформаційна безпека як об'єкт злочину. *Правова держава*. 2016. Випуск 27. С. 354–361.

176. Легенька М. М. Зарубіжний досвід протидії насильству в сім'ї та можливості використання в Україні. *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С. 111–116.

177. Лепісевич П. М., Терлюк І. Я. Державно-правовий устрій України в імперську добу: навч. посібник. Львів: Край, 2005. 127 с.

178. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. М.: НОРМА, 1998. 296 с.

179. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК): монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.

180. Лук'янова Г. Ю. Насильство в сім'ї: нормативне визначення поняття, ознак та видів. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії насильству в сім'ї*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2017 р.) / редкол.: В. М. Вовк, А. П. Калініченко, А. В. Ляшук, І. В. Дроздова та ін. Івано-Франківськ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 14–16.

181. Луцький Т. М. Кримінальна відповідальність за необережне заподіяння смерті іншій особі: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2021. 385 с.

182. Максимович Р. Л. «Вікова» ознака службової особи. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2006. Вип. 42. С. 308–314.

183. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.
184. Малиновська Т. М. Домашнє насильство: щодо змістовного навантаження терміну. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85–91.
185. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2002. 14 с.
186. Марін О. Кримінальна відповідальність за насильницьке зникнення за кримінальним правом України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2021. Випуск 72. С. 122–130.
187. Марко С. І. Кримінально-правова характеристика виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів, 2009. 220 с.
188. Мармура О. З. Про ознаки, що кваліфікують злочин, які можуть регламентуватися в Загальній частині законодавства про кримінальну відповідальність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 253–264.
189. Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2018. 220 с.
190. Мартинюк О. В. Вбивство як злочин проти життя жінки за литовським статутом. *Правничий часопис Донецького університету*. 2015. № 1/2 (32). С. 91–99. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2016/09/martyniuk_31.pdf.
191. Мартянов С. С. Кримінальна відповідальність за найманство: дис. ... д-ра філософії: спец.: 081 Право. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 246 с.

192. Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема: дис. ... канд. юрид. наук. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 222 с.
193. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2022. 240 с.
194. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 10-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
195. Мельянков В. С. Проблематика криміналізації домашнього насильства. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «Логос»*. Мистецтво наукової думки. 2020. № 10. С. 91–99.
196. Мирошніченко Н. А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 841–844.
197. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: монографія. Д., 2004. 380 с.
198. Митрофанов І. І. Жорстоке поводження з тваринами: приховане обличчя адміністративної преюдиції. Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку. Х., 2019. С. 141–143.
199. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка та ін.; за заг. ред. А. О. Галай. К.: КНТ, 2014. 160 с.
200. Мінка Т. П. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. Кишенев, 2019. № 1. С. 98–101.
201. Модельне законодавство про насильство в сім'ї, прийняте Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 02.02.1996. URL: <https://a-z.ru/women/texts/zakonr.htm>

202. Музика А. А. Категорія «кваліфікація злочину» та інші суміжні категорії в аспекті формулювання тем дисертаційних досліджень. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 161–163.

203. Набієв Б. П. Кримінально-правова характеристика суб'єкта домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 716–719.

204. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

205. Навроцький В. О. Поняття насильства та його врахування при кримінально-правовій кваліфікації. *Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17–18 квітня 2000 р.)* / гол. ред. В. Л. Регульський. Львів: Львів. ін.-т внутр. справ при НАВС України, 2000. С. 10–15.

206. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації: монографія / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. К.: Атіка, 1999. 464 с.

207. Навроцький В. О. Наскрізнi та відособлені поняття кримінального права України. *Право України*. 2020. № 2. С. 81–86.

208. Навроцький В. О. Якість кримінального закону та її вплив на кваліфікацію злочинів. *З професорської шухляди*. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. С. 511–521.

209. Наконечна Л. І. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 210 с.

210. Наконечна Л. І. Насильство як ознака складів злочинів, передбачена чинним КК України. *Митна справа*. 2013. № 5 (2.1). С. 289–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2013_5%282.1%29__52

211. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Дакор, 2019. 1384 с.

212. Національна стратегія у сфері прав людини: указ Президента України від 25.08.2015. № 501/2015 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text>

213. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

214. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К.: «Аконіт», 1998. Т. 1. 926 с.

215. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства: практ. посібник / І. А. Ботнаренко, Ю. Б. Комаринська, О. М. Джужа, Я. О. Дякін, Д. М. Тичина. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 52 с.

216. Олійниченко А. Є. Обмежувальні заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство: дис. ... доктора філософії: спец. 081 Право. Х.: Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, 2023. 332 с.

217. Онишкевич І. А. Кримінальна відповідальність за насильницьке зникнення в Україні: дис. ... доктора філософії: спец. 081 Право. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 218 с.

218. Опуз проти Туреччини: Рішення Європейського суду з прав людини від 09.06.2009. URL: <http://jurfem.com.ua/opuz-turkey-oglyad-rishen-yespl/>.

219. Орел Ю. В. Історія розвитку кримінального законодавства з питань відповідальності за посягання на нормальну діяльність органів та установ пенітенціарної служби України в началі XX століття. *Форум права*. 2014. № 2. С. 328–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_58.

220. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 40 с.

221. Орловська Н. А. Проблемні питання побудови кримінально-правових санкцій в контексті впливу на неповнолітніх правопорушників. *Часопис академії адвокатури*. 2010. № 9 (4'2010). С. 7–17.

222. Осман проти Великобританії: Рішення Європейського суду з прав людини від 28.10.1998. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:\[%22696134%22\],%22itemid%22:\[%22001-58257%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22dmdocnumber%22:[%22696134%22],%22itemid%22:[%22001-58257%22]})

223. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

224. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

225. Памятники русского права. Выпуск первый / под ред. проф. С. В. Юшкова. М.: Госюриздат, 1952. 288 с.

226. Панов М. І., Гальцова В. В. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 19–28.

227. Панькевич В. М. До питання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 273–276.

228. Пекінська Декларація від 15.09.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_507

229. Плутицька К. М. Економічне домашнє насильство як новела у кримінальному законодавстві України. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Юридичні науки». 2018. № 4. С. 101–106.

230. Плутицька К. М. Проблеми кваліфікації фізичного домашнього насильства. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2018. № 3. С. 112–117.

231. Поняття психології, її предмет та завдання. URL: <http://nkkep.com/wp-content/uploads/2021/01/PTBD-31-Psy-hologiya-11.01.pdf>.

232. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 25.02.2021. Справа № 583/3295/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213443&red=1000033faa38c89ba39fba71a8c4d01ec6e1e0&d=5>

233. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12.02.2020 у справі № 453/225/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87602679>

234. Постанова Теофіпольського районного суду Хмельницької області від 11.08.2021. Справа № 685/728/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98933538>

235. Почтовий М. М. Суб'єкт як системоутворюючий елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2021. Том 32 (71). № 5. С. 51–56.

236. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1678009>.

237. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.: наукове видання / під редакцією Ю. С. Шемшученка. К.: АТ «Книга», 1997. 96 с.

238. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень від 17.01.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.

239. Практичний словник синонімів української мови. К.: «Українська книга», 2000. 480 с.

240. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 № 314-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/314-18>.

241. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування: Закон України від 01.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2812-20#n12>

242. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n41>.

243. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

244. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

245. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04#Text>.

246. Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.09.1990 № 7 (втратила чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-90#Text>.

247. Про захист від домашнього насильства: Закон Республіки Болгарії від 22.12.2009. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135501151>.

248. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

249. Про охорону і захист від сімейного насильства: Закон Киргизької Республіки від 27.04.2017. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111570>.

250. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 № 5 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>.

251. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.

252. Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення: Проект Закону України від 06.02.2004. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5105&skl=5

253. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

254. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

255. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2002. 236 с.

256. Родін С. В. Домашнє насильство та суміжні поняття: порівняльно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 145–150.

257. Романюк І. М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 238 с.

258. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2007. 36 с.

259. Саско О. І. Насильство як кримінально-правова категорія. *Насильство: проблеми запобігання та протидії*: монографія / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2023. С. 342–380.

260. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 280 с.

261. Сімейний кодекс України від 10.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/_laws/show/2947-14#Text
262. Скрекля Л. І. Жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 233 с.
263. Словник іншомовних слів Мельничука: веб-сайт. URL: <http://slovopedia.org.ua>.
264. Словник синонімів української мови. URL: <https://1675.slovaronline.com/8724-%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%96%D0%B9>.
265. Словник української мови: у 20 т. *SLOVNYK ME*. URL: <https://slovnyk.me/dict/newsum/%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%8F%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>.
266. Собко Г. М. Конкуренція кримінально-правових норм у кваліфікації корисливих посягань на власність із застосуванням насильства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2019. Том 30 (69) № 6. С. 144–148.
267. Соборное уложение 1649 года. *Российское законодательство X–XX веков*: в 9 т. М.: Юрид. лит., 1985. Т. 3. Акты Земских соборов. 512 с.
268. Соціальна робота: короткий енциклопедичний словник. К.: ДЦССМ, 2002. Книга 4. 935 с.
269. Старко О. Л., Старко В. С. «Систематичність» домашнього насильства: проблеми тлумачення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 545–549.
270. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2023 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultatyih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

271. Статут Великого княжества Литовского 1529 года / под ред. Академика АН Литовской ССР К. И. Яблонскиса. Минск: Издательство Академии наук БССР, 1960. 254 с.

272. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я від 22.07.1946. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004>.

273. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / ред. С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков. Одеса: Юридична література, 2002. Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. 464 с.

274. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. 2. 568 с.

275. Степаненко О. В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства: дис. ... д-ра юрид. наук.: спец.: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2023. 439 с.

276. Степаненко О. С. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 323–327.

277. Стиранка М. Б. Кримінальна відповідальність за сепаратизм в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 246 с.

278. Стратулат Н., Мороз Л., Проценко Г. Поняття образи у межах психолого-лінгвістичної експертизи у судових справах на захист честі, гідності та ділової репутації. *Наше право*. 2021. № 4. С. 135–142.

279. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 160–170.

280. Строган А. Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності: навч. посіб. К.: Атіка, 2007. 424 с.

281. Судебник 1550 г. Российское законодательство X–XX веков. Законодательство периода образования и укрепления русского централизованного государства. URL: http://krotov.info/acts/16/2/pravo_02.htm.
282. Талпіс проти Італії: Рішення Європейського суду з прав людини від 02.03.2017. URL: <https://rm.coe.int/fs-domestic-violence-ukr-web/16808e9a30>.
283. Тараніченко Ю. І., Зінченко І. О. Домашнє насильство: аналіз складу злочину за ст. 126-1 Кримінального кодексу України. *Реформування правової системи держави*: матеріали II науково-практичної конференції (м. Ужгород, 26–27 червня 2020 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2020. С. 86–88.
284. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2016. 256 с.
285. Текст Проєкту Кримінального кодексу України станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>
286. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції / О. В. Ус. Х.: Право, 2018. 368 с.
287. Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття. Львів, 2002. 295 с.
288. Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды. М., 1953. С. 87–112.
289. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2016. 237 с.
290. Тлумачення із «Словника української мови». URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>.
291. Товт Ю. Кримінальна відповідальність за порушення встановленого порядку обігу лікарських засобів в Україні: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Львів, 2021. 243 с.

292. Токарчук Р. Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности. Омск, 2008. 234 с.
293. Труба В. І. Поняття та загальна характеристика сімейних правовідносин: дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.03. Одеса. 2020. 470 с.
294. Туляков В. О. Призначення покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 208–227.
295. Туляков В. О., Макаренко А. С. Призначення покарання. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 208–227.
296. Уголовное законодательство Союза ССР и союзных республик: (сборник законодательных актов в 2-х томах). Том 1. М.: Государственное издательство юридической литературы, 1963. 656 с.
297. Уголовное уложение (Высочайше утвержденное 22 марта 1903 года). СПб.: Издание юридического книжного склада «Право», 1903. 396 с. URL: <http://www.knigafund.ru/books/18301>.
298. Уголовный закон Латвийской Республики / адапт. пер. с лат., науч. ред. и вступ. ст. А. И. Лукашова и Э. А. Саркисовой. Мн. «Тесей», 1999. 176 с.
299. Уголовный кодекс Бельгии / науч. ред. и предисл. Н. И. Мацнева; пер. с фр. Г. И. Мачковского. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 560 с.
300. Уголовный кодекс Дании / научное ред. и предисл. С. С. Беляева; пер. с датского и английского канд. юрид. наук С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 230 с.
301. Уголовный кодекс Испании / под редакцией и с предисловием доктора юридических наук, профессора Н. Ф. Кузнецовой и доктора юридических наук, профессора Ф. М. Решетникова. М.: Издательство «Зерцало», 1998. 218 с.
302. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. канд. юрид. наук, проф. А. И. Лукашова; перевод с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова; вступ. статья И. И. Айдарова. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.

303. Уголовный кодекс Франции / науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головки, канд. юрид. наук., доц. Н. Е. Крыловой: перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук., доц. Н. Е. Крыловой. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 650 с.
304. Уголовный кодекс ФРГ / пер. с нем. М.: Издательство «Зерцало», 2000. 208 с.
305. Уголовный кодекс Швеции / пер. с англ. С. С. Беляева. М., 2000. 167 с.
306. Уголовный кодекс Эстонской республики / науч. ред и перевод с эстонского В. В. Запевалова, вступ статья канд. юрид. наук, доц. СПбГУН И. Мацнева. СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 262 с.
307. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / П. С. Берзін та ін.; за заг. ред. В. Навроцького. К.: ЮрінкомІнтер, 2013.
308. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. СПб.: Тип 2. – Отделение собств. император. канцелярии, 1845. III. 646 с.
309. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 47. Т. 3. С. 101–106.
310. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія ПРАВО. Випуск 49. Том 2. С. 130–136.
311. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Х.: Право, 2018. 368 с.
312. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 05.07.2007 (витяг). *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 12 (88). URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/6AD31F6D9FF50907C22573CA0045E841?OpenDocument>.
313. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19.03.2008. (витяг). *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 9.

URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/92B5BC88C48E6483C22574D4002AA9EE?OpenDocument>.

314. Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 06.10.1999 (ратифікований Україною 05.06.2003).

URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_794#Text.

315. Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). К.: Істина, 2001. 192 с.

316. Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.

317. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Запоріжжя, 2005. 232 с.

318. Фріс П. Л. Реалізація кримінально-правової політики в діяльності органів внутрішніх справ. *Наука і правоохоронна*. 2008. № 1. С. 31–36.

319. Хавронюк М. І. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 1998. 25 с.

320. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

321. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 298–347.

322. Хавронюк М. І. Щодо відповідності санкцій кримінально-правових норм суспільній небезпеці діянь. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. № 1. С. 101–109.

323. Халіче Кіліч проти Туреччини: Рішення Європейського суду з прав людини від 28.06.2016. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-5420099-6785234%22%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-5420099-6785234%22%22]})

324. Харитонova О. В., Тітко І. А. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. *Liga Zakon. Юрліга*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/192450_zlochyn-povyazaniy-z-do-mashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-prak-tichn-rekomendats

325. Харитонova О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству: науково-практичний посібник. Х.: ТОВ «Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.

326. Хворостянкіна А. Дефініції в законодавчих текстах: питання теорії. *Право України*. 2005. № 11. С. 28–32.

327. Хилюк С. В. Наука кримінального права України (Особлива частина): характерні риси та перспективи розвитку. *Життя і право*. 2005. № 3. С. 45–50.

328. Хомич Т. М. Фізичне насильство як одна із форм вчинення насильства в сім'ї. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія Право. 2010. № 2. С. 78–82.

329. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право України (Загальна частина): навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. Донецьк: НордПрес, 2005. 217 с.

330. Храмцов О. Насильство в грабежі (проблеми кримінально-правової оцінки). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». 2014. Вип. № 18. С. 156–158.

331. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства (теорія та практика): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Х.: Харківського національного університету внутрішніх справ, 2015. 435 с.

332. Цитряк В. Я. Хабарництво: історико-правові аспекти соціального явища та протидії йому в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. С. 241–245.

333. Шинкарьов Ю. В. Основні засади індивідуалізації покарання за Кримінальним уложенням 1903 р. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2012. Випуск 18. С. 98–105.

334. Шугало А. Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство. *Право UA*. 2021. № 3. С. 126–130.

335. Шугало А. Я. Стан теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Наше право*. 2022. № 1. С. 118–123.

336. Шугало А. Історія розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 88–93.

337. Шугало А. Суб'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 Кримінального кодексу України. *Наше право*. 2024. № 2. С. 174–179.

338. Шугало А. Я. Питання караності та призначення покарання за домашнє насильство. *Європейські перспективи*. 2024. № 3. С. 46–51.

339. Шугало А. Особливості кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір: матеріали Міжнародної конференції (29 жовтня 2021 року) / кафедра кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2021. С. 276–279.

340. Шугало А. Я. Ознака потерпілого у складі кримінального правопорушення «домашнє насильство». *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 травня 2023 р.) / відповід. за вип.: проф. Б. Б. Семак*. Львів: вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2023. С. 280–282.

341. Щербак С. В., Мирославський С. В. Кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством: питання теорії та практики. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2021. № 1 (71). С. 144–149.

342. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6. 468 с.

343. Явор О. А. Юридичні факти в сімейному праві України: усталені підходи і новітні тенденції: монографія. Х.: «Право», 2016. 352 с.

344. Якимова С. В., Лисяк Н. І. Домашнє насильство як вид кримінального правопорушення за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 192–194.

ДОДАТКИ

Додаток А

РЕЗУЛЬТАТИ АНКЕТУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ І СУДДІВ

АНКЕТА для проведення соціологічного опитування працівників правоохоронних органів і суддів з питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні (228 осіб)

На кафедрі кримінального права і кримінології факультету № 1 ПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ розроблено у межах дослідження кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні анкету.

Враховуючи Ваш досвід роботи, запрошуємо Вас взяти участь у вивченні питань, пов'язаних із тематикою дисертаційного дослідження. Будь ласка, відзначте варіант відповіді, який найбільшою мірою відображає Ваше ставлення до окресленої проблеми.

Анкетування анонімне. Гарантуємо конфіденційність Ваших відповідей. Результати опитування сприятимуть дослідженню. Заздалегідь вдячні!

Відомості про респондента

1. Місце Вашої праці:

☐ Національна поліція	90 (39,4%)
☐ прокуратура	76 (33,3%)
☐ суд	62 (27%)

2. Ваша посада:

☐ слідчий	64 (28%)
☐ оперуповноважений	48 (21%)
☐ суддя	40 (17,5%)
☐ прокурор	76 (33,3%)

3. Досвід роботи за спеціальністю:

☐ від 1 до 5 років	82 (35,9%)
☐ від 5 до 10 років	86 (37,7%)
☐ понад 10 років	60 (25,3%)

4. Чи обґрунтованим є факт криміналізації домашнього насильства в Україні?

☐ так	208 (92,5%)
☐ ні	20 (7,5%)

5. Чи потрібно, на Вашу думку, внести зміни та доповнення у статтю, яка регламентує кримінальну відповідальність за домашнє насильство?

☐ так	207 (90,7%)
☐ ні	21 (9,2%)

6. Чи можна говорити про обмеження волевиявлення, яке проявом психологічного насильства, у випадку контролю дозволяє неповнолітньої дитини з метою захистити її від зовнішніх небезпек, таких як наркотична чи алкогольна залежність?

☐ так	25 (10,9%)
☐ ні	203 (89%)

7. Чи є термінологічно виваженим кроком законодавця вказівка у ст. 126-1 КК України на «фізичне насильство», оскільки, відповідно до положень КК України, фізичне насильство у будь-яких його проявах карається самостійно.

☐ так	112 (49,1%)
☐ ні	116 (50,8%)

8. Чи тотожні, з Вашого погляду, поняття «психологічне насильство» та «психічне насильство»?

☐ так	102 (44,7%)
☐ ні	126 (55,2%)

9. Чи доцільним є використання поняття емоційної залежності, як виду суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства, у диспозиції ст.126-1 КК України?

☐ так	109 (47,8%)
☐ ні	105 (46%)
☐ важко відповісти	14 (6,1%)

10. Чи є доречною вказівка у диспозиції ст.126-1 КК України на наслідки у виді «фізичних або психологічних страждань», «розладів здоров'я», «втрати працездатності», «емоційної залежності» або «погіршення якості життя потерпілої особи»?

☐ так	113 (49,5%)
☐ ні	115 (50,4%)

11. Чи стикалися Ви з помилками кваліфікації домашнього насильства?

☐ так

154 (67,5%)

☐ ні

74 (32,4%)

12. Чи обґрунтовано законодавцем визначені види та міри покарань за вчинення домашнього насильства?

☐ так

153 (67,1%)

☐ ні

75 (32,8%)

13. Чи слід розглянути можливість доповнити санкцію ст. 126-1 КК України таким видом покарання, як виправні роботи?

☐ так

34 (14,9%)

☐ ні

194 (85%)

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ!

ЗВЕДЕНІ ДАНІ

**за результатами анкетування працівників правоохоронних органів і суддів
з питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні**

(опитано 228 осіб)

У результаті анкетування працівників правоохоронних органів і суддів, спрямованого на дослідження кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні, що проводилося впродовж 2024 р. (всього роздано 228 анкет, усі анкети повернуто), отримано такі статистичні дані:

№ з/п	Зміст запитання	Варіанти відповідей	Кількість осіб	Показник (%)
1.	Де Ви працюєте?	Національна поліція	90	39,4%
		Прокуратура	76	33,3%
		Суд	62	27%
2.	Ваша посада	Слідчий	64	28%
		Оперуповноважений	48	21%
		Суддя	40	17,5%
		Прокурор	76	33,3%
3.	Досвід роботи за спеціальністю	Від 1 до 5 років	82	35,9%
		Від 5 до 10 років	86	37,7%
		Понад 10 років	60	25,3%
4.	Чи обґрунтованим є факт криміналізації домашнього насильства в Україні?	Так	208	92,5%
		Ні	20	7,5%
5.	Чи потрібно, на Вашу думку, внести зміни та доповнення у статтю, яка регламентує кримінальну відповідальність за домашнє насильство?	Так	207	90,7%
		Ні	21	9,2%
6.	Чи можна говорити про обмеження волевиявлення, яке проявом психологічного насильства, у випадку контролю дозвілля неповнолітньої дитини з метою захистити її від зовнішніх небезпек, таких як наркотична чи алкогольна залежність?	Так	25	10,9%
		Ні	203	89%

7.	Чи є термінологічно виваженим кроком законодавця вказівка у ст. 126-1 КК України на «фізичне насильство», оскільки, відповідно до положень КК України, фізичне насильство у будь-яких його проявах карається самостійно?	Так	112	49,1%
		Ні	116	50,8
8.	Чи тотожні, з Вашого погляду, поняття «психологічне насильство» та «психічне насильство»?	так	102	44,7%
		ні	126	55,2%
9.	Чи доцільним є використання поняття емоційної залежності, як виду суспільно небезпечних наслідків домашнього насильства, у диспозиції ст. 126-1 КК України?	Так	109	47,8%
		Ні	105	46%
		Важко відповісти	14	6,1%
10.	Чи є доречною вказівка у диспозиції ст. 126-1 КК України на наслідки у виді «фізичних або психологічних страждань», «розладів здоров'я», «втрати працездатності», «емоційної залежності» або «погіршення якості життя потерпілої особи»?	Так	113	49,5%
		Ні	115	50,4%
11.	Чи стикалися Ви з помилками кваліфікації домашнього насильства?	Так	154	67,5%
		Ні	74	32,4%
12.	Чи обґрунтовано законодавцем визначені види та міри покарань за вчинення домашнього насильства?	так	153	67,1%
		ні	75	32,8%
13.	Чи слід розглянути можливість доповнити санкцію ст. 126-1 КК України таким видом покарання, як виправні роботи?	так	34	14,9%
		ні	194	85%

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ У ДОСЛІДЖЕННІ

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ
ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION
LVIV REGIONAL
BAR COUNCIL

79008, м. Львів, вул. Л.Українки, буд. 5, поверх 3
тел. +38(063)821-99-29,
email: lviv.rada.adv@gmail.com, веб-сайт: www.unba.org.ua

5 Lesi Ukrayinky Street, Lviv, 79008 Ukraine
phone +38(063)821-99-29,
email: lviv.rada.adv@gmail.com, veb-site: www.unba.org.ua

Вих. №357
від 11.11.2024

**Довідка про впровадження результатів
дисертаційного дослідження у роботу
Ради адвокатів Львівської області**

Радою адвокатів Львівської області при проведенні заходів з підвищення кваліфікації адвокатів враховано наукові положення, пропозиції щодо удосконалення механізму кримінально-правового регулювання та шляхи оптимізації й підвищення ефективності відповідних кримінально-правових норм, викладені Шугало Алоїзою Ярославівною у дисертації на тему: «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Результати дисертаційного дослідження Шугало А. Я. є достатньо обґрунтованими, здатними підвищити ефективність кримінального закону та можуть бути використані у практичній діяльності адвокатів. Основні положення дисертаційного дослідження впроваджено у діяльності Ради адвокатів Львівської області при проведенні стажування осіб для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та під час підвищення кваліфікації адвокатів Львівської області.

Довідка видана для пред'явлення за місцем вимоги.

В.о. Голови Ради адвокатів
Львівської області

Ковна У. С.

ДОВІДКА
про впровадження та апробацію результатів
дисертаційного дослідження Шугало Алоїзи Ярославівни
на тему: «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні»

З метою реалізації Україною положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами до національного законодавства були внесені суттєві зміни, які вивели організаційно-правові засади запобігання та протидії насильству стосовно жінок і домашньому насильству на якісно новий системний рівень. Окрім іншого, зазначені зміни були внесені до КК України у результаті чого його було доповнено ст. 126-1 «Домашнє насильство». Поява якісно нової статті у КК України одразу викликала жвавий інтерес з боку наукової спільноти, результатом якого стала низка публікацій, присвячених різним аспектам тлумачення та застосування цієї кримінально-правової норми. Відповідні нововведення опинилися під пильним науковим прицілом та отримали як підтримку, так і гостру критику.

Водночас введення до КК України ст. 126-1 потребує її ґрунтового наукового осмислення, оскільки діяння, які описані у цій нормі, охоплюються суміжними із нею статтями закону про кримінальну відповідальність. Зокрема, йдеться про заподіяння різного ступеня тілесних ушкоджень, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (батьків) тощо. Існування діаметрально протилежних позицій щодо кваліфікації діянь, які становлять домашнє насильство, обумовлено недосконалістю закону про кримінальну відповідальність, а також нерозумінням об'єктивних ознак домашнього насильства. Дискусії точаться навколо вирішення питання щодо необхідності або, навпаки, – недоцільності кваліфікації домашнього насильства за сукупністю кримінальних правопорушень. Тож розв'язання окресленої проблеми є вкрай актуальним і важливим як для теорії, так і правозастосовної діяльності.

Дисертаційне дослідження Шугало А.Я. має практичне спрямування. Сформульовані у роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності правоохоронних органів та суддів як рекомендації щодо кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень.

Особливе практичне значення в діяльності судів мають запропоновані авторкою підходи щодо розмежування відповідних посягань від суміжних складів кримінальних правопорушень; з'ясування об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідного складу злочину; питання караності та призначення покарання за домашнє насильство. Впровадження результатів дисертаційного дослідження Шугало А. Я. у діяльність судів дозволить уникнути труднощів під час кваліфікації злочинів, передбачених ст.126-1 Кримінального кодексу України, а також надасть можливість врахувати запропоновані пропозиції на практиці.

**В.о. голови Франківського
районного суду м. Львова**

Світлана МАРТЯНОВА

15 січня 2025 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи Львівського
торгівельно-економічного університету,
доктор економічних наук, професор

Б. Б. Семак

16 січня 2025 р.

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження Шугало Алоїзи Ярославівни на тему «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні» у навчальний процес кафедри кримінального права та процесу ЛТЕУ

Експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

Голови: декана факультету права, кандидата юридичних наук, професора Котухи О.С.,

Членів комісії:

завідувача кафедри кримінального права та процесу, доктора юридичних наук, професора Щура Б.В., професора кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук Федорова М.П., доцента кафедри кримінального права та процесу, кандидата юридичних наук, Сосніної О.В., розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», аспіранта кафедри кримінального права і кримінології факультету №1 ІПФНПІ Львівського державного університету внутрішніх справ за темою «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні».

Проаналізовано основні результати дослідження Шугало А.Я., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Шугало А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство. *Право UA*. 2021. №3. С.126-130

2. Шугало А. Стан теоретичного дослідження питань кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Наше право*. 2022. №1. С.118-123

3. Шугало А. Історія розвитку кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Європейські перспективи*. 2022 р. №2. С.88-93.

4. Шугало А. Суб'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.126-1 Кримінального кодексу України. *Наше право*. №2. 2024. С.174-179

5. Шугало А.Я. Питання караності та призначення покарання за домашнє насильство. *Європейські перспективи*. №3. 2024. С.46-51.

6. Шугало А. Особливості кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Матеріали Міжнародної конференції "Актуальні проблеми забезпечення захисту прав та свобод людини в умовах інтеграції України в європейський простір", 29 жовтня 2021 року; кафедра кримінального права і процесу Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2021. С.276-279.

7. Шугало А.Я. Ознака потерпілого у складі кримінального правопорушення «домашнє насильство». Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної конференції здобувачів вищої освіти / [відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б.]. –

Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2024. С.838-839.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Шугало А.Я. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського торговельно-економічного університету, зокрема при викладанні навчальних дисциплін: «Кримінальне право», «Кримінологія» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітніх ступенів бакалавр, магістр.

Голова комісії:

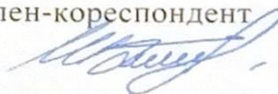
декан факультету права,
кандидат юридичних наук,
професор

Олександр КОТУХА

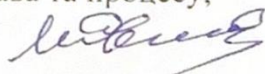
Члени комісії:

завідувач кафедри кримінального права та процесу,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
НАПрН України

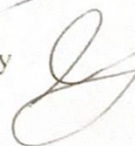
Богдан ЩУР

професор кафедри кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук

Микола ФЕДОРОВ

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу

Ольга СОСНІНА